

LOOP

Ett gestaltningsförslag för en del
av Östra kyrkogården i Malmö

Lisa Mayr och Sunniva Wejlemark

Sveriges lantbruksuniversitet, Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Institutionen för stad och land, avdelningen för landskapsarkitektur, Uppsala
Examensarbete för yrkesexamen vid landskapsarkitektprogrammet, Ultuna
Kurs: EX0860, Självständigt arbete i landskapsarkitektur, A2E -
landskapsarkitektprogrammet – Uppsala, 30 hp
Kursansvarig institution: Institutionen för stad och land
Nivå: Avancerad A2E
© 2021 Lisa Mayr och Sunniva Wejlemark
Titel på svenska: LOOP - ett gestaltungsförslag för en del av Östra kyrkogården i
Malmö
Titel på engelska: LOOP - a design proposal for a part of Östra kyrkogården in
Malmö
Handledare: Hildegund Nilsson Varhelyi, SLU, Institutionen för stad och land
Examinator: Gudrun Rabenius, SLU, Institutionen för stad och land
Biträdande examinator: Lars Johansson, SLU, Institutionen för stad och land
Omslagsbild: Perspektivbild över gestaltungsförslagets utomhuskapell.
Upphovsrätt: Samtliga bilder i examensarbetet publiceras
med tillstånd från upphovsrättsinnehavaren. Där inget annat anges är de författarnas
egna.
Originalformat: A3
Nyckelord: begravningsplats, Sigurd Lewerentz, Östra kyrkogården Malmö,
gestaltning, kulturhistoria
Elektronisk publicering: <https://stud.epsilon.slu.se>

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver godkänna publiceringen. Om du kryssar i JA, så kommer fulltexten (pdf-filen) och metadata bli synliga och sökbara på internet. Om du kryssar i NEJ, kommer endast metadata och sammanfattning bli synliga och sökbara. Fulltexten kommer dock i samband med att dokumentet laddas upp arkiveras digitalt.

Om ni är fler än en person som skrivit arbetet så gäller krysset för alla författare, ni behöver alltså vara överens. Läs om SLU:s publiceringsavtal här: <https://www.slu.se/site/bibliotek/publicera-och-analysera/registrera-och-publicera/avtal-for-publicering/>.

☒ JA, jag/vi ger härmed min/vår tillåtelse till att föreliggande arbete publiceras enligt SLU:s avtal om överlåtelse av rätt att publicera verk.

☐ NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.

SAMMANDRAG

Arbetet syftar till att visa hur en del av Östra kyrkogården kan omgestaltas med hänsyn både till befintliga kulturhistoriska och arkitektoniska värden, men också som en modern och framtida plats för sorg och kontemplation. Arbetets ram har satts av en årlig idétävling för landskapsarkitektstudenter som år 2021 har namnet Framtidens minnesplats - Östra kyrkogården i Malmö och arrangeras av Tankesmedjan Movium vid SLU tillsammans med Sveriges Kyrkogårds- och Krematorieförbund (SKKF), Sveriges Stenindustriförbund samt SLU. Tävlingen utgår ifrån hur begravningsplatsen kan bevara och utveckla sin funktion som mötes- och minnesplats för de efterlevande.

Östra kyrkogården i Malmö stod färdig år 1921 och ritades av arkitekten Sigurd Lewerentz (1885-1975). En ceremoniplats på begravningsplatsens norra del gjordes år 1959 om till en minneslund och blev då Sveriges första i sitt slag. Minneslunden ligger centralt placerad i det bestämda tävlingsområdet, vilket också omfattar minneslundens omgivande ytor.

För att i gestaltningen respektera Lewerentz arv tar vi genom en litteraturundersökning, referensobjekt, samt med hjälp av semistrukturerade intervjuer reda på hur Lewerentz förhållningssätt till arkitektur såg ut. Litteraturstudie och semistrukturerade intervjuer används också för att undersöka hur en samtida begravningsplats kan utformas med fokus på trender och tendenser kopplat till begravning. Den teoretiska delen av arbetet varvas med skissarbete i olika former vilket leder fram till ett gestaltningsförslag.

Gestaltningsförslaget LOOP är utformat så att platsen ska fungera som en helhet och hjälpa besökaren i sorgprocessen. Upplevelsen genom det fysiska; kroppen, och det mentala; perceptionen, är utgångspunkten i förslaget och utgör kärnan i hur platsens nya element har utformats. Platsen ska ge utrymme för människor i sorg, där ett slut är kopplat till en början. Platsernas funktioner som utgör helheten och sorgbearbetningen, ett före, ett under och ett efter. Förutom att den befintliga minneslunden varsamt omgestaltas för att möta behov av tillgänglighet och för att förstärka Lewerentz ursprungliga design tillförs nya funktioner på platsen i form av ett utomhuskapell, en askgravlund samt en smyckningsvägg, som även riktar sig till de som har anhöriga begravda på annan plats.

Förslaget, som tar hänsyn både till det befintliga kulturarvet men också tar platsen in i framtiden, kan fungera som ett exempel på hur samtida och framtida platser för sorg och kontemplation kan utformas. Resultatet visar också på ett exempel hur befintliga kulturarv kan fungera sida vid sida med nya tidslager och tillägg.

SUMMARY

INTRODUCTION

Cemeteries are places where societal changes and tendencies are expressed (Wingren 2013). A current example is the ongoing pandemic and the increased amount of visitors in the city’s green spaces (Studio Ett 2021). This also applies to cemeteries, which have gained in popularity for recreational purposes (Crosbie 2020). This has in some places created conflicts and raised questions about whether the cemetery should be a space for only grief and contemplation or whether it is a place that can also contain recreation (Studio Ett 2021). According to the funeral contractor Maria Nestorzon¹, there are not many places in the city where we are allowed to grieve and mourn in silence without being disturbed.

The cemetery as a place for grief and contemplation is how we chose to interpret the annual design competition for students that Movium at SLU organizes together with SKKF, the Swedish Stone Industry Association and SLU. This year, the idea competition is called The Future Memorial Place - Östra kyrkogården in Malmö and is based on how the cemetery can preserve and develop its function as a meeting and memorial place for the visitors. Östra kyrkogården is one of the architect Sigurd Lewerentz’s (1885-1975) life works that he until his death continuously contributed to the development of. This thesis is based on the investigation into the cemetery as a room for grief and contemplation and how a part of the Eastern Cemetery in Malmö can be developed and redesigned with respect for Lewerentz’s original design and with inspiration from his approach to architecture.

AIM & RESEARCH QUESTIONS

The aim of the thesis is to present a design proposal on how a cemetery can be developed as a place for grief and contemplation, as new needs evolve, alongside taking the cultural heritage into consideration.

The following questions is to be answered in the result of this thesis:

- How can the memorial grove at Östra Kyrkogården in Malmö and its surrounding areas be re-designed and by that develop as a contemporary place for grief and contemplation?
- How can Sigurd Lewerentz’s approach to architecture be described and translated into a design?

METHODS

In order to re-design the memorial grove and its surrounding areas at Östra kyrkogården in Malmö, Research by Design (RBD) is used as an overall meta-method. RBD is a method where design and research are interwoven and continuously nourish each other. As part of the research and design work a series of sub-methods is used, including a literature study of Lewerentz’s approach to architecture and of trends and contemporary use of cemeteries and funeral ceremonies. Semi structured interviews are used as a complement to the literature study. Two reference objects

by Lewerentz are analysed in order to gain further understanding in Lewerentz’s approach to architecture; Markuskyrkan and Skogskyrkogården. To form a basis for the understanding of the site at Malmö Östra kyrkogård a literature study is conducted along with a site visit including an analysis. A SWOT- analysis is made as a method to put together the most relevant aspects of the site as well as for the design task. Sketching, moodboards and workshops are used throughout the whole process as an analogue and digital tool for us to communicate ideas and solutions.

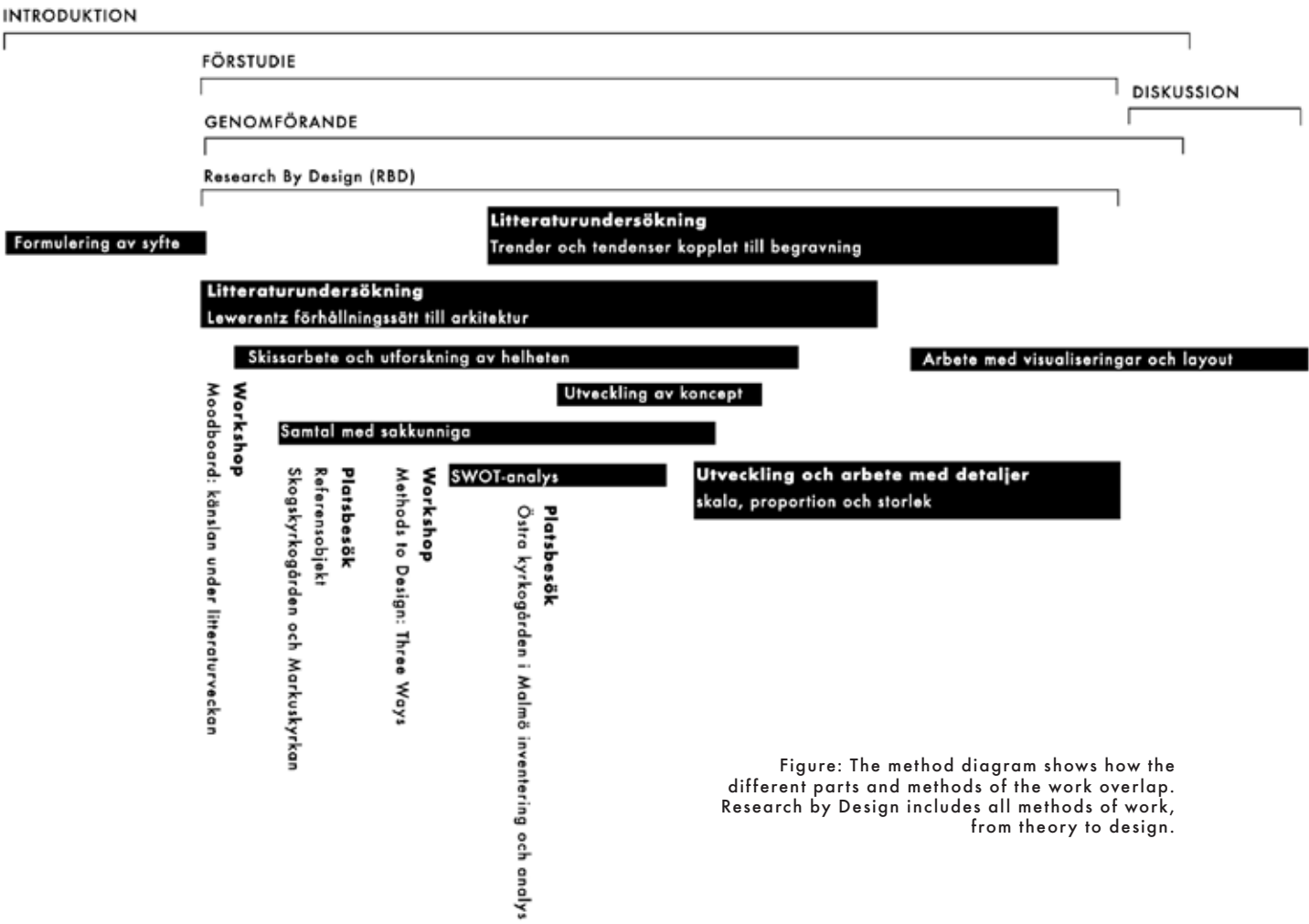

Figure: The method diagram shows how the different parts and methods of the work overlap. Research by Design includes all methods of work, from theory to design.

¹ Maria Nestorzon. Funeral director at *Funeral Begravningsbyrå* in Stockholm. Phone call March 11, 2021.

TRENDS AND TENDENCIES REGARDING CEMETERIES

The study of trends and tendencies in cemeteries, burial customs, funeral ceremonies and room for grief indicates a desire towards the more individual and personal. Memorial ash groves and memorial ash sites have in recent years grown in popularity and continue to replace the more anonymous memorial grove. Decorating graves are for example done in a more personal way. A request to hold funeral ceremonies outdoors is another trend that has increased both due to the ongoing pandemic but also in general.

LEWERENTZ'S APPROACH TO ARCHITECTURE

The study of Lewerentz's approach to architecture, including the analysis of the two reference objects, reveals five important aspects in Lewerentz work:

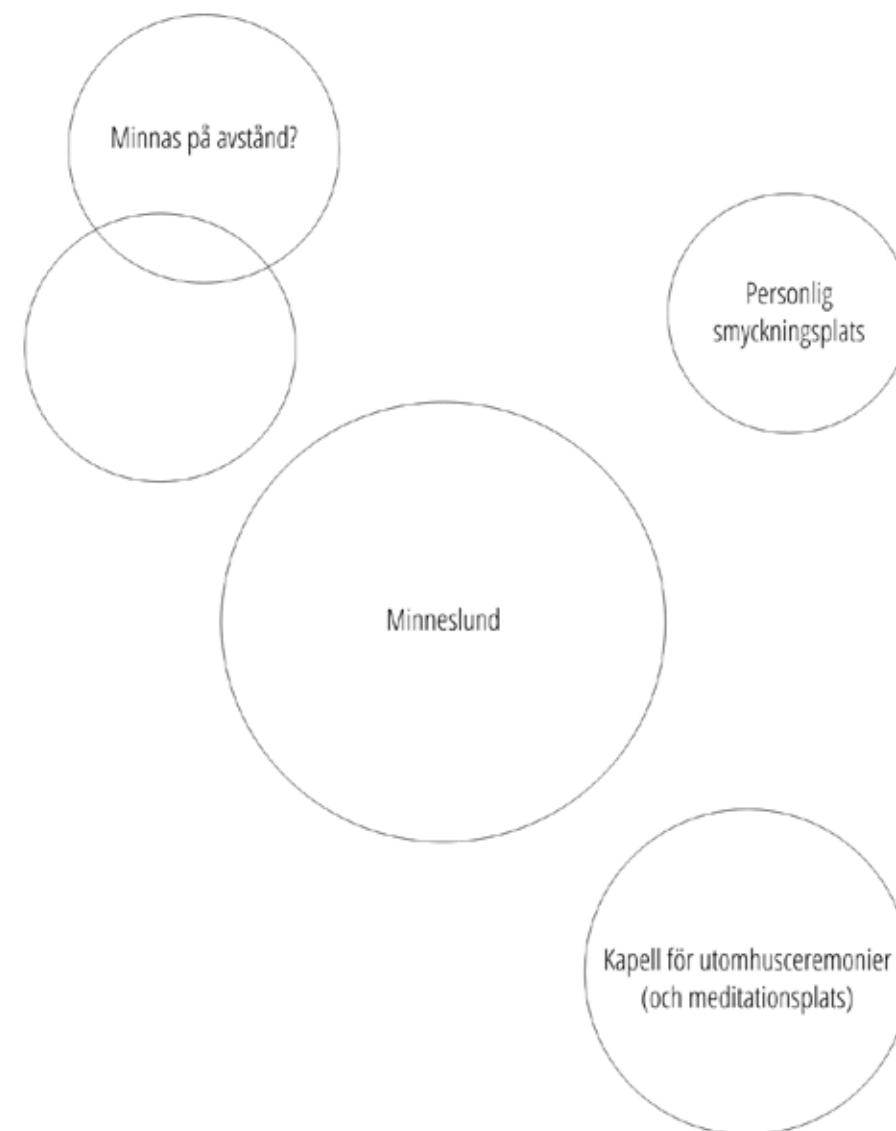
- The place, its specific characteristics, qualities and potential was used as a foundation for further design work.
- Movement, the funeral procession and the process of grief were aspects taken into large account.
- Function was integrated as a part of the design and instead of hiding technical details of buildings they became part of the whole.
- Sequences and repetition are often seen in Lewerentz work, for example in how different materials are put together. However irregularities in the strict can be found.
- Not only light but also darkness is used to create contrast, visual effects and experiences.

SITE ANALYSIS

In 1916 Lewerentz won the competition for a new cemetery in the outskirts of Malmö with his proposal Ås (meaning ridge). Along the center of the site a ridge is running, which also divides the cemetery into a southern more strictly designed part and the northern more lush part. The circular memorial grove was originally designed as a place for ceremonials holding outdoor funerals. In 1959 it was re-designed into a memorial grove, as the first of its kind in Sweden. The analysis of Östra kyrkogården and the area around the memorial grove shows that the topography and the sight-lines plays an important part in the design and character of the place. The contrast between the strict memorial grove and the undulating landscape is another characteristic aspect.

SWOT-ANALYSIS

The SWOT-analysis draws our attention to different aspects. For example, we believe that one of the most difficult challenges with the place is to respect the cultural-historical values while developing the place to work in the future. But instead of only seeing this as a challenge we saw it as an opportunity, in the form of looking at the needs of today and taking the place into the future, the place can also get the attention it deserves by more people using it.

THE SKETCH PROCESS

As part of the design process and as a way to communicate thoughts to each other we used moodboards and workshops. Two workshops were performed in the start up of the project to create ideas and to draw attention to what interested us from the first week of working with the thesis. In moodboards we collected sketches together with short text, quotes and images from architecture and art projects that inspired us. Sketching was made both by hand and with digital programs, both two dimensional and three dimensional. Ideas that we put extra attention to in the sketching was for example:

- Grieve at a distance
- New ceremonial forms
- New grave or burial types

This inspired us to the three main parts of the design: An outdoor chapel, development of Lewerentz's existing memorial grove, a memorial wall with a connected ash grove.

Figure: The memorial grove's central location was set from the start of the sketching process. Based on that we sketched on new ideas and functions.

THE DESIGN PROPOSAL

CONCEPT - LOOP

The experience through the physical: the body and mental: the perception is the starting point in the proposal LOOP and forms the core of how the place's new elements are designed. The place is planned to work as a whole where all parts are interconnected and the process from funeral ceremony to the farewell and remembrance are taken care of. The landscape and its parts help the mourner in the process of a before, an ongoing and an after. The whole, the circle and loop, is represented both in the physical and in the mental.

The proposal consists of three parts: the existing memorial grove, the ash grove and connected memorial wall and the chapel.

THE MEMORIAL GROVE

The existing memorial grove is treated carefully in the proposal. The benches, candle-holders and railings are changed to a uniform design that conforms to Lewerentz original thoughts. The existing grave decoration in the center has been elevated like a bowl, in a bronze material. The fact that it is elevated makes it more available when candles and flowers can be placed at a more comfortable height.

THE ASH GROVE AND CONNECTED MEMORIAL WALL

The existing hill is transformed into a memorial ash grove. A wall of limestone cuts the hill and forms a memorial wall for flowers, candles and name plates in bronze. A walkway cuts the wall in two parts where the independent wall to the east west is for those who grieve relatives that are buried elsewhere. This wall also works as a compliment on all saints day when the demand for decoration is high. Long heated benches and a water mirror formed as a bowl is placed among trees so that the visitor can rest in the shadow or sit in the sun.

Upper figure: The existing memorial grove with a new decoration site centrally located. The chapel can be seen up on the ridge.

Lower figure: The memorial wall that connects to the ash grove on the hill. The limestone wall connects to a heated long bench which serves as a place for rest and contemplation, for all visitors.

THE CHAPEL

South of the memorial grove up on the ridge, a round outdoors chapel in limestone is located. The chapel is intended to serve as a ceremony hall and as a space for meditation. The structure is open but still offers privacy. The roof is perforated with a circle so that light flows from up above. Straight underneath the opening in the roof, a circle shaped meadow is placed on the ground in the chapel. The benches are placed centered around the meadow so that the relatives during a ceremony can fix their eyes on the ground in front of them on something organic and moving. In the design Lewerentz is present through the sequences of the walls and openings, the play of light and shadow, and through emphasized sight-lines.

Figure: The room of the chapel with the meadow in the middle. Both participants in ceremonies and the urn are kept dry under the roof. At the same time light and rain can sprinkle down through the roof opening.

DISCUSSION

In line with the purpose of the work, the result shows an example of how a part of the Eastern Cemetery in Malmö can be re-designed and developed with regards to both the existing values as well as new needs and functions.

In the translation from Lewerentz's approach to architecture into our design, we have mainly based that translation on the way Lewerentz works with function and use of a place (Örn 2021; Wingren 2013; Wickman 2017). Lewerentz's principles have therefore influenced and guided the process more in general rather than in details. Lewerentz's approach to architecture has been relevant to apply in a contemporary context because of his way of placing the visitor and the experience first. In the maintenance of a cultural heritage there is not an automatic order in which new contributions should subordinate the existing (Åhrén 2014). Instead a holistic approach to the site is necessary and to make sure new elements live up to the same level of quality and that the existing character is preserved (Åhrén 2014). In our proposal the character of the place is taken into account along with an aspiration that the place should function as a whole. In this way, the cultural heritage has been respected. An alternative approach to this thesis could have been to examine the future role of cemeteries. Other traditions and religious customs could also have been interesting to investigate further.

¹ Johan Örn. Curator at ArkDes (Sweden's National Centre for Architecture and Design) in Stockholm. Video call March 8, 2021.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

DEL 1 INTRODUKTION

BAKGRUND	1
INLEDNING	1
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	2
AVGRÄNSNING	2
METOD	3
RESEARCH BY DESIGN	3
SKISSARBETE, MOODBOARD OCH WORKSHOPS	4
LITTERATURUNDERSÖKNING	4
SEMISTRUKTURERADE INTERVJUER	4
REFERENSOBJEKT LEWERENTZ	5
PLATSBESÖK OCH ANALYS AV ÖSTRA KYRKOGRÅRDEN	6
SWOT-ANALYS	6

DEL 2 FÖRSTUDIE

TRENDER OCH TENDENSER KOPPLAT TILL BEGRAVNING	8
DET PERSONLIGA OCH INDIVIDANPASSADE	8
NATUREN SOM BEGRAVNINGSPLATS	8
ÖNSKNINGAR OCH NYA BEHOV	8
CEREMONIELLA OCH RITUELLA RUM	9
NYA RITUALER	9

LEWERENTZ FÖRHÅLLNINGSSÄTT TILL ARKITEKTUR	10
SIGURD LEWERENTZ	10
EN AMBIVALENT MODERNIST	10
UTGÅNGSPUNKT I LANDSKAPET	10
DET MONUMENTALA LANDSKAPET	10
RÖRELSEN, VÄGEN OCH PROCESSEN	10
NAKNA MATERIALMÖTEN	11
SYMMETRI MED SMÅ FÖRSKJUTNINGAR	11
LJUS OCH MÖRKER	11

TVÅ VERK AV LEWERENTZ	12
SKOGSKYRKOGRÅRDEN I ENSKEDE	12
PLATSBESÖK OCH ANALYS SKOGSKYRKOGRÅRDEN	12
MARKUSKYRKAN I BJÖRKHAGEN	14
PLATSBESÖK OCH ANALYS MARKUSKYRKAN	14

ÖSTRA KYRKOGRÅRDEN I MALMÖ	16
TÄVLINGSFÖRSLAGET ÅS	16
LANDSKAPET OCH BYGGNADERNA	16
ÖSTRA KYRKOGRÅRDEN IDAG	17
CEREMONIPLATSEN SOM BLEV MINNESLUND	18
MINNESLUNDEN IDAG - TÄVLINGSOMRÅDET	18

PLATSBESÖK OCH ANALYS	19
ÖVERGRIPANDE INTRYCK AV PLATSENS KARAKTÄR	19
PLATSENS ANVÄNDNING	19
RUMSLIGA OCH NATURLIGA FÖRUTSÄTTNINGAR	20
ARKITEKTONISKA ASPEKTER	22
INTUITIV ANALYS	23
SWOT-ANALYS	24

DEL 3 GENOMFÖRANDE

UTGÅNGSPUNKT FÖR SKISSARBETET	26
SAMMANFATTADE ASPEKTER -	
TRENDER OCH TENDENSER KOPPLAT TILL BEGRAVNING	26
SAMMANFATTADE ASPEKTER -	
LEWERENTZ FÖRHÅLLNINGSSÄTT TILL ARKITEKTUR	27

SKISSPROCESSEN	28
SKISSANDETS STRUKTUR OCH VÅRT SAMARBETE	29
WORKSHOP: KÄNSLAN UNDER LITTERATURVECKAN	29
WORKSHOP: METHODS TO DESIGN - THREE WAYS	29
SKISSANDE AV HELHETEN	30
SKISSANDE AV SPECIFIKA DELAR OCH DETALJER	32
SKISSANDE I MODELL	37

DEL 4 GESTALTNINGSFÖRSLAG

KONCEPT	39
HELHETEN	40
MINNESLUNDEN	41
ASKGRAVLUNDEN OCH SMYCKNINGSVÄGGEN	43
KAPELLET	45

DEL 5 AVSLUTNING

DISKUSSION OCH SLUTSATSER	49
RESULTATDISKUSSION	49
METODDISKUSSION	50
RESULTATET I ETT VIDARE SAMMANHANG	52
SLUTSATSER	52

KÄLLFÖRTECKNING	53
BILDFÖRTECKNING	
SVARTVITA FOTOGRAFIER	54

DEL 1 INTRODUKTION

BAKGRUND

INLEDNING

Våra platser i städerna som är till för de döda är inte utan koppling till våra platser i städerna som är till för de levande - utan är snarare en förlängning av dem (Lange 2014). Även Wingren (2013) menar att begravningsplatser är platser där samhällsliga förändringar och tendenser tar sig uttryck. Dessa förändringar i samhället skapar nya behov, som landskapsarkitekten sedan tolkar och översätter i sin gestaltning och vidare i utformningen av begravningsplatsen (Wingren 2013). Ett aktuellt exempel är den pågående pandemi samt de antal pandemier som vår historia bestått av, vilka på lång sikt haft en stor påverkan på, och därmed också omvandlat, vår fysiska miljö (Allam & Jones 2020; Megahed & Ghoneim 2020).

På kort sikt har användandet av den urbana miljön under en pandemi en stark koppling till de särskilda restriktionerna gällande hur många vi får vistas inomhus (Studio Ett 2021). En effekt är att trycket av besökare ökar i stadens gröna utrymmen, då fler människor söker sig till dessa ytor (Studio Ett 2021). Så även när det gäller begravningsplatserna, vilket gjort att dessa blivit populära platser för rekreation (Crosbie 2020). Detta har på vissa håll skapat konflikter och väckt frågor om begravningsplatsen bör vara ett rum i staden för endast sorg och kontemplation eller om det är en plats som samtidigt kan innehålla rekreation (Studio Ett 2021). Enligt begravningsentreprenören Maria Nestorzon¹ finns det idag få platser i staden där vi tillåts att vara ledsna i stillhet utan att bli störda. Begravningsplatsen bör enligt Nestorzon¹ vara en fredad zon, utan massor av intryck och yttre påverkan, då alla andra platser är så publika. Något som Helene Båtshake², projektledare vid Malmö Kyrkogårdsför-

valtning, även vittnar om genom att betona den stora del människor som fortfarande ser begravningsplatsen som “den där stilla parken, dit man kan komma och få ro”. Crosbie (2020) menar dessutom att det i sammanhanget finns en historisk aspekt att se till, då begravningsplatsen under lång tid tillbaka har utgjort en betydelsefull plats för fred, lugn och tröst. På så sätt utgör begravningsplatsen ett unikt rum i den offentliga staden, ett rum för sorg och kontemplation. Det ökade trycket på stadens gröna ytor gör att fler människor med olika typer av behov söker sig till och samlas på en och samma plats. Som i det ovan nämnda exemplet, där en del vill använda begravningsplatsen för rekreation medan andra ser begravningsplatsen som en lugn plats för sorg. Det sistnämnda, begravningsplatsen som ett rum för minnen, sorg och andakt, utgör det perspektiv som får utrymme i denna uppsats.

Synen på begravningsplatsen som en plats för sorg har även varit vårt sätt att tolka den idéävling för studenter som Tankesmedjan Movium vid SLU anordnar tillsammans med Sveriges Kyrkogårds- och Krematorieförbund (SKKF), Sveriges Stenindustriförbund samt SLU varje år. 2021 har tävlingen namnet Framtidens minnesplats - Östra kyrkogården i Malmö och utgår ifrån hur begravningsplatsen kan bevara och utveckla sin funktion som mötes- och minnesplats för de efterlevande. Östra kyrkogården utgör ett av arkitekten Sigurd Lewerentz (1885-1975) livsverk som han fram till sin död kontinuerligt kom att bidra till utvecklingen av, en pågående process där förändring och utveckling skedde i takt med att nya behov uppstod (Movium 2021). En dödens och livets arkitekt som “alltid anpassar sig till sin samtid” (ArkDes u.å.) och som år 1959 gestaltar Sveriges första

minneslund på Östra kyrkogården. Det faktum att begravningsplatsen utgör ett sådant betydande verk, från en av de främsta arkitekterna inom modern tid, gör att utvecklingen och omgestaltningen av det aktuella tävlingsområdet, minneslunden och dess omgivande ytor, bör utgå ifrån Lewerentz sätt att tänka (Movium 2021). Detta för att ta hänsyn till de befintliga kulturhistoriska värdena på platsen, ett ansvar som berör kulturarvet och som ligger på oss alla (SFS 1988:950). Samtidigt ska gestaltningen svara mot de nya behov som uppstår i takt med att samhällets utvecklas, där exempelvis innovation uppmuntras (Movium 2021).

Frågan är hur det kulturhistoriska värdet kan samexistera med en utveckling av platsen, där även moderna och framtida behov ges utrymme? Åhrén (2014) menar att en kulturhistorisk bedömning idag utgår från platsens användning. Vid en vidareutveckling av platsens befintliga kulturarv är det därför nödvändigt att nya tillägg sammanförs med befintliga värden och på så sätt bildar en helhet (Åhrén 2014). Nya tillägg ska inte efterlikna det befintliga på platsen utan det handlar snarare om att uppnå en likvärdig kvalitet samt att befintlig karaktär bör tillvaratas (Åhrén 2014). På detta sätt kan det både handla om att de befintliga värdena underordnar sig de nya eller också tvärtom (Åhrén 2014). Det är med utgångspunkt i ovan nämnda

perspektiv som vi tar oss an vårt ämne. Det vill säga en undersökning av begravningsplatsen som ett rum för sorg och kontemplation. Vidare hur en del av Östra kyrkogården i Malmö kan utvecklas och omgestaltas med inspiration från Lewerentz förhållningssätt till arkitektur, och respekt för den ursprungliga utformningen. Det vill säga att tolka en historiskt viktig arkitekt och översätta det i en gestaltning som lika mycket ska fokusera på dagens och framtidens behov och utmaningar.

¹ Maria Nestorzon. Begravningsentreprenör, Funeral Begravningsbyrå i Stockholm. Telefönsamtal 11 mars 2021.

² Helene Båtshake. Projektledare vid Malmö Kyrkogårdsförvaltning. Personligt möte under platsbesök på Östra kyrkogården Malmö 23 februari 2021.

SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Syftet med arbetet är att ta fram ett gestaltungsförslag på hur en begravningsplats kan utvecklas som en plats för sorg och kontemplation, i takt med att samhället utvecklas och nya behov uppstår, samtidigt som hänsyn tas till befintliga arkitektoniska och kulturhistoriska värden.

Följande frågeställningar ska besvaras i uppsatsens resultat:

- Hur kan minneslunden på Östra Kyrkogården i Malmö och dess omgivande ytor utvecklas och omgestaltas som en samtida plats för sorg och kontemplation?
- Hur kan Sigurd Lewerentz förhållningssätt till arkitektur beskrivas och översättas i en gestaltning?

AVGRÄNSNING

Arbetets gestaltungsuppdrag avgränsas av ramarna som gäller för den redan nämnda designtävlingen Framtidens minnesplats - Östra kyrkogården i Malmö. Genom tävlingen så avgränsas gestaltungsarbetet geografiskt till minneslunden och dess omgivande ytor på Östra kyrkogården i Malmö. Gestaltungsens detaljeringsgrad avgränsas av vad som inom ramen för arbetet är tidsmässigt möjligt. Då tävlingen är en idé tävling presenteras inga tekniska detaljlösningar. Tävlingen styr även vilka nya typer av gravskick som kan tillföras på platsen, nämligen de kopplade till kremering och gravsättning av aska. Förslag på växter i gestaltungsningen avgränsas till den strukturella och rumsliga funktionen och inkluderar inte arter.

Figur 1: På den översta kartan syns Östra kyrkogårdens placering i relation till Malmö och de centrala delarna.

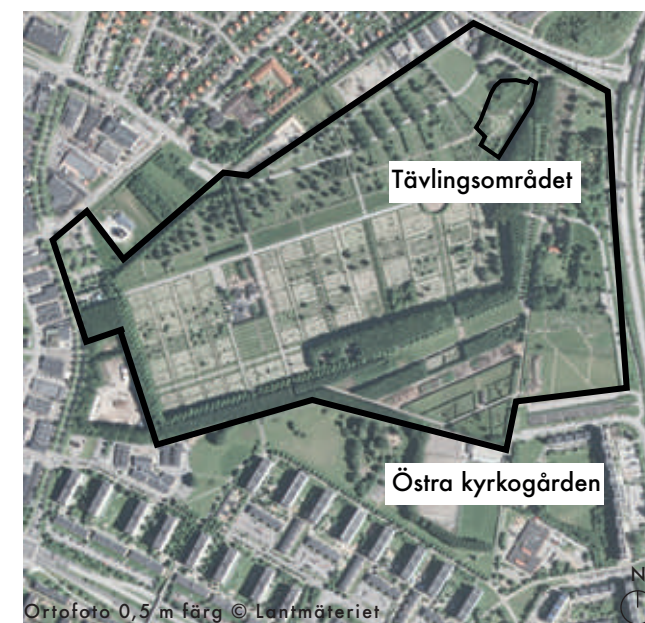
Figur 2. På kartan i mitten syns Östra kyrkogården i sin helhet och tävlingsområdets placering.

Figur 3. På den understa kartan syns tävlingsområdet och dess utsträckning med den cirkelformade minneslunden i mitten

Figur 1.

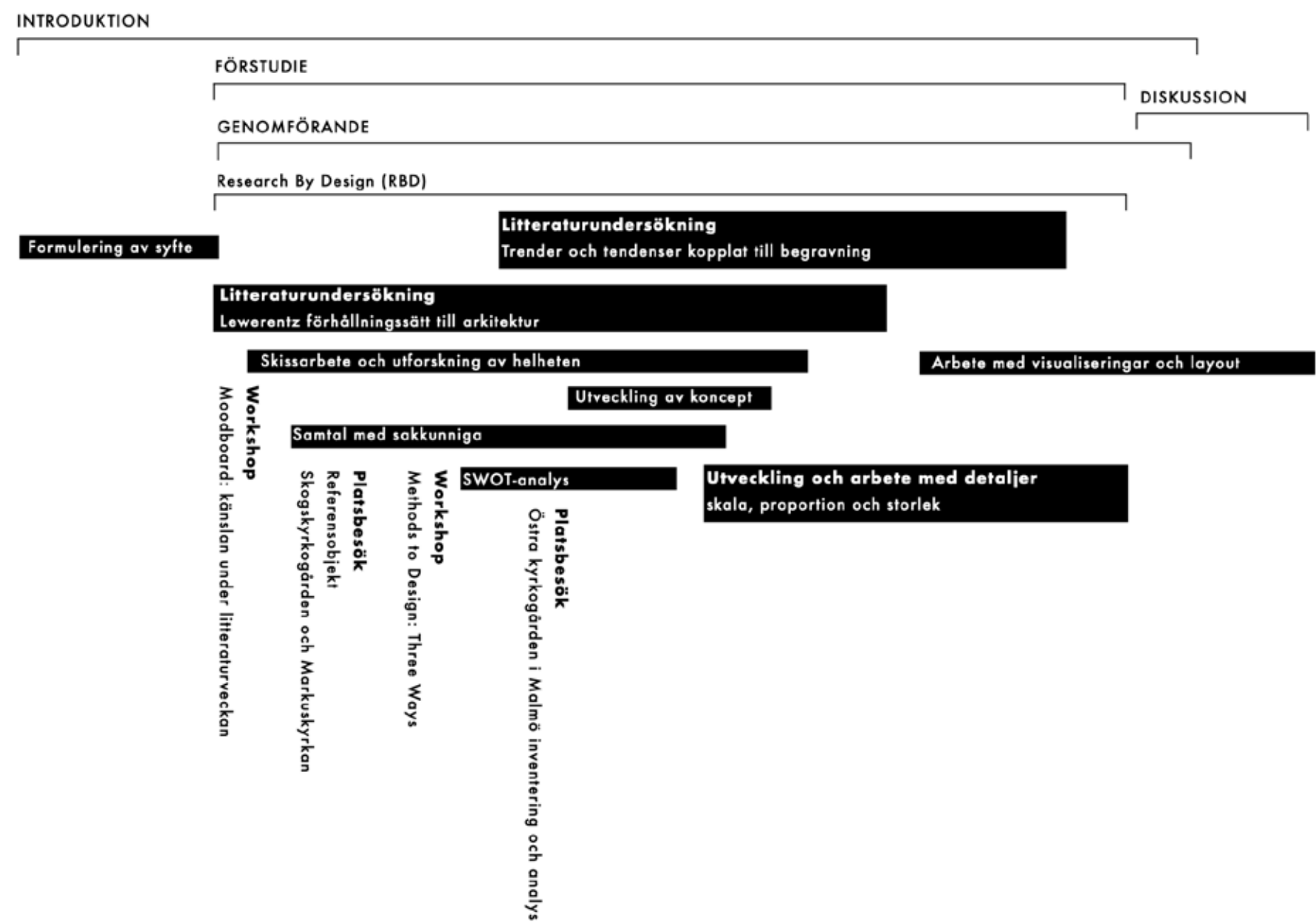
Figur 2.

Figur 3.

METOD

Figurtext: Metodschemat visar hur metoderna i arbetets process överlappat varandra, då teori och gestaltning hela tiden ackumulerar ny kunskap är varje del.

RESEARCH BY DESIGN

För att genom gestaltning undersöka hur minneslunden på Östra kyrkogården och dess omgivande ytor kan utvecklas, med respekt för platsens befintliga värden, används Research by Design (RBD) som en övergripande metamedod. Metoden inkluderar arbetets alla delar, både teori och gestaltning. RBD fungerar i detta arbete som ett iterativt verktyg där skissarbete varvas med teoretiska, praktiska och filosofiska problem och lösningar, som under arbetets gång kontinuerligt väcker nya frågor.

RBD beskrivs av Rob Roggema (2016) som en metod för att lösa så kallade Wicked Problems; komplicerade frågor som inte kan besvaras med ett enda resultat utan har flera svar och där design är en lämplig metod för att testa lösningar. Forskning vävs in i designfasen på olika sätt (Roggema 2016). Till en början fungerade vår forskning, det vill säga litteraturundersökningen om Lewerentz och Östra kyrkogården, samt undersökningen om trender och tendenser kopplat till begravning, som en kartläggning över den grund arbetet står på och vad som är utgångspunkten för gestaltningsarbetet. Vartefter litteraturundersökningen fördjupades handlade gestaltningsarbetet mer om vad som kan rymmas på platsen och hur det isåfall kan utformas. Den sista fasen handlade om att ta ett steg tillbaka och reflektera över resultatet, men också om hur förslaget kan kommuniceras. Roggema (2016) beskriver på ett liknande sätt designprocessens olika faser som en pre design-, en design- och en post design-fas, som trots att de är distinkta också varvas och går in i varandra.

I en rapport (Diedrich et al. 2019) om design baserad på forskning, som riktar sig till studenter och lärare inom landskapsarkitektur, så menar författarna att gestaltningsarbete med hjälp att forskning befinner sig på en skala mellan pragmatism och struktur och i en mer intuitiv process som också kan baseras på tidigare erfarenheter. Vi har i detta arbete strävat efter att simultant vara medvetna och strukturerade om vår egen process men också tillåtit oss att följa instinkter och inspiration. Författarna (Diedrich et al. 2019) menar att gestaltningsarbete både sammanvävs med forskning och utgår från ett mer fritt förhållningssätt, samt att kunskap baserad på erfarenhet och intuition ska få ett fortsatt spelrum.

SKISSARBETE, MOODBOARD OCH WORKSHOPS

Skissen användes som ett kommunikationsverktyg där idéer testats i syfte att ta fram ett koncept och ett slutgiltigt gestaltungsförslag. Skissen applicerades som ett analogt verktyg med penna och papper, såväl som med digitala ritverktyg. Förutom att skissa tvådimensionellt så användes både digitala 3D modelleringsprogram och fysisk modell. De tredimensionella modellerna användes för att testa rumsliga förhållanden och proportioner, förhållanden till den mänskliga skalan och tilltänkta upplevelser av rummen och miljöerna.

Som ytterligare ett hjälpmedel för att underlätta samarbete och kunna förmedla både konkreta och abstrakta tankar kring gestaltningen användes moodboards. Dessa delades digitalt där text, referens- och stämningbilder kombinerades med skisser. På detta sätt fungerade moodboards i detta arbete som ett verktyg för att kontinuerligt samla och kommunicera tankar och idéer och som en slags dagbok. Moodboard är en metod som tidigare användes inom modedesign för att undersöka och kommunicera känslor, färger, material och texturer (Koskinen et al. 2011). Metoden används idag inom andra typer av områden som exempelvis arkitektur, filmproduktion och kommunikation (Koskinen et al. 2011). Moodboards är en metod som dykt upp genom hela gestaltungsprocessen, från start till konceptutveckling och vidare i arbetet med förslagets detaljer som exempelvis materialval. Moodboards utgjorde även grunden i en av två workshops. Den första workshopen; känslan under litteraturveckan var ett sätt att konkret samla ihop tankar och inspiration efter en vecka av djupdykning i litteraturen. Moodboards är en kon-

kret metod som får fart på kreativiteten och kommunikationen (Koskinen et al. 2011).

Den andra workshopen *Methods to Design - Three Ways* genomfördes även den tidigt i gestaltungsprocessen. Detta är en metod som vi kommit i kontakt med tidigare under utbildningen, på kursen *Studio - Landscape architecture and urban space*, och som går ut på att platsspecifikt testa tre olika skissmetoder under ett överenskommet begränsat tidsspann. De tre dokumenterade skissmetoderna är:

- **Den analytiska metoden vilken utgår från en process bestående av inventering - analys - förslag.** Eftersom vi under denna fas inte besökt platsen ännu så gjordes en förenklad version där vi likväl antog ett analytiskt angreppssätt, utifrån den kunskap vi då hade.
- **Den intuitiva metoden som baseras på det vi ser, känner och upplever för att sedan omvandlas till ett förslag.**
- **”Mimic”-metoden som handlar om att imitera eller inspireras av personer eller verk som man själv beundrar eller finner stora kvaliteter i.**

LITTERATUR-UNDERSÖKNING

För att kunna svara på frågan hur Östra kyrkogården kan omgestaltas som en samtida plats för sorg och kontemplation gjordes en litteraturundersökning med utgångspunkt i de trender och tendenser som finns inom begravningskick, begravningsplatser, inom smyckning, begravningsceremonier och ritualer. Detta för att i gestaltningen kunna ta in de önskemål och behov som finns idag kopplade till begravning och för kunna sätta individen i fokus. Här utgår undersökningen till stor del från populärvetenskapliga artiklar då det enligt våra eftersökningar råder brist på eller till viss del saknas aktuell forskning inom ämnet. Ritualer undersöks, för att få en förståelse för hur rum som är till för avsked och sorg kan se ut, och vilka aspekter de kan eller bör rymma. Den främsta frågan vi i denna del ställde var: hur ser samtida och framtida behov ut inom trender och tendenser inom begravning, kopplat till individen och samhällets förändring.

Som grund i arbetet med att svara på uppsatsens frågeställning om Lewerentz förhållningssätt till arkitektur så har ytterligare en litteraturundersökning gjorts. Här har både samlingsverk om Lewerentz, vetenskapliga artiklar samt ljudguider använts. I litteraturundersökningen så letade vi efter ledtrådar på hur Lewerentz förhållningssätt till arkitektur såg ut. Det handlar både om vad han fick intryck från och inspirerades av, men också utifrån vilka gestaltungsval han gjorde. Vilka återkommande grepp kan uttydas? Då Lewerentz under sitt yrkesliv både arbetade med byggnader och landskap, inkluderat begravningsplatser, så inbegrip undersökningen bådadera.

SEMISTRUKTURERADE INTERVJUER

Intervjuerna utfördes med fem stycken sakkunniga via digitala mötesverktyg samt över telefon och via personligt möte. Syftet under dessa intervjuer var att bekräfta, stärka, dementera, fördjupa och komplettera den kunskap vi hämtat från litteraturen eller inom de ämnen litteratur helt eller till viss del saknas. De sakkunniga tillförde perspektiv vad gäller Sigurd Lewerentz verk och förhållningssätt till arkitektur, samt perspektiv på trender och tendenser kopplat till begravning. De bidrog också, utifrån sina yrkesroller, med perspektiv angående den personliga sorgeprocess som anhöriga genomgår efter en persons död, vilket är kunskap som annars är svår att finna i litteraturen. Frågorna vi ställde skiljer sig åt och anpassades efter de sakkunnigas respektive profession för att kunna få relevanta och uttömmande svar. Alla blev tillfrågade och gav medgivande till att omnämnas i arbetet.

Kvalitativa intervjuer, där semistrukturerade intervjuer inräknas, har fördelen att frågorna kan anpassas efter intervjusituationen och att frågorna inte behöver ställas i en viss ordning (Ahrne & Svensson 2015: 38). Intervjuerna utgår från den intervjuades situation, vilken också har frihet att måla fram sin bild av ämnet (Holme & Solvang 1996/1997:82). Detta stämmer överens med vårt syfte med intervjuerna, att undersöka ett ämne ur ett brett perspektiv och få en helhetsförståelse och ett sammanhang. Likt Holme och Solvang (1996/1997:80) som beskriver att kvalitativa intervjuer präglas av flexibilitet, då frågor anpassas efter nya erfarenheter och insikter som dyker upp under intervjun, har vi använt metoden på just det sättet. Under intervjuerna ställdes både

i förhand formulerade frågor men även nya frågor av relevans som kom upp under samtalet gavs utrymme. Under alla intervjuerna fördes anteckningar för att sedan kunna gå tillbaka och sammanställa resultatet och synliggöra vad som var relevant och vad som sedan användes i arbetet. Intervjuerna har fungerat på olika sätt i arbetet men gemensamt är att alla sakkunniga med sina perspektiv haft en påverkan på gestaltningen, både mer direkt och indirekt.

De sakkunniga vi intervjuat angående Lewerentz, hans förhållningssätt till arkitektur och hans verk är:

Johan Örn

Intendent, ArkDes (Statens centrum för arkitektur och design/Arkitektur- och designcentrum) i Stockholm.

Videosamtal 8 mars 2021.

Helene Båtshake

Projektleddare vid Malmö Kyrkogårdsförvaltning. Personligt möte under platsbesök på Östra kyrkogården Malmö 23 februari 2021.

Frågorna som har ställdes till dessa personer tog avstamp i det som litteraturen gett en antydning om, men där ett behov av fördjupning fanns. Frågorna anpassades också efter vår gestaltungsuppdrag på så sätt att frågorna syftade till att ge svar på sådant som vi skulle ha nytta av i gestaltningen. Till Örn ställdes främst frågor som rörde det som kunde ge hänvisning om Lewerentz förhållningssätt till arkitektur och de ställningstagande Lewerentz utgick från i designprocessen. Frågorna till Båtshake handlade om Lewerentz kopplat till Östra kyrkogården och dess utformning. Intervjun hölls under platsbesöket på Östra kyrkogården. Utöver att Båtshake även fick frågor angående trender och tendenser kopplat till begravingar, har även andra sakkunniga inom ämnet intervjuats,

nämligen följande:

Lisa Flygt

Gruppchef för utomhusskötseln, Berthåga kyrkogård i Uppsala.
Telefonsamtal 16 mars 2021.

Maria Nestorzon

Begravningsentreprenör, Funeral Begravningsbyrå i Stockholm.
Telefonsamtal 11 mars 2021.

Pia Kristoffersson

Begravningsofficiant, LIV & DÖD Kulturbegravingar i Stockholm.
Videosamtal 15 mars 2021.

Frågorna som ställdes till de sakkunniga inom begravningsplatser och begravnings-skick, syftade till att styrka det vi hittat i litteraturen, men också till att fylla kunskapsluckor där litteratur inte kunnat bidra. Frågorna styrdes också av att vi ämnade utforma en plats för sorg och kontemplation och därför behövde få insikt i de behov indelade i sorg kan tänkas ha. Ett exempel på frågeområde är hur man med hjälp av spatiala principer och ceremonier kan hjälpa de anhöriga att gå vidare. Till Nestorzon och Kristoffersson ställdes, i deras roller som begravningsofficiant och begravningsentreprenör, liknande, men inte samma frågor och samtalen tillåts ta olika ritning anpassat efter de olika professionerna och fokusområdena. Flygt bidrar med ett perspektiv från en specifik plats, Berthåga kyrkogård och om hur utomhuskapellet fungerar där. Till Båtshake ställdes frågan om trender och tendenser generellt, kopplat till det hon i sin profession observerat. Gemensamt för alla intervjuerna var att de sakkunniga fick frågor kopplat till hur trender och tendenser ser ut idag och hur framtidens begravningsplatser, begravnings-skick och ceremonier skulle kunna se ut.

REFERENSOBJEKT LEWERENTZ

Som en del i att undersöka Lewerentz förhållningssätt till arkitektur besöktes och analyserades, förutom Östra kyrkogården i Malmö, två andra arkitektoniska verk av Sigurd Lewerentz, nämligen Skogskyrkogården samt Markuskyrkan, båda i Stockholm. Skogskyrkogården besöktes den 11 februari och Markuskyrkan den 12 februari. Under båda dagarna låg det ett snötäcke på marken, vilket både förenklade och förtydligade landskapets konturer, men också dolde detaljer och vegetation. En väsentlig del i undersökningen var att vara väl förberedd, vilket dels gjordes genom att definiera syftet (Bodin et al. 2019:160). Eftersom vårt syfte med studiebesöken var att bättre förstå Lewerentz förhållningssätt till arkitektur valdes parametrarna vi använde för analys ut på två sätt. Dels utifrån det vi läst i litteraturen om Lewerentz och hans förhållningssätt till arkitektur, som till exempel relationen mellan byggda strukturer och landskap, och ljus och mörker. Dels utifrån en mängd aspekter och utarbetade metoder, exempel siktnlinjer och material (Bodin et al. 2019:162). Utrymme lämnades för spontana intryck och tankar, vilket är viktigt i en undersökning av ett landskap eller en plats (Bodin et al. 2019:160). Även förberedelse är viktigt (Bodin et al. 2019:160) och av den anledningen utformades en lista med ovan nämnda aspekter. Undersökningen utfördes gemensamt och under hela platsbesöket diskuterade vi det vi såg, även om vi samtidigt lämnade utrymme för egna tankar och idéer. Utgångspunkten för de båda analyserna var densamma men då de båda objekten skiljer sig mycket åt så bedömde vi vissa punkter som mer eller mindre relevanta för de båda objekten, av den anledningen skiljer sig presentationen av de båda objekten något.

Under platsbesöket på skogskyrkogården så täckte vandringen in alla delar av begravningsplatsen. Detta för att kunna få en helhetsbild och en känsla av hur begravningsplatsen olika delar förhåller sig till varandra. På grund av den rådande Covid-19 pandemin så kunde kapellen inte besökas invändigt, förutom Uppståndelskapellet där vi fick möjligheten att betrakta insidan från entréen.

Under platsbesöket i Markuskyrkan studerades först kyrkans yttre miljö, fasaden och detaljer. Sedan fick vi möjligheten till en rundvandring inne i Markuskyrkan, guidade av Roger Nilsson som är kyrkvaktmästare i Markuskyrkan. Besöket inbegrep kyrkorummet, sakristian och ekonomibyggnaden och dess olika delar, med bland annat kontor och olika aktivitetsrum för kyrkans verksamhet. Alla dessa delar har utformats av Lewerentz.

PLATSBESÖK OCH ANALYS AV ÖSTRA KYRKOGRÅRDEN

Under dagarna 22-24 februari 2021 genomfördes platsbesöket på Östra Kyrkogården i Malmö. Innan besöket hade vi skaffat oss en översiktlig bild av begravningsplatsen genom kartmaterial, foton och filmer från platsen. En metod som går ut på att innan platsbesöket ta fram olika typer av underlag och tydligt ha en plan över vad som ska undersökas (Bodin et al. 2019:160). Detta för att göra platsbesöket effektivt samt, förutom analys, tillåta tid för fotografering, skissarbete på plats och för reflektion, då en viktig del också är det oväntade (Bodin et al. 2019:160). Underlaget för analysen bygger på en kombination av ett antal aspekter. Övergripande kan dessa delas in i rumsliga och visuella, naturliga samt upplevelsemässiga och intuitiva teman (Bodin et al. 2019:162). En konkret undersökning gjordes sedan av bland annat aspekter som topografi, siktlinjer, klimat, material, stråk och rörelsemönster samt användning av platsen (Bodin et al. 2019:162-163). För att komplettera dessa ytterligare användes Lewerentz förhållningssätt till arkitektur som en utgångspunkt och det som vi fram till platsbesöket hittat i vår litteraturundersökning. Sådana exempel är arkitektoniska aspekter som relationen mellan byggnader och landskap, entréer och passager, skala och proportion samt förhållande mellan ljus och mörker.

Först skaffade vi oss en överblick över Östra kyrkogården som helhet och dess struktur genom att cykla och promenera runt. Tävlingsområdet med minneslunden kartlades sedan mer ingående. För att dokumentera intrycken och upplevelserna och kunna sammanställa dessa i en analys fotograferade vi och gjorde skisser över exempelvis höjd- och ljusförhållande, mark- och växtmaterial (Bodin et al. 2019:162-163).

Även skriftliga noteringar och markeringar på kartunderlag användes som dokumentation. I samband med platsbesöket så undersöktes även begravningsplatsens omgivning genom att vi cyklade och fotograferade, för att få en känsla för platsens kontext och situation. Därtill studerades kommunikation, rörelsemönster och aktiviteter på begravningsplatsen.

Under platsbesöket var marken snöfri och temperaturen var cirka åtta grader Celsius. Detta gjorde att människor besökte platsen både för att sörja och minnas anhöriga men också för att njuta av den tidiga vårsolen och gå promenader. Detta gjorde det möjligt att även studera det folkliv som finns på platsen.

Platsbesöket gjordes gemensamt där en diskussion fördes under tiden analysen pågick. Lika mycket tid spenderades dock var för sig, för att lämna utrymme för egna tankar och slutsatser. Slutligen gjordes en sammanslagning så att en gemensam bild kunde målas upp, som underlag för fortsatt arbete.

SWOT-ANALYS

Platsbesöket föregicks av en SWOT-analys som utfördes på distans, men som efter besöket kompletterades med intrycken från platsen vilket gav en djupare förståelse för platsens komplexitet. SWOT är en förkortning av Strengths (styrkor), Weaknesses (svagheter), Opportunities (möjligheter) och Threats (hot). I vårt fall användes ordet utmaningar i stället för hot, då det var mer passande för en analys av en specifik plats. En SWOT-analys kan fungera som ett verktyg för att skapa en översiktlig nulägesbild över en specifik situation och på så sätt tydliggöra möjliga utvecklingsområden (Boverket 2021). I detta fall användes den här typen av analys även för att tydliggöra aspekter och förhållningssätt till gestaltningen. SWOT-analysen var även ett sätt att skapa ett gemensamt underlag, som kan ligga till grund för vidare diskussionen (Boverket 2021), vilket är extra viktigt i ett samarbete. De fyra olika aspekterna delades upp enligt nedan:

- **Styrkor:** faktorer på platsen som anses vara positiva och som bör tas tillvara, samt möjligtvis utvecklas vidare.
- **Svagheter:** identifierade problemområden gällande funktion som bör hanteras.
- **Möjligheter:** förbättringar som kan utveckla platsen.
- **Utmaningar:** möjliga intressekonflikter och ett flertal behov som ska vävas samman.

A black and white photograph of a grassy hill. The hill is covered in dense, dry-looking grass. In the background, two bare, leafless trees stand on the horizon line. The sky is a uniform, light gray, suggesting an overcast day. The overall mood is quiet and desolate.

DEL 2 FÖRSTUDIE

TRENDER OCH TENDENSER KOPPLAT TILL BEGRAVNING

DET PERSONLIGA OCH DET INDIVIDANPASSADE

Förr i tiden var kistbegravning det enda egentliga gravskicket att välja på i Sverige (Ahlin 1985a). Även om likbränning i skandinavien går tillbaka till bronsåldern, så var det inte förrän början på 1900-talet som kremering återinfördes i Sverige (Ahlin 1985a). Idag är kremering den vanligaste begångelseformen, då över åttio procent av de avlidna i Sverige kremeras (SKKF - Sveriges kyrkogårds- och krematorieförbund 2021). Under lång tid fanns det egentligen bara ett val att göra när det kom till gravskick, nämligen kistgrav eller gravsättning i minneslund.¹ Dessa två gravskick står långt från varandra, där graven betyder ett större åtagande för de efterlevande medan minneslunden är skötselfri, men därmed också helt anonym.¹ Idag är individuellt och personligt utformade gravar på återgång (Lenninger 2017). Det vill säga att den mer anonyma minneslunden på senare år har kommit att bli mindre populär och istället ersatts av askgravplatsen och askgravlunden (Wingren 2013:160). Dessa två nyare gravskick hamnar någonstans mittemellan grav och minneslund och har därför ökat i efterfrågan.¹ Båda dessa gravskick väljs många gånger utifrån en önskan om att inte lämna en grav till sina anhöriga som de behöver sköta och ansvara över.² Askgravlunden är av mer allmän karaktär medan askgravplatsen är mer individanpassad genom att namnet på den gravsatta finns uppsatt precis där askan har blivit satt i jorden.¹ Även i en askgravlund finns namnet uppsatt, men då samlat tillsammans med andra namn på en gemensam plats.¹ Askgravplatsen har under de senaste åren blivit populär, inte minst för att namnet kopplat till en plats är mycket viktigt för de anhöriga att få se, utan också för att det finns en önskan om att smycka och lägga personliga ägodelar, blommor

och ljus precis intill namnet.¹ En mer individbaserad trend där det personliga är viktigt, och där anhöriga och vänner gärna placerar exempelvis nallebjörnar, plasthjärtan eller souvenirer från resor (Lenninger 2017). Mer vardagliga och förgängliga ting som ställs i kontrast till den tidigare strävan efter mer permanenta inslag att smycka med (Lenninger 2017).

En önskan om att den avlidna individen ska synas återkommer även när det gäller begravningsceremonin, vilket tar uttryck i trenden kring ceremonier av mer personlig karaktär.¹ En personlig prägel som enligt begravningsofficianter Pia Kristoffersson (2021) i vissa fall kan gå överstyr, att det i stället för personligt ibland verkar handla om att vara så unik som möjligt. Förr i tiden, under de kyrkliga begravningarna så handlade det om att underordna sig helheten, det traditionella och förutsägbara medan det idag handlar mer om att individen ska sticka ut.³ Leds ceremonin av en borgerlig begravningsofficiant ökar möjligheten att få en mer personlig begravning och genom detta större potential för hybrider mellan olika religioner och traditioner, något som blivit vanligare.¹ Det gäller även borgerliga ceremonier, med inslag av religiösa traditioner, som många inte vill släppa helt, då är ett alternativ att lägga till någon rit från sin egen religion.¹ Ett exempel är inom den judiska religionen där det ska vara lika för alla, ritualen är det viktiga och inte personen, ett alternativ för en mer individanpassad ceremoni är då en hybrid mellan en borgerlig ceremoni och judiska riter.¹

NATUREN SOM BEGRAVNINGSPLATS

En önskan om att efter döden återvända till naturen i mer naturlika begravningsplatser, fortsätter att öka och har under de senaste åren blivit en rörelse (Reid 2019). Fler och fler väljer bort begravningsplatsen, andelen är fortfarande relativt liten men ökningen kan anses stor (Stjernberg 2019). Argumenten för att välja naturen i stället för begravningsplatsen handlar bland annat om ekonomiska och miljömässiga aspekter men också om en önskan att knyta an till ritualer kopplade till döden och att dö (Reid 2019). Båtshake² menar att trenden med naturlika begravningsplatser visar på en önskan om att vilja bli en del av någonting större. Mer praktiska aspekter kan också ligga till grund, som bland annat en önskan om att inte vilja vara till besvär för anhöriga efter döden, men även om att inte vilja bli bortglömd om gravplatsen aldrig besöks². De anhörigas önskan om gravplats kan dock skilja sig från den avlidnes önsningar, många gånger vill de anhöriga ha en plats att gå till för att minnas den avlidna (Stjernberg 2019). Önskan om att gravsättas i naturen kan också ha att göra med att det inte finns något intresse av att ligga begravd på en anvisad plats i ett strikt gravkvarter med grusgångar och formklippta häckar av buxbom, det vill säga en fråga om tycke och smak.² Ett alternativ är därför att på begravningsplatserna möta efterfrågan om en mer naturlig gravsättning, där större naturområden eller vatteninslag kan finnas som alternativ (Stjernberg 2019).

De naturliga inslagen syns även i andra former på begravningsplatserna, ett exempel är örter som planteras intill gravarna som de sörjande kan plocka av och ta med hem, kanske till och med äta (Lenninger 2017). Kanske är detta ett sätt att närma sig döden och de stora existentiella frågorna i ett an-

nars relativt sekulärt samhälle, en väg genom naturen, växtligheten och kretsloppet (Lenninger 2017).

ÖNSKNINGAR OCH NYA BEHOV

Enligt Nestorzon¹ handlar det om att vilja vara ute i det fria, många människor har en önskan om att begravas ute i naturen och få sin aska spridd på en personligt utvald plats. Idag är detta däremot inte tillåtet enligt Länsstyrelsen, förutom till havs vilket går att söka tillstånd om.¹ Som det ser ut nu finns det inte så många alternativ att välja mellan och om det är svårt att identifiera sig med att spridas till havs så är begravningsplatsen det som egentligen finns (Nestorzon 2021). Ett alternativ är att öppna upp för att göra det lite enklare menar Nestorzon¹, som exempelvis i England, där det går att välja en yta i naturen som sedan blir platsen där askan sprids. Vidare menar Nestorzon¹ att det borde finnas så många olika typer av gravskick som möjligt för att möta de önskingar och behov som finns idag. Det är inte ovanligt med förfrågningar från de anhöriga om att ta hem urnan med askan och förvara den där några månader innan urnan gravsätts eller sprids, något som idag inte är tillåtet¹. Även önskan om uppdelning och förflyttning av askan och därmed gravsättning på två olika platser syns som en trend, vilket regelverket i Sverige inte tillåter i dagsläget, men som möjligtvis går mot mer flexibla former.^{1,2} Den växande önskan om att dela upp och flytta askan hänger ihop med att vi idag är mer flyttbenägna som människor.² Då möjligheten i dagsläget inte finns att dela upp askan eller flytta på den efter att den väl har blivit gravsatt så är ett alternativ att erbjuda de anhöriga en möjlighet att digitalt tända ett ljus eller skriva en hälsning.²

¹ Maria Nestorzon. Begravningsentreprenör, Funeral Begravningsbyrå i Stockholm. Telefonsamtal 11 mars 2021.

² Helene Båtshake. Projektledare vid Malmö Kyrkogårdsförvaltning. Personligt möte under platsbesök på Östra kyrkogården Malmö 23 februari 2021.

³ Pia Kristoffersson. Begravningsofficiant, LIV & DÖD Kulturbegravningar i Stockholm. Videosamtal 15 mars 2021.

Idag erbjuder vissa begravningsentreprenörer den här tjänsten på sina egna hemsidor, det finns dock mycket att utveckla inom det här enligt.² Möjligheten att koppla det virtuella till det analoga, genom att tända ett elektroniskt ljus via exempelvis telefonen som sedan dyker upp på en specifik fysisk plats skulle kunna fungera som substitut om den anhöriga inte har möjlighet att besöka den avlidnes gravplats.²

CEREMONIELLA OCH RITUELLA RUM

Kopplingen till naturen syns inte bara som en trend när det kommer till själva platsen för gravsättning utan även för de platser som används för begravningsceremonier. Idag utformas ofta dessa rum öppna mot omvärlden, där gränsen mellan ute och inne nästan har suddats ut.² Naturen används här aktivt, som en metafor för liv och återväxt.²

En tydlig trend syns i ökningen av efterfrågan på utomhuskapell och möjligheten att anordna ceremonier utomhus.^{3;4} Det senaste årets pandemi är visserligen en stor anledning till att utomhusceremonier blivit vanligare, men enligt Nestorzon³ fanns det en uppgång i intresset redan innan pandemin. Enligt Lisa Flygt⁴, gruppchef över utomhuskötseln på Berthåga kyrkogård i Uppsala, har utomhusceremonier ökat kraftigt mellan 2019 och 2020, vilket är en fördubbling i antal. Den pågående pandemin nämns endast som en av flera anledningar till det här⁴. En viktig aspekt är dock de praktiska förutsättningarna som exempelvis vädret, som kan bli ett orosmoment vilket gör att många inte vågar chansa och då bokar ceremonin inomhus för säkerhets skull.^{2;3} Enligt Flygt⁴ finns det dock en öns-

kan om att vara utomhus oavsett väder, för att på så sätt hedra den avlidna, som kanske själv uppskattade att vara ute i naturen.

När det gäller utformningen av kapell och andra rum för ceremonier finns det ett antal aspekter som är extra viktiga att försöka inkorporera i gestaltningen. Först och främst handlar det om medkänsla för människor i sorg.² Hur vi människor tar hand om väntan på att ceremonin ska börja och hur vi fungerar om vi exempelvis kommer tidigt eller om det finns människor som vi kanske inte vill träffa.² För det andra handlar det om en omsorgsfull utformning av själva rummet, i en kyrka bidrar till exempel altarets positionering med en naturlig auktoritet, vilket i sig innebär en över- och underordning i hur vi sitter och står under ceremonin.² Det runda rummet däremot är mer jämlikt, vilket bidrar till att de auktoritära positionerna blir mindre tydliga.² Det är dock viktigt att tänka på att vi är mer exponerade i ett runt rum, vilket kan upplevas negativt när de närvarande ska gå fram till urnan för avsked.² Den tredje aspekten enligt Kristoffersson¹ berör utmaningen i att inför en ceremoni skapa en känsla av unicitet i rummet, det vill säga att något unikt och nytt förberetts för just den stunden vilket skapar en högtidlig känsla. Kristoffersson² menar att det räcker med något så litet som nyligen krattade grusgångar, som visar att ingen gått där före dig. En liten handling som upplevs som stor och som kan skapas om och om igen.² Till sist menar Kristoffersson² att det handlar om en förståelse för att rum, både i form av byggda strukturer och landskap, kan hjälpa till i sorgeprocessen. Det vill säga att det som en del av vår sorgeprocess, finns *ett före, ett under och ett efter*, kopplat till besöket på begravningsplatsen och när ceremonin äger rum.²

NYA RITUALER

Helhetstänket återspeglas dessutom i upp-lägget kring ceremonin som äger rum i kapellet och gravsättningen av urnan. Vanligast är att en ceremoni hålls för den avlidna i syfte att minnas, hedra och ta avsked, vilket görs exempelvis utomhus, i ett kapell eller i annat rum.³ Urnan gravsätts eller så sprids askan under en annan tidpunkt då ett fåtal nära anhöriga möjligen närvarar.³ Det här håller dock på att ändras och enligt Nestorzon³ som menar att fler och fler är intresserade av att sällskapet tillsammans vandrar från platsen där ceremonin har ägt rum till platsen dit urnan ska gravsättas och därmed tillsammans sänker ner urnan som en del av en ritual. Här finns mycket att utveckla och det ligger i tiden att de olika delarna, d.v.s. ceremonin och gravsättningen sker på en och samma dag.³ En aspekt som inte får glömmas bort i detta sammanhang är den speciella promenad som görs när sällskapet tar sig från ceremonin till gravsättningen.³ Enligt Nestorzon³ är det något särskilt som händer just då, en stämningsfull känsla av andakt som är en speciellt sak att uppleva tillsammans. Gravsättningen av urnan kan vara ett sätt att markera en slutpunkt vilket Kristoffersson² menar är viktigt. Det finns ett värde i att uppleva gravsättningen tillsammans och på så sätt formulera en gemensam berättelse som de anhöriga kan ta avstamp i och gå vidare ifrån, för att markera ett avslut.²

Allhelgona är en ritual som under de senaste tjugo åren har blivit en starkare tradition och ökat i popularitet.^{1;2;3} Kring minneslundan på Östra kyrkogården i Malmö¹ och kring minneslundan på Skogskyrkogården i Enskede tänds tusentals ljus vilket Nestorzon³ menar delvis beror på att det är en enkel sak att göra för att hedra och minnas anhöriga som har gått bort, dessutom är det också en effekt av att vi människor känner ett stort behov av att utföra ritualer. Kristoffersson² är inne på ett liknande spår som kopplar ihop allhelgona, som en tradition på uppgång, med att vi lever i en tid där vi törstar efter andlighet. En andlighet som vi använder för att kunna hantera det moderna liv som idag, enligt Kristoffersson² präglas av mycket rädsla och stress.

¹ Helene Båtshake. Projektledare vid Malmö Kyrkogårdsförvaltning. Personligt möte under platsbesök på Östra kyrkogården Malmö 23 februari 2021.

² Pia Kristoffersson. Begravningsofficiant, LIV & DÖD Kulturbegravningar i Stockholm. Videosamtal 15 mars 2021.

³ Maria Nestorzon. Begravningsentreprenör, Funeral Begravningsbyrå i Stockholm. Telefonsamtal 11 mars 2021.

⁴ Lisa Flygt. Gruppchef för utomhuskötseln, Berthåga kyrkogård i Uppsala. Telefonsamtal 16 mars 2021.

LEWERENTZ FÖRHÅLLNINGSSÄTT TILL ARKITEKTUR

SIGURD LEWERENTZ

Lewerentz beskrivs (Ahlin 1985a; Världsarvet Skogskyrkogården – officiell ljudguide på svenska 2015) som en fåordig person som inte talade om sin arkitektur eller delade med sig av sina estetiska och idémässiga utgångspunkter eller sitt arkitektoniska förhållningssätt. Även Johan Örn¹, intendent på ArkDes, som har studerat arkitekten under flertalet år, bekräftar att det finns få dokumentationer om Lewerentz konstnärliga ställningstaganden, formulerade av honom själv. Tack vare att Lewerentz under sina sista år ägnade sig åt sortering och arkivering så finns däremot en stor del av hans skisser bevarade i arkitekturmuseets samling (Ahlin 1985a:8). Istället för Lewerentz egna uttalanden får arkitekturen och de skisser som finns efterlämnade tala för sig själva. Ahlin (1985b:19) sammanfattar Lewerentz:

“(…), stenen var hans språk, inte ordet.” (Ahlin 1985b:19)

Sigurd Lewerentz, född 1885, började sin karriär som ingenjör, utbildad vid Chalmers tekniska läroanstalt 1903, och byggde sedan vidare sin tekniska utbildning med en mer estetiskt inriktad arkitektutbildning, vid konstakademiens byggnadsskola 1909 (Ahlin 1985a:24). Lewerentz, tillsammans med andra studiekamrater, skulle senare komma att bryta sig ut ur arkitektskolan då de ansåg att undervisningen var gammalmodig och önskade istället undervisning i en mer modern stil (Ahlin 1985a:25). Åren efter studietiden tog Lewerentz både praktikplats och startade egen firma tillsammans med kollegan Torsten Stubelius (Ahlin 1985a). Redan under tiden med Stubelius engagerade sig Lewerentz i frågor kring begravningsplatser och gravskick (Ahlin 1985a). Under sitt liv som arkitekt kom Lewerentz att producera många olika

typer av projekt; allt ifrån arbetarbostäder, kontorsbyggnader, fabriker och möbler, till egna uppfinningar, design av typsnitt, stadsplaner, begravningsplatser och kyrkor (Ahlin 1985a:8). Det är under hans senare karriär då han ritat förslag till, och vinner, tävlingarna om de båda kyrkorna Markuskyrkan (Björkhagen, Stockholm) och S:t Petrikyrkan (Klippan, Helsingborg) som han verkligen etablerar sin plats i arkitekturhistorien både internationellt och inom Sveriges gränser (Ahlin 1985a:13).

EN AMBIVALENT MODERNIST

“Återkommande teman har mindre med stil att göra och bottnar snarare i en reell situation som han mötte vid något tillfälle. Det gör hans byggnader svåra att efterlikna, omöjliga att efterskapa någon annanstans.” (Ahlin 1985a:9).

På det här sättet beskriver (Ahlin 1985a:9) Lewerentz verk och förhållningssätt till arkitektur som svårdefinierbar. Johan Örn¹ nämner att Lewerentz mer slår vakt om det tekniska än om att hålla sig till en viss arkitektonisk stil. Som exempel nämner Örn¹ att Lewerentz under arbetet med restaureringen av Uppsala domkyrka lät den tekniska lösningen för vattenavrinningen utgöra en del av gestaltningen. På så sätt utgick Lewerentz från faktiska förutsättningar på platsen samt praktiska lösningar och inte från ambitionen av att skapa något konstfullt; det konstfulla var istället en konsekvens av utgångspunkten i det praktiska.¹ Även om Lewerentz på detta sätt antog ett modernistiskt förhållningssätt till arkitektur så beskriver Kerstin Wickman (2017:114), professor emerita i design- och konsthantverkshistoria vid Konstfack,

Lewerentz som en ambivalent modernist. Till skillnad från sina mer strikta modernistiska kollegor visar Lewerentz exempel på hur han fritt använde sig av dekor och raffinerade kombinationer mellan olika material (Wickman 2017:120). Även Carola Wingren (2013:158) beskriver Lewerentz som en arkitekt med koppling både till modernism och klassicism. En modernist på det sättet att han utgick från platsen, dess förutsättningar samt funktion och en klassicist då han använde sig av ornament och klassiska rutmönster, exempelvis vid utformningen av Östra kyrkogården (Wingren 2013:157-158). Lewerentz tycks på detta sätt följa tidens strömningar samtidigt som han behåller sin koppling till den nyklassicistiska traditionen.

UTGÅNGSPUNKT I LANDSKAPET

Något utmärkande i Lewerentz arbete, både på Östra kyrkogården och Skogskyrkogården, är hur det befintliga landskapet får spela huvudrollen (Wingren 2013:157). Ett tydligt exempel är hur åsen på Östra kyrkogården utgör grundstommen i designen (Wingren 2013:157/165). Ofta ändrade Lewerentz ytterst lite i de befintliga landformationerna (Ahlin 1985a). Även när det kommer till hur Lewerentz utformar byggnader så spelar landskapet en stor roll. Enligt Johan Örn (2021) var det omgivande landskapet viktigt då Lewerentz skulle rita Markuskyrkan och S:t Petrikyrkan. Det var viktigt att byggnaden låg i naturen och han ville att den skulle ligga lågt, som inbäddad i landskapet.

DET MONUMENTALA LANDSKAPET

Under 1900-talets början då det blev allt vanligare att uppföra enskilda monument över de döda riktades också kritik mot begravningsmonumenten, att de störde den visuella harmoni och jämlikhet som borde råda (Campo-Ruiz 2015c:328/330). Lewerentz positionerade sig i debatten genom sitt kritiska förhållningssätt till monumentalitet (Flora et al. 2013). Han menade att vertikalt resta gravstenar medförde en fragmentering av helheten och motverkade det lugn och den harmoni som kyrkogårdar borde ha och att gravstenarna istället borde integreras i landskapet (Flora et al. 2013). Även om Lewerentz motsatte sig enskilda gravars monumentalitet så var hans förhållningssätt till landskapet en annan. Landskapets monumentalitet ansåg han vara överordnad byggnader och enskilda element, till fördel för helheten och upplevelsen.

RÖRELSEN, VÄGEN OCH PROCESSEN

Utformningen av Skogskyrkogården är kanske det tydligaste exemplet på hur Lewerentz arbetade med rörelsen genom landskapet och processen som en besökare på en begravningsplats genomgår. Ahlin (1985a:67) reflekterar över en tidig skiss på Skogskyrkogården och hur den visar på Lewerentz medvetna sätt att levandegöra vandringen genom landskapet.

Wingren (2013:159) skriver om Östra kyrkogården och hur det tycks som om Lewerentz ville vägleda besökaren genom landskapet på begravningsplatsen, med hjälp av bland annat vegetationen. Huvudvägen drog han så att processioner för begravningsarna passerade fler av de rituella rummen innan man slutligen nådde gravsättningskvarteren (Campo-Ruiz

¹ Johan Örn. Intendent, ArkDes (Statens centrum för arkitektur och design/Arkitektur- och designcentrum) i Stockholm. Videosamtal 8 mars 2021.

2015b:75). Även begravningsplatsens olika funktioner, från processionsväg och kremeringsproceduren till inhandlandet av blommor, får alla en avsedd plats på Östra kyrkogården (Wingren 2013:158).

Lewerentz ägnade också omsorgsfulla studier åt begravningsverksamhetens olika processer. Detta blir tydligt i hur han utförde krematoriet på Östra kyrkogården i Malmö, där han tagit stor hänsyn till funktionen och de procedurer som förknippas med likbränningen (Hansen & Wedebrunn 2002). Det handlar om mottagningen av kistan, hur den skulle smyckas och placeras i kapellet, men även hur kistan fördes från kapell till brännugn och hur askan slutligen lades i urnan och mottogs av de anhöriga i utlämningsrummet (Hansen & Wedebrunn 2002). Enligt Johan Örn¹ kan Lewerentz förknippas med idén om att landskap och byggnad inte är något statiskt man betraktar utan snarare något man rör sig igenom. Rörelsen sätts i fokus och människan passerar genom olika stationer.

NAKNA MATERIALMÖTEN

Istället för att, som många andra samtida arkitekter, drastiskt ta avstånd från det flutna, skiljde Lewerentz ut sig genom att han omtolkade traditionella byggnadsmetoder på ett nytt sätt (Campo-Ruiz 2015b:88). Exempel på enkla och vardagliga material som han använde på ett nytt sätt inkluderar tegel, murbruk och glas (Campo-Ruiz 2015d:84). Exempelvis lät han tegel och glas mötas med endast fogmassa (Ahlin 1985a:234). Stålbalkar behöll han också synliga (Bedoire 2017:86). Lewerentz lät materialens kvaliteter och uttryck tala för sig själva och lämnade möten mellan material och konstruktioner blottade utan

att vare sig dölja, försköna eller färgsätta (Hansen & Wedebrunn 2002). Enligt Bedoire (2017:86) utmärker detta Lewerentz från samtida arkitekter:

“Lewerentz intresse för det råa byggnadsmaterialet ger honom en särställning i tiden” (Bedoire 2017:86).

SYMMETRI MED SMÅ FÖRSKJUTNINGAR

Ett återkommande drag hos Lewerentz är hur han använder sig av symmetri men med små rubbningar och förskjutningar som “sätter det symmetriska i rörelse” (Ahlin 1985a:10). Detta medför, enligt Ahlin (1985a:10), att “spänningar uppstår i slutna rum” (Ahlin 1985a:11).

I dimensioneringen av Uppståndelsekapellet på Skogskyrkogården syns den skevhet och asymmetri som Ahlin (1985a) nämner. Den bakre väggens vinkel är inte rätvinklig, utan snedställd, vilket enligt arkitekturhistorikern Eva Larsson gör att något skaver och kanske var tanken att på så sätt få rummet att upplevas mera levande (Världsarvet Skogskyrkogården – officiell ljudguide på svenska 2015).

LJUS OCH MÖRKER

Något annat som syns i fotografierna från Lewerentz många resor är hans fascination för mörker, ljus och skuggor samt texturer på material (Wickman 2017:117). Vidare kan man utläsa hur Lewerentz “undersökte materialens skiftningar och det magiska spelet mellan dunkel och ljus” (Wickman 2017:117) genom detaljerade bilder av kolonner, golv och sockelmurar. På så sätt menar Wickman (2017:117-18) att Lewerentz stack ut, då han till skillnad från andra funktionalistiska arkitekter, som främst studerade ljuset, även var fascinerad av mörkret. Hansen & Wedebrunn (2002) menar att Lewerentz själv såg ljuset och mörkret som konkreta material att använda i gestaltningen:

“Både Markuskyrkan i Björkhagen söder om Stockholm och Petrikyrkan i Klippan i norra Skåne, är exempel på hans utomordentliga förmåga att använda ljuset som arkitektoniska byggstenar.” (Hansen & Wedebrunn 2002)

¹ Johan Örn. Intendent, ArkDes (Statens centrum för arkitektur och design/Arkitektur- och designcentrum) i Stockholm. Videosamtal 8 mars 2021.

TVÅ VERK AV LEWERENTZ

SKOGSKYRKOGÅRDEN I ENSKEDE

1914 utlyste kyrkogårdsnämnden en internationell tävling med syfte att utöka antalet begravningsplatser i Stockholm, som vid tiden inte räckte till (Stockholm Stad 2021). Arkitekten Gunnar Asplund tillfrågade Lewerentz om att tillsammans ställa upp i tävlingen och därmed rita ett förslag (Campo-Ruiz 2015b:75). Från kyrkogårdsnämnden fanns en strävan att komma bort från rådande ideal på begravningsplatser där gravar, alléer och parker utformats monumentalt och istället sätta landskapet i det främsta rummet (Stockholm Stad 2021). Tävlingsjuryn bedömde att Lewerentz och Asplunds förslag Tallum var det förslag som satte det befintliga landskapet i fokus och tilldelades därför första pris (Stockholm Stad 2021). Vid utformningen hade Lewerentz huvudansvaret över landskapets utformning (Bedoire 2017:85). Sedan 1994 finns Skogskyrkogården på Unescos världsarvslista över omistliga kultur- och naturmiljöer för hela mänskligheten på grund av dess sammansmältning av kulturlandskap och arkitektur till en begravningsplats (Stockholm Stad 2021).

PLATSBESÖK OCH ANALYS SKOGSKYRKOGÅRDEN

CENTRALA KARAKTÄRSDRAG

Tydligt är att landskapet och de naturliga förutsättningarna styr kompositionen av helheten. Platsen upplevs välordnad trots att stora delar består av skog, vilket kan tänkas bero på att orienterbarheten på platsen ökar med de strikt dragna vägarna som går rakt igenom landskapet. Sju Brunnars Stig fungerar som en mittaxel varifrån andra vägar löper parallellt eller korsande.

Kontraster återfinns både i helheten och i enskilda platser och detaljer. Det är kontraster mellan mer strikta gravkvarter inhysta i konstruerad terräng, men också områden för gravsättning i skogspartier. Kontraster återfinns också mellan öppet och vidsträckt samt slutet och inåtvänt som i sin tur leder till kontrasten mellan ljus och mörker.

RELATION MELLAN BYGGDA STRUKTURER OCH LANDSKAP

De olika byggnadernas placering skapar en variation i upplevelse och effekt. Till exempel fungerar skogskrematoriet tillsammans med Trons, Hoppets, och Heliga korsets kapell med sin utsträckt byggnadskropp som en fond eller något att luta sig mot, i flykt från det öppna och utelämnande landskapet som fasaderna riktas mot. Den utsträckt byggnadskroppen tornar upp sig på höjden och ger en monumental effekt. Skogskapellet däremot upplevs mer som inkorporerat i landskapet då takets höjd strävar uppåt mot de tätt omslutande träden.

1.

2.

1. Centrala karaktärsdrag 2. Relationen mellan byggda strukturer och landskap

RÖRELSEN, VÄGEN OCH PROCESSEN

På vägen till och från Uppståndelsekapellet rör man sig genom den mörka långa processionsvägen Sju Brunnars Stig, kantad av högvuxna tallar, och genom Uppståndelsekapellets kapital. Inne i kapellet fångar rummet ens uppmärksamhet då få fönster, tillsammans med drabbande arkitektur, gör att kapellets rum skiljer sig väsentligt från världen utanför. När man sen går ut gör man det genom västra porten där ljuset flödar och man leds ned i en sänka. Man rör sig framåt, mot en ny tillvaro. Lewerentz gestaltning av hur man kommer till kapellet, hur det upplevs på platsen och hur man lämnar gör att arkitekturen tar besökaren i handen som en ledsagare i sorgprocessen.

Även utformningen av Skogskyrkogårdens huvudentré gör att rörelsen och processen sätts i fokus och förbereder besökaren på det som komma skall, men hjälper också till att lämna det man upplevt på kyrkogården bakom sig. Vägen mot Skogskapellet är även den en process. Den börjar att gå genom ett långt mörkt valv innan den leder vidare mot kapellet där entréen är placerad under en portik.

TOPOGRAFI

Topografin på Skogskyrkogården skapar intressanta rumsligheter och avgränsar olika rum från varandra, vilket skapar dynamik vad gäller karaktärer och ger upplevelser i form av långsträckta vyer och skyddande sänkor. Åsar och dalar separerar men skapar också en serial vision-effekt; sikten döljs för att sedan, vartefter man går längs vägen, avslöja en ny vy, plats eller fokuspunkt. Exempel är Almhöjden och minneslund, när man har bestigit höjden och befinner sig på platån så upplevs platsen som ett separat rum och helt annorlunda än nedifrån.

LJUS OCH MÖRKER

Kontrasten mellan den höga täta och mörka tallskogen och den ljusare och glesare delen av begravningsplatsen med björk som dominerande art är effektiv.

Till Skogskapellet (ritat av Gunnar Asplund) kommer man genom mörk och tät skog och möts av ett kapell med svart spetsigt tak och under det en kritvit fasad. Väl inne i kapellet stiger man in i ett cirkelformat rum, med ljusinsläpp rakt uppför taket. Upplevelsen blir som att vandra från mörker till ljus, en kontrast mellan det som försiggår inne i kapellet och världen utanför.

I Uppståndelsekapellet är ljusförhållandena de motsatta. Det enda fönstret i kapellet är vänt mot söder men är också placerat så pass högt upp att endast lite ljus når ner i rummet. Vid utgången i väster flödar däremot ljuset, vilket möter besökaren efter ceremonin.

SIKTLINJER OCH VYER

Sju Brunnars Stig löper från Almhöjden i begravningsplatsens norra del, ända bort till Uppståndelsekapellet i söder. Processionsvägen bildar en lång och obruten siktlinje kantad av högvuxna tallar. Från Almhöjden sträcker sig vyn runtom, ut över det öppna landskapet.

1.

2.

3.

4.

1. Rörelsen, vägen och processen 2. Topografi 3. Ljus och mörker 4. Siktlinjer och vyer

INSPIRATION

Hur rörelsen och processen behandlas på skogskyrkogården är inspirerande. Upplevelsen av att möta en plats är lika viktig som upplevelsen man får när man lämnar en plats. Man behöver ett rum som markerar och transformerar, att man träder in i och ur en ny "värld". Som förberedelse på vad som kommer, men som också hjälper en att lämna bakom sig det man gått igenom på platsen.

Växtligheten och hur den är placerad har stor inverkan på om en miljö upplevs exempelvis pampig eller hemtrevlig. Vill man genom gestaltning förmedla en viss känsla kan val av växter och dess placering vara avgörande. Detta blir tydligt exempelvis i Sju Brunnars Stig.

Platsen har både en hög konstnärlighet och kvaliteter i upplevelser, detta samtidigt som människan sätts i fokus genom att platsens funktion som begravningsplats noga har beaktats och utformningen följer därefter. Processen och rörelsen är noga uttänkt vilket innebär att besökaren tas i handen och att landskapets skiftningar följer besökarens upplevelser. Ett exempel är utformningen av Almhöjdens trappa med avtagande steghöjd, vilket gör att en lätthet infinner sig ju närmare meditations- eller minnesplatsen man kommer. På detta sätt ligger besökarens upplevelse och process att mentalt förbereda sig i fokus.

Poesi och eftertänksamhet går hand i hand med funktion på Skogskyrkogården.

MARKUSKYRKAN I BJÖRKHAGEN

Markuskyrkan i Björkhagen, Stockholm, stod klar år 1960 och var resultatet av en arkitekttävling (Caidenby et al. 1997). Lewerentz restaureringsarbete av Uppsala domkyrka inspirerade honom till två kyrkobyggnader, som senare kom att bli internationellt uppmärksammade (Bedoire 2017:87). Den ena är Markuskyrkan i Björkhagen, uppförd i tungt brunviolett Helsingborgstegel och byggd med en gammal teknik med murade väggar och valv (Bedoire 2017:87). Fasaden är murad i löpförband med grova fogar som ger muren en speciell karaktär, rå och nästan ruinliknande (Caidenby et al. 1997:9). Tegelstenarna skulle enligt Lewerentz användas hela, utan att någonsin delas (Flora et al. 2013). Fogen som användes skulle dessutom inte tas bort utan smetas ut, för att tydliggöra arbetsprocessen (Flora et al. 2013:313). Detta skapar en diffus gräns mellan tegelsten och fog (Flora et al. 2013:313). Sättet att arbeta med tegel, vilket har kommit att bli förknippat med Lewerentz, beskriver Caidenby et al. (1997:54) enligt följande:

“Att göra något speciellt i ett ovanligt material är banalt. Att skärpa sin uppmärksamhet mot ett oansenligt material som tegel är poetiskt.” (Caidenby et al. 1997:54)

Lewerentz lät även järnbalkar fungera som, förutom som konstruktion, estetiskt uttryck (Bedoire 2017). Det var i Markuskyrkan Lewerentz först använde sig av den för arkitekten typiska fönstertechniken med karmlösa fönster (Ahlin 1985a:217). De speciella fönstren, där glaset är placerat utan spröjs och karmar, gör att fönsterglasen inte syns inifrån (Bedoire 2017). Bedoire (2017:90) beskriver att Lewerentz hantering av kyrkan resulterade i rum som

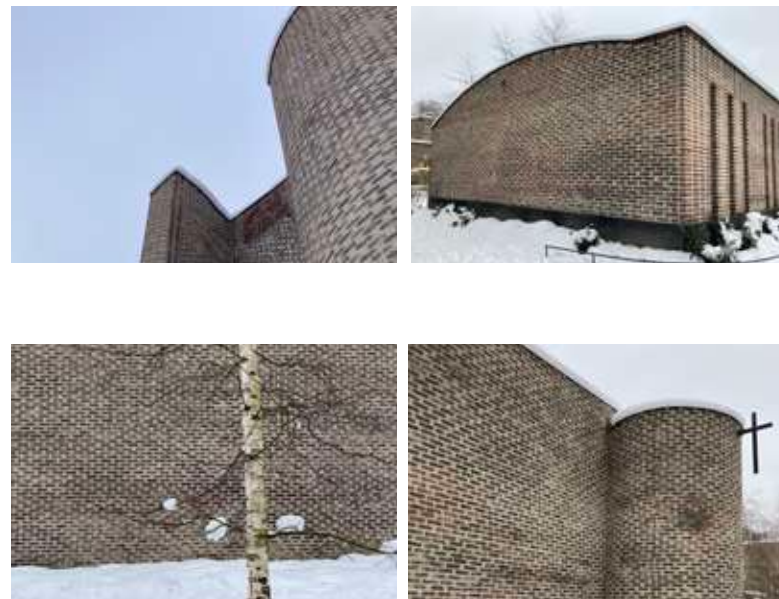
utstrålar “tidlöshet, andlighet och metafysisk anspänning”.

Markuskyrkan består av två komplexa strukturer som möter varandra och mellan dessa strukturer bildas ett långsmalt rum som utgör en gårdsyta (Flora et al. 2013). Den ena byggnaden består av kontor och den andra av själva kyrkan med tillhörande ekonomibyggnad.

1.

2.

1. Centrala karaktärsdrag 2. Relationen mellan byggda strukturer och landskap

PLATSBESÖK OCH ANALYS MARKUSKYRKAN

CENTRALA KARAKTÄRSDRAG

Byggnaden upplevs brutalistisk med överraskande och oväntade möten mellan form och olika material. Trots att byggnaden är avskalad och rå i sin framtoning så finns partier som bryter av det strikta och enkla. Ett exempel är de mjuka formerna i taket som kontrasterar mot den strikta fasadens slutenhet, skapar spänning och dynamik. Ett annat exempel är hur ett regelbundet murförband plötsligt bryts av och istället bildar ett ojämnt mönster, på byggnadens södra fasad.

RELATION MELLAN BYGGDA STRUKTURER OCH LANDSKAP

Byggnaden ligger idag mitt emellan Björkhagens stadsbebyggelse, med tunnelbanans brus, och Nacka naturreservat. Trots byggnadens brutalistiska framtoning så blir övergången mellan byggnad och landskap mjuk, på grund av björkarna som är placerade runt kyrkan. Byggnadens fasad är förenklad och saknar sockel vilket gör att mötet mellan fasaden och marken blir skarp. En tydlig kontrast skapas mellan de tydligt byggda strukturerna och det mer organiska landskapet som mjukas upp av växtligheten.

LJUS OCH MÖRKER

Lewerentz sätt att använda sig av ljus i kontrast till mörker är i Markuskyrkan mycket effektivt. Den delen av byggnaden som kyrkorummet befinner sig i har ett fåtal fönster. Två rektangulära fönster längst bak i rummet släpper in ljus från sidan in mot altaret. Det begränsade men också intensiva ljuset utgör en stor kontrast till den mörka tegelväggen och rummets dämpade ljus.

SEKVENSER OCH UPPREPNING

På byggnadens västra fasad kan man utläsa en lång sekvens av en dynamisk sammansättning mellan tegelstenar och fönsteröppningar. Variationen ligger i antalet tegelstenar samt tegelstenens vinkling vilket i sig påverkar bredden mellan öppningarna. Smala fönster i en genomgående bredd delar av de olika sektionerna. Detta bildar ett mönster vars logik inte direkt kan utläsas, tydligt är dock att materialet och teglets dimensioner fått styra utformningen. Det är materialet och ett utforskande av hur det kan användas som styr.

DETALJER

Byggnaden och dess detaljer utstrålar en råhet där materialen visas upp utan att dölja skarvar och byggnadstekniska lösningar. Skarvar, tekniska lösningar och funktioner är istället en del av helheten och till synes noga planerade. Ett exempel är hur vattenrännor är inkorporerade i fasaden, vilket förenklar fasaden och gör den mer slagfärdig. Materialanvändningen karaktäriseras av nakna materialmöten mellan exempelvis tegel, glas, metall, rå betong och trä.

INSPIRATION

Från kyrkorummet upplevs naturen utanför som påtaglig på grund av de speciella fönstrena som saknar karmar. I stället syns bara två hål i tegelväggen och inifrån blir det till och med svårt att urskilja om det ens sitter en glasruta där eller om det är öppet mot naturen. Dessa två fönster är också en stor anledning till att en spänning skapas mellan öppet och slutet. Tydligt blir att en effektiv kontrast bildas mellan ljus och mörker. Ytterligare en kontrast som blir tydlig är den mellan ett strikt byggt element och det mjuka landskapet utanför. Synfältet minskas och det som syns utanför intensifieras. Byggnadens starka form skapar en närvaro och ett lugn. Brutalistisk i sin stil med överraskande och oväntade möten mellan form och olika material. Trots att byggnaden är avskalad och rå i sin framtoning så finns partier som bryter av det strikta och enkla. Till exempel den utsmetade fogen som är karaktäristisk för Markuskyrkan. Något som vi fastnade för direkt var sättet som Lewerentz utformar fasaden och teglets murförband med en oregelbunden dynamik. Fönstrens placering med olika bredd mellan sig är inspirerande och gör att både en nyfikenhet och flera frågor väcks till liv. Planerade Lewerentz det oregelbundna från start eller kom det till senare? Var det något estetiskt eller hade det att göra med interiören d.v.s. rummets placering på insidan?

1.

2.

3.

1. Ljus och mörker 2. Sekvenser och upprepning 3. Detaljer

ÖSTRA KYRKOGRÅRDEN I MALMÖ

TÄVLINGSFÖRSLAGET ÅS

I takt med att Malmö under 1900-talets början växte så uppkom behov av nya begravningsplatser i staden och som en följd av det valdes ett jordbruksområde med utsikt över den skånska slätten ut (Ahlin 1985a:68). Svenska kyrkan utlyste 1916 en arkitekttävling för den nya begravningsplatsens utformning vilken Sigurd Lewerentz vann, med sitt förslag Ås (Ahlin 1985a:68; Svenska kyrkan 2018b). Den sjätte november 1921 stod Östra kyrkogården klar för invigning (Svenska kyrkan 2018b) och firar därmed hundra år som begravningsplats i år. Lewerentz kom att under hela sin livstid arbeta med utvecklingen av Östra kyrkogården och det sista bidraget gjorde han endast två år före sin död, år 1975 (Campo-Ruiz 2015a:640).

LANDSKAPET OCH BYGGNADERNA

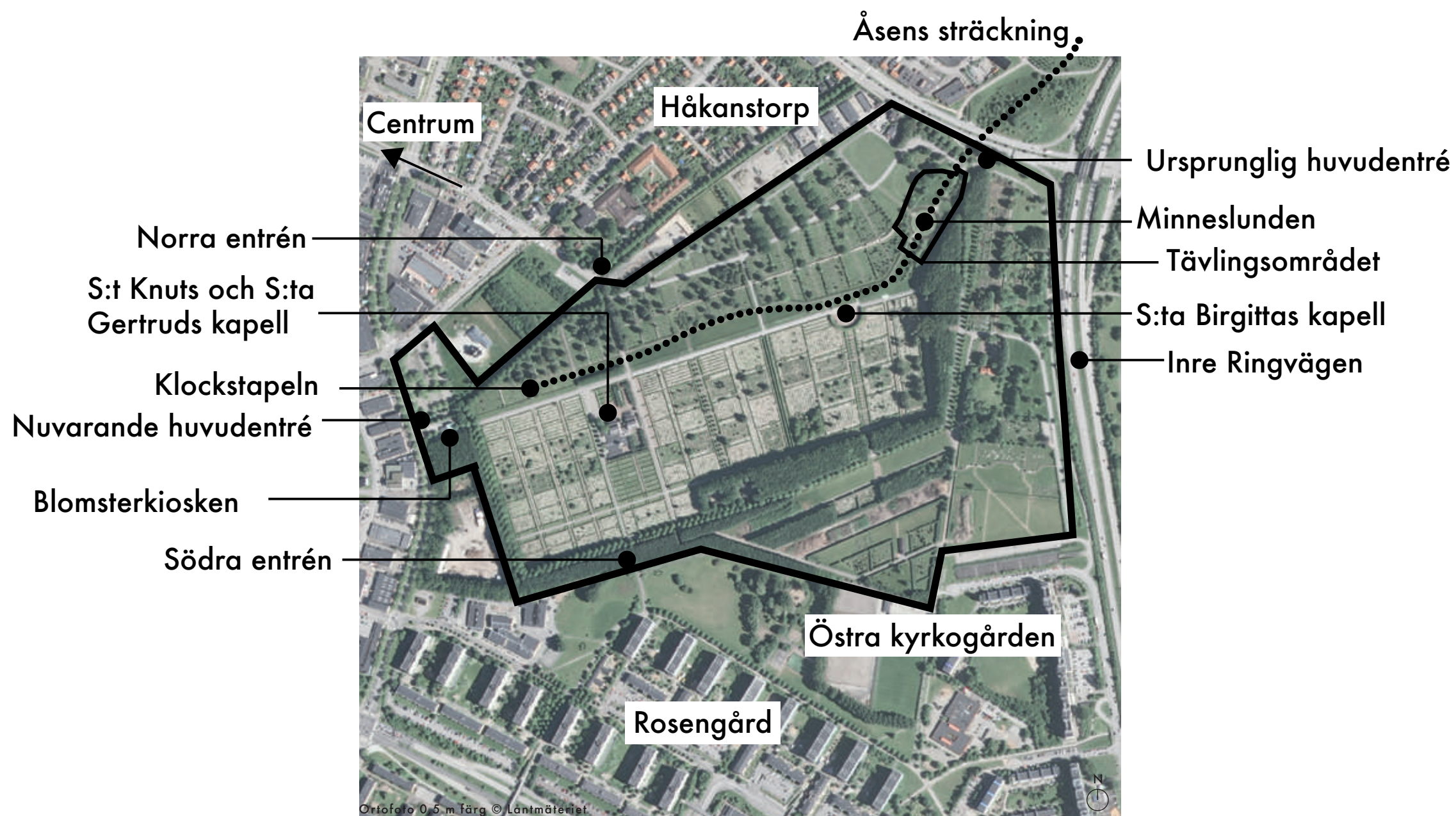
I landskapet där Östra kyrkogården kom att växa fram sträcker sig en ås, i riktning mot stadens centrum (Ahlin 1985a:68). På åsen finns högar från bronsåldern, som vittnar om att platsen även längre tillbaka i tiden tjänat som begravningsplats (Ahlin 1985a:68). Platsen har historiskt sett fungerat som ett rekreationsstråk där Malmöbor under sina söndagspromenader kunde njuta av landskapet och den vidsträckta utsikten från kullarna (Svenska kyrkan 2018a). I Lewerentz tävlingsförslag framhävs också åsens monumentalitet (Ahlin 1985a:68). Förslaget delade in begravningsplatsen i tydliga zoner; den omgivande ridån av bokträd, ängsytor, åsens centrala placering, två huvudområden för gravsättning i norr och söder med servicebyggnader och huvudentré i områdets norra del (Campo-Ruiz 2015a:641).

Den omgivande ridån av träd var tänkt att knyta an till den stora skalan på platsen samtidigt som den skärmade av omkringliggande områden (Campo-Ruiz 2015a:643). Lewerentz uttryckte det även som att vegetationens funktion var att skapa kontrast mellan de gravområden som var mer öppna och de som var mer slutna (Campo-Ruiz 2015a:643). Den södra, mer slutna delen, knyter an till Lewerentz och hans koppling till klassicismen medan den norra, mer öppna och ljusa delen, knyter an till modernismen (Wingren 2013:157).

Som ett av Lewerentz sista verk uppfördes år 1970 Blomsterkiosken, invid en ny huvudentré, på begravningsplatsens västra del (Ahlin 1985a). Byggnaden består av betong som gjutits mot formplywood med ett uttryck av radikal förenkling och anses som ett tydligt exempel på brutalism (Malmö Stad 2019). Bland övriga byggnader på Östra kyrkogården finns S:ta Birgittakapellet som funnits med sen begravningsplatsens ursprungliga skede (Campo-Ruiz 2015a:648). År 1932 tillkom ett nytt krematorium, samtidigt som de så kallade tvillingkapellen S:ta Gertrud och S:t Knut samt Hoppets kapell uppfördes 1945 (Campo-Ruiz 2015a:648).

Bildtext: Utblick mot söder över åsen, där gångvägen av stenmjöl är inramad av ett antal krokiga hagtornsträd. Ett uppskattat rekreationsstråk.

Ortofoto 0,5 m färg © Lantmäteriet

Figurtext: Orienteringskarta som visar Östra kyrkogårdens placering mellan Håkanstorp och Rosengård samt riktningen mot Malmös centrala delar. Här visas även placeringen av några av Lewerentz verk i form av S:t Knuts och S:ta Gertruds kapell samt S:ta Birgittas kapell, klockstapeln, blomsterkiosken och minneslunden. De fyra entréerna samt tävlingsområdet är utmarkerat. Hela tävlingsområdet utgör vårt arbetsområde. Åsens som sträcker sig igenom begravningsplatsen syns i form av en prickad linje.

ÖSTRA KYRKOGRÅDEN IDAG

Östra kyrkogården låg vid dess tillkomst utanför staden, i en lantlig kontext. Numera är begravningsplatsen belägen i nordöstra Malmö, mellan stadsdelarna Rosengård och Håkanstorp. Rosengårds bebyggelse utgörs huvudsakligen av flerbostadshus som uppfördes på 1960- och 1970-talen (Malmö stad u.å). Håkanstorp består mestadels av villor uppförda mellan år 1905 och 1990-tal (Riksantikvarieämbetet u.å). Öster om begravningsplatsen går den hårt trafikerade Inre Ringvägen som löper runt Malmös innerstad och omringliggande stadsdelar. Begravningsplatsen är idag Malmös största och Sveriges tredje största, med ett gravantal som närmar sig 26 000 (Svenska kyrkan 2018b) och en yta som spänner över 48 hektar (Alvaker et al. 2015:11). Mycket av den ursprungliga utformningen har bevarats tack vare att de förändringar som genomfördes fram till år 1972 gjordes i dialog med Lewerentz (Alvaker et al. 2015:12). Hela begravningsplatsen utgör idag en del av vårt gemensamma kulturarv. I vård- och underhållsplanen, under bevarandemål står det "att begravningsplatsen ska fortsätta att vara aktiv och att identifierade värden vare sig ska minska, förvanskas eller upphöra parallellt med den aktiva begravningsverksamheten som bör fortsätta att utvecklas." (Alvaker et al. 2015:117). Vård- och underhållsplanen lyfter också fram landskapets betydande roll, samt de för platsen värdefulla träden och buskarna som utgör Östra kyrkogårdens grundstomme (Alvaker et al. 2015:121).

CEREMONIPLATSEN SOM BLEV MINNESLUND

Minneslunden på Östra kyrkogården ritade Lewerentz ursprungligen som en ceremoniplats ämnad för de begravningsceremonier som skulle äga rum utomhus (Alvaker et al. 2015). Orsaken till ceremoniplatsens tillkomst var att Lewerentz såg en risk i att ceremonier som hölls intill gravplatserna skulle kunna skada gravarna (Alvaker et al. 2015). Ceremoniplatsen placerades på begravningsplatsens nordöstra del och skapade en naturlig koppling till stråket uppe på åsen (Campo-Ruiz 2015b:77).

Ceremoniplatsens cirkelform har ursprung i flertalet andra cirkelformade kapell som Lewerentz står bakom (Campo-Ruiz 2015b:77). Formen kan också tänkas knyta an till hur begravningskapell traditionellt har utformats i Sverige (Campo-Ruiz 2015b:77). Det cirkelformade rummet kan även kopplas till 1920-talets intresse för grundformer och uppkomsten till ceremoniplatsens form bör därför tolkas utifrån de ideal aktuella för den tiden.¹

Ceremoniplatsen stod klar år 1926 och bestod då av en omkringliggande klippt bokhäck, en låg vitmålad mur, fyra entréer och en upphöjd platå av massiv kalksten i mitten av ceremoniplatsen, kallad katafalk, för placering av en likkista (Campo-Ruiz 2015b:77). Platsen sluttade lätt ner mot mitten och när en ceremoni ägde rum kunde de som deltog stå runtom på gradänger av kalkstensplattor (Campo-Ruiz 2015b:77).

År 1956 uppkom en diskussion om upprättande av ett minnesmärke för de Malmöbor som omkommit till sjöss och därmed startade en utredning om ceremoniplatsen på Östra kyrkogården kunde vara aktuell för detta (Alvaker et al. 2015). Förslaget om minnesmärke avslogs, men däremot

godkändes förslaget om en minneslund (Alvaker et al. 2015). Ceremoniplatsen omvandlades år 1959 till minneslund och var då den första i sitt slag i Sverige (Alvaker et al. 2015). Lewerentz som fortfarande var aktiv med utformningen av Östra kyrkogården var också delaktig i ceremoniplatsens omvandling till minneslund (Alvaker et al. 2015).

DÅ

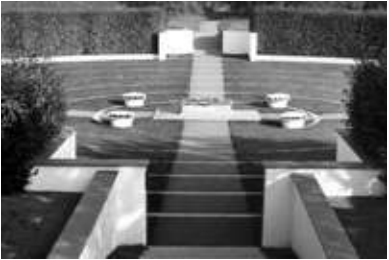

Foto: Malmö kyrkogårdsförvaltning

NU

Foto: Malmö kyrkogårdsförvaltning

Foto: ArkDes (bilden är beskuren)

Foto: Malmö kyrkogårdsförvaltning

Foto: Malmö kyrkogårdsförvaltning

Bildtext: Från ceremoniplats till minneslund. Bilderna till vänster visar ceremoniplatsen ursprungliga utformningen och bilderna till höger visar hur minneslunden ser ut idag.

MINNESLUNDEN IDAG - TÄVLINGSOMRÅDET

Minneslunden och dess omgivande ytor utgör tävlingsområdet och ligger i begravningsplatsens nordöstra del. Tidigare låg huvudentrén i denna del av begravningsplatsen men har idag flyttats till den nordvästra sidan.² I den cirkelformade minneslunden är idag cirka 18 000 personer gravsatta och är ungefär halvfull.² Så här beskrivs minneslunden i vård- och underhållsplanen:

“Som ceremoniplats anlades denna plats tidigt och är därmed en av de platser på Östra kyrkogården som anlagts i nyklassicistisk stil, en stil som är välbevarad än idag. Vitmålade murar runt den cirkelformade platsen med ärgade koppartak är detaljer som samverkande har ett högt värde för platsens karaktär och indikation om dess tillkomsttid. Den grå kalkstenen som ligger i cirklar in mot platsens mitt kopplar samman minneslunden med kyrkogårdens övriga kalkstensgångar. Samtliga material och färgskalor är viktiga för platsens estetik. Siktlinjer från de fyra entrépartierna till platsen är värdefulla. Mycket värdefulla är även de arkitektoniska bokhäckarna som kompletterande med murarna bildar väggar runt platsen. Minneslunden som togs i bruk 1960 är mycket kulturhistoriskt värdefull för att den 1959 var en av de första minneslundarna i Sverige.” (Alvaker et al. 2015:282)

¹ Johan Örn. Intendent, ArkDes (Statens centrum för arkitektur och design/Arkitektur- och designcentrum) i Stockholm. Videosamtal 8 mars 2021.

² Helene Båtshake. Projektledare vid Malmö Kyrkogårdsförvaltning. Personligt möte under platsbesök på Östra kyrkogården Malmö 23 februari 2021.

PLATSBESÖK OCH ANALYS

ÖVERGRIPANDE INTRYCK AV PLATSENS KARAKTÄR

Topografin är en viktig del av gestaltningen på hela Östra kyrkogården och det är tydligt att Lewerentz arbetade medvetet med landskapets naturliga förutsättningar. Lewerentz använde åsen, som på ett naturligt sätt delar in landskapet i två delar, för att skilja på platsens två karaktärer. I söder är gravkvarteren strikt uppdelade i ett lapptäcksmönster med tuktade, strukturbildande klippta bokhäckar. Här är landskapet också flackare och höga raka alléer skärmar av mot omgivningen och skapar som en kuliss. Landskapet norr om åsen har en friare karaktär med öppna gräsytor och friväxande buskar och träd. Buskarna som delar in gravkvarteren hålls lägre här än i den södra delen. S:t Birgittas kapell, vars byggnadskropp är inkorporerad i åsen är ett annat exempel på hur Lewerentz aktivt arbetade med höjdskillnader. Den skiftande topografin och det avskalade landskapet gör också långa siktlinjer till viktiga karaktärsdrag på Östra kyrkogården.

Även kontraster är en viktig del av Östra kyrkogårdens gestaltning. Förutom kontrasterna mellan den strikta södra delen och den friare norra delen så är ett annat exempel minneslunden samt dess utformning och rumslighet. Kontrasten mellan åsens geologiska formation och minneslundens strikta cirkel och klippta bokhäck är effektfull. Minneslundens slutna, inåtvända form förstärker kontrasten mot de omgivande landskapet ytterligare. Minneslunden framstår som en perfekt urgröpning i ett skiftande landskap.

Minneslunden omges av höga häckar, valar samt åsen och kullen i norr vilket gör att rummet upplevs avskilt och separerat från det omgivande landskapet. En känsla av trygghet och att vara omsluten infinner

sig. Omvärlden stängs ute och detta gör att en koncentration och ett fokus uppstår. På detta sätt passar minneslundens rum, likt Lewerentz kapell som ofta är utformat med endast ett fåtalet fönster, väl som minnesplats och för koncentrerat sorgearbete. Precis som i Uppståndelsekapellet på Skogskyrkogården i Stockholm, ritat av Lewerentz, där fönstrens höga placering gör att omvärlden visuellt stängs ute har rummet i minneslunden en inåtvändhet som kontrasterar mot världen utanför. Även om känslan inte är fullt så tydlig här i minneslunden som i Uppståndelsekapellet så blir känslan densamma, av att man går ut som en annan än den man kom in som.

Upplevelsen av att kliva över en mental gräns uppstår både då man kommer in på begravningsplatsen men också in i minneslundens runda rum. En känsla av vördnad och respekt infinner sig i minneslunden, likt den i ett kyrkorum. Den känslan finns generellt över hela kyrkogården men intensifieras på denna plats då minneslunden är en gravsättningsyta samt en så tydlig samlingsplats för människor som sörjer en anhörig.

Den här delen av begravningsplatsen, det vill säga delen där minneslunden finns placerad, upplevs som en baksida och lite bortglömd. Det finns potential att öka användandet och annonsera platsen bättre.

1.

2.

PLATSENS ANVÄNDNING

Förutom att minneslunden fungerar som gravsättningsyta och som en plats för att minnas och sörja på används området också i rekreativt syfte. Tävlingsområdet är en del av ett populärt promenadstråk som löper uppe på åsen. Även löpare passerar förbi platsen, både genom minneslunden men också runt om. Hundägare rastar sina hundar här och förskoleklasser passerar förbi. Generellt kan man säga att det i och omkring minneslunden är många som rör sig.

Den genomsnittliga besökaren i minneslunden är enligt Båtshake (2021) en kvinna på 82 år. Under vår vistelse på platsen kommer människor på både korta besök, för att lämna en blomma vid smyckningsplatsen eller tända ett ljus vid de ljushållare som finns vid någon av de fyra ingångarna, medan andra besökare stannar en längre stund. Vid varje ingång finns en bänk placerad där besökare sätter sig ner för att njuta av solen, ta en fika, prata med en vän eller en annan besökare. Bänkarnas avskildhet och placering en bit bort från smyckningsplatsen gör att det både finns plats för de som sörjer och de som använder platsen för rekreation. Sorgen får utrymme bredvid livet. Från sittbänkarna i nischerna upplevs en intim och skyddad känsla. Man har överblick och något skyddande i ryggen. Här finns även skydd från vind och möjlighet att fånga solen. Sitter man däremot inne i hörnet har man inte överblick mot alla in/utgångar. Förutom de fyra nischerna med sittbänkar finns det inte många intima rum på platsen.

¹ Helene Båtshake. Projektledare vid Malmö Kyrkogårdsförvaltning. Personligt möte under platsbesök på Östra kyrkogården Malmö 23 februari 2021.

1. Övergripande intryck av platsens karaktär 2. Platsens användning

RUMSLIGA OCH NATURLIGA FÖRUTSÄTTNINGAR

TOPOGRAFI

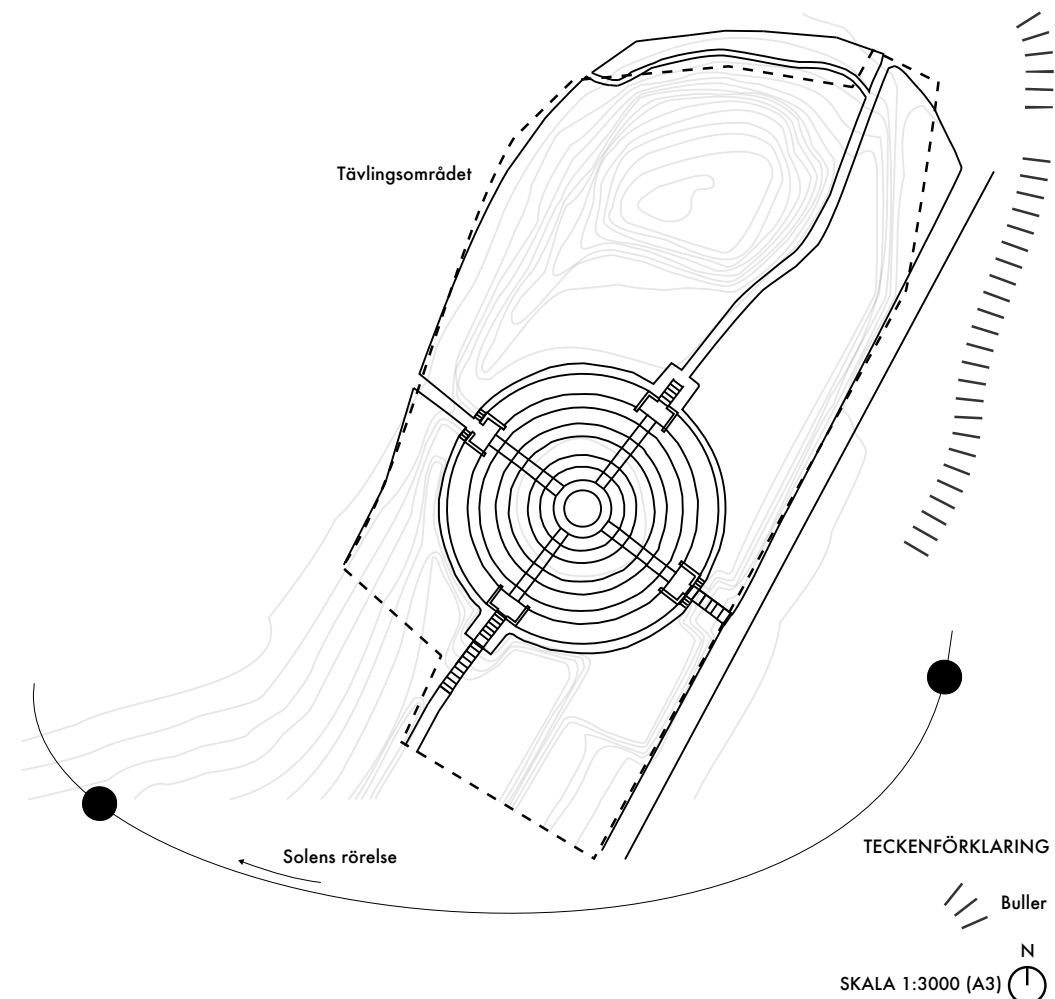
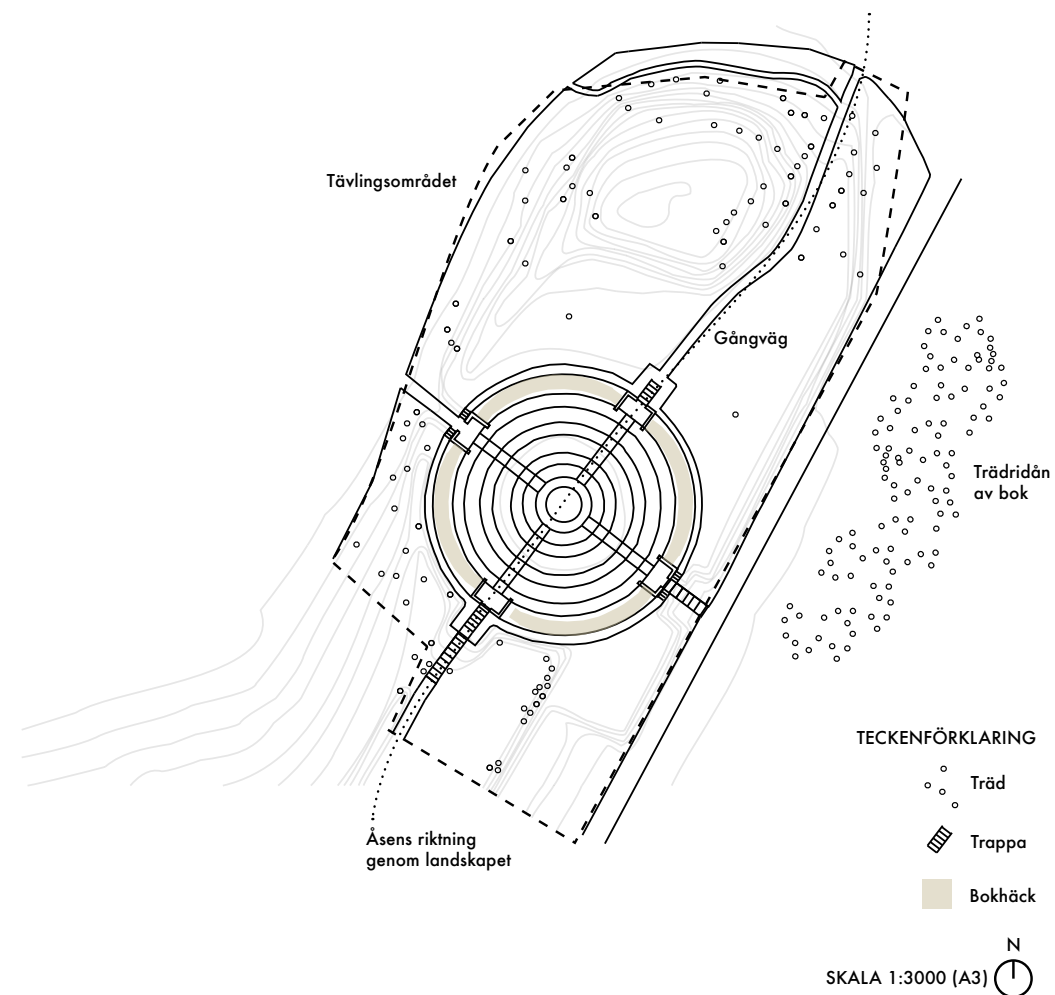
Den varierande topografin påverkar upplevelsen av platsen i stor grad. Den medför att sikten ibland skymms, för att gradvis eller plötsligt öppnas upp i en ny vy. Höjdskillnaderna skärmar av och delar in platsen i olika rumsligheter. Topografin skapar rumsligheter och spännande mellanrum. De fysiska gränserna på hela begravningsplatsen är också åsen, kullarna och murarna.

KLIMAT

Vid klockan tre på eftermiddagen i slutet av februari så är halva minneslundens yta solbelyst. Klockan halv fem är endast en liten del solbelyst. Det är alltid någon av entréerna med sittplatser som är solbelyst under dagtid. I övrigt är platsen ljus året om.

Ridån av bokträd i öster kan skugga platsen och bokhäcken skänker skugga. I nischerna där sittbänkarna omgärdas av muren skapas ett mikroklimat.

Trafiken från Inre Ringvägen hörs tydligt inne i minneslundens. Detta är den mest ljudförorenade platsen på hela Östra kyrkogården. Vintertid hörs rasslet från bokhäckens lövverk i minneslundens.

VEGETATION

Grundstrukturen på begravningsplatsen består av trädridåer av bok, alléer och klippta bokhäckar. Växtematerialet är generellt enkelt och med relativt få arter. Trädridåerna av bok fungerar som avgränsning och skydd mot buller och visuellt brus. Solitärer av tuja och barrträd accentuerar och ger ett färgdjup och vinterkaraktär.

Minneslundens omges av en hög häck av klippt bok. Runt minneslundens består vegetationen av mycket hagtorn, bok, ek, oxel och lönn. Rosenbuskar och vintergröna finns i slänter samt några exemplar av snöbär.

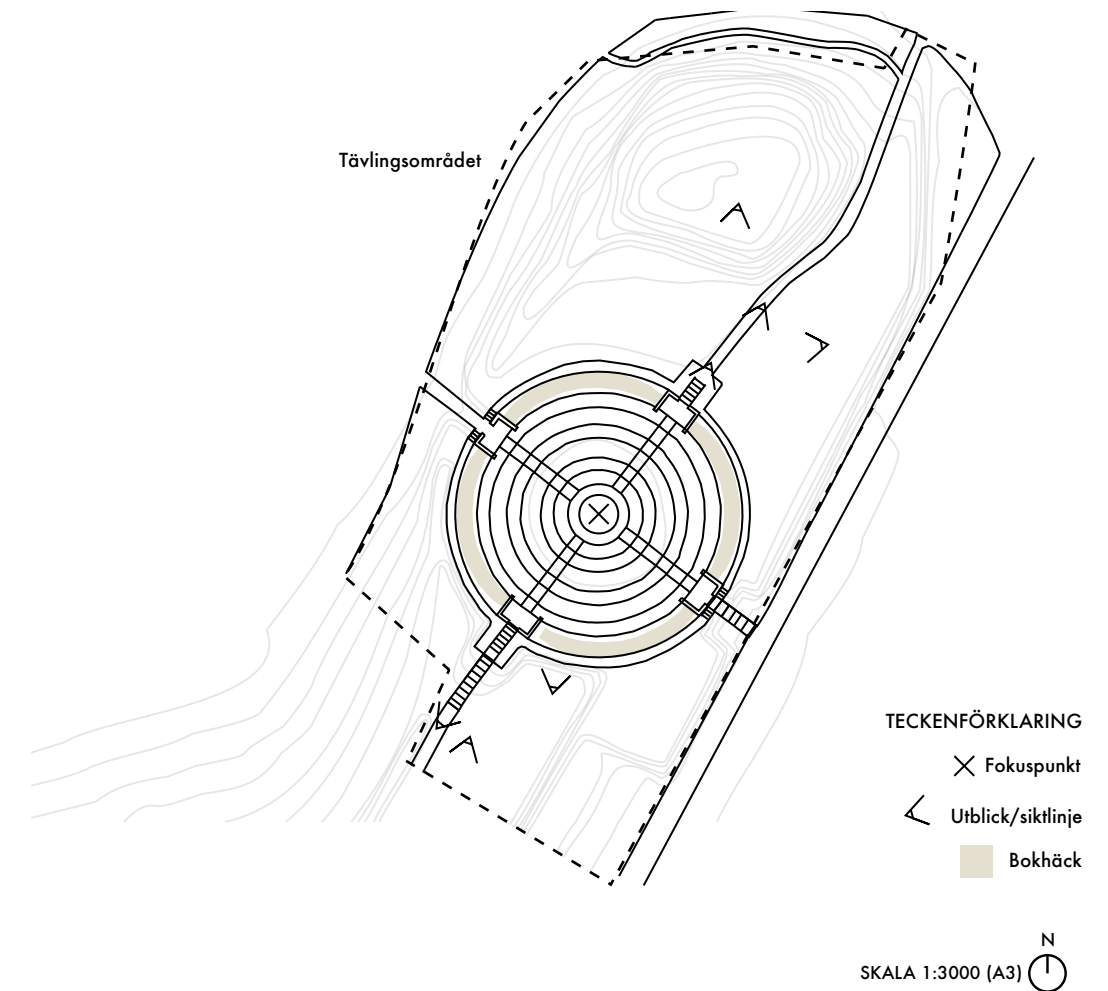
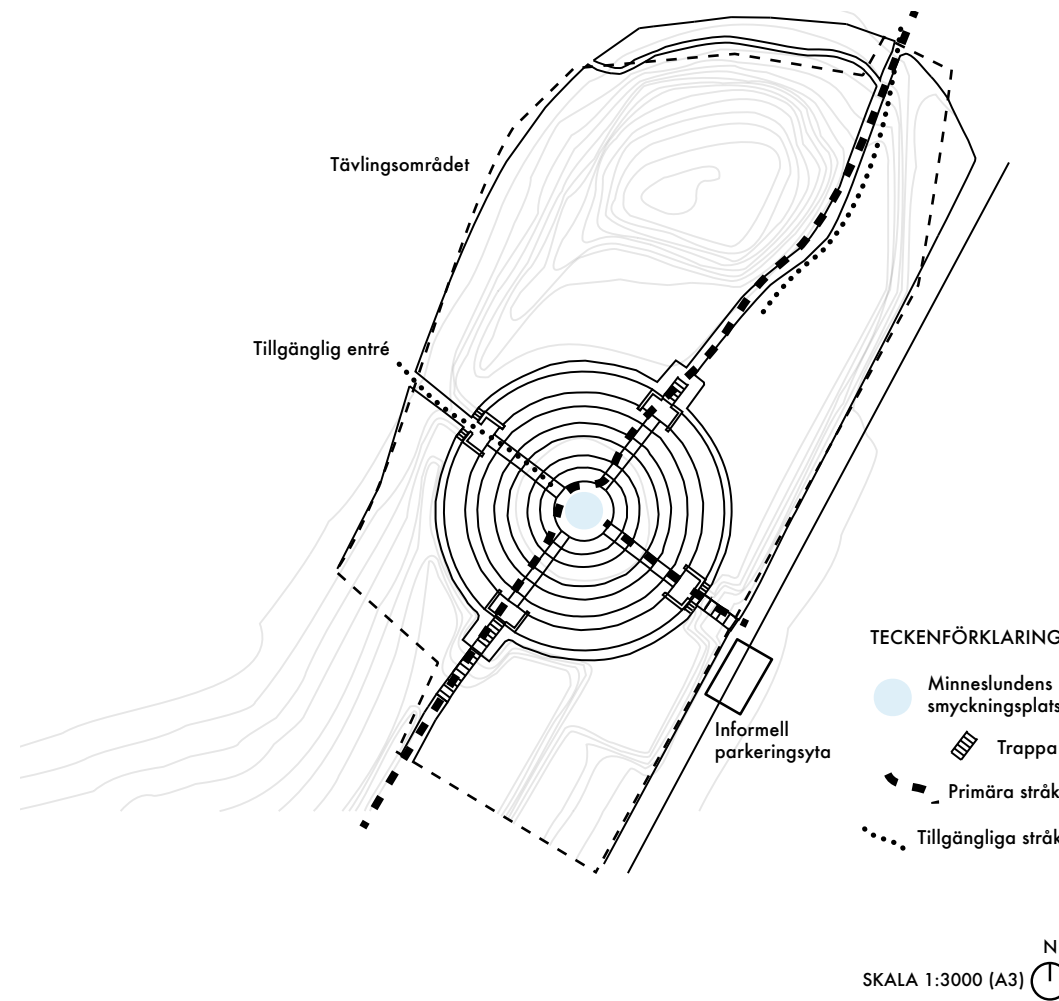
Vegetationen utgör också de fysiska gränserna på hela begravningsplatsen: den omgivande bokridån, de täta bokhäckarna mellan gravkvarteren och gravarna.

STRÅK OCH TILLGÄNGLIGHET

Till minneslunden kommer besökare med bil, men också med cykel. De flesta som kommer till platsen i bil parkerar på vägen öster om minneslunden. För att nå minneslunden från detta håll så krävs att man tar sig upp via trappan. Västra ingången till minneslunden är den enda tillgängliga. Till platsen norr om minneslunden kan man på ett tillgängligt sätt komma från norra entrén, men man når inte minneslunden härifrån om man inte har kapacitet att gå i trappor. Minneslundens nuvarande smykningsplats ligger i nivå med markplan, vilket gör den otillgänglig för äldre.

SIKTLINJER, UTBLICKAR OCH FOKUSPUNKTER

Siktlinjerna och vyerna på området kring minneslunden bidrar till höga upplevelsevärden. Långa processionsvägar mot exempelvis S:ta Birgittas kapell. Minneslundens smykningsplats utgör en naturlig fokuspunkt i och med dess centrala placering. När man studerar minneslunden utifrån så tar bokhäckarna mycket fokus.

ARKITEKTONISKA ASPEKTER

RELATION MELLAN BYGGNADER OCH LANDSKAP

Det tydligaste exemplet i Östra kyrkogården är, som redan nämnts, hur S:ta Birgit-takapellet inkorporeras helt i åsens höjd. Tvillingkapellen S:t Knut och S:ta Gertrud har en annan relation till det omgivande landskapet. Deras läge på den flacka delen av landskapet gör att de sticker ut mer.

ENTRÉER OCH PASSAGER

Östra kyrkogården saknar en tydlig entré, vilket exempelvis Skogskyrkogården har, som också förbereder besökaren inför besöket på platsen. Däremot kan de långa vägarna på Östra kyrkogården ha en liknande förberedande funktion.

När man närmar sig minneslunden ligger det inre rummet och cirkeln dold länge och det är inte förrän man kommer riktigt nära som minneslunden helt uppenbarar sig. In och utträdet till minneslunden blir därför en stark upplevelse, då cirkelns koncentrerade starka och slutna form drabbar en. Detta ger en tydlig känsla av innanför och utanför, trots att rummet öppnar sig mot himlen. Kanske var det detta Lewerentz ville uppnå; känslan av en “värld” utanför och en annan innanför minneslunden. Detta kan liknas vid Uppståndelsekapellets slutna rum där en koncentration uppstår. Rummets koncentration som kan underlätta processen för besökaren, som deltar i ceremonin i rummet och sedan lämnar det som skett där bakom sig.

SKALA OCH PROPORTION

Åsen med sin utsträckt höjd, dominerar landskapet på kyrkogården och ger ett monumentalt intryck. Även partierna och alléerna med högvuxen bok bidrar till det monumentala uttrycket. Landskapets vidsträckthet gör också att klocktornen och kapellen med sina strikta former skänker en känsla av monumentalitet.

Det södra områdets strikta gravkvartersindelning är jämn och ingen grav består av stora monument, vilket både ger en visuell tydlighet i den övergripande strukturen och en signal om att alla är lika inför döden, vilket också var Lewerentz intention. Skalan kring minneslunden är mindre, med mindre avgränsade rum som bestäms av topografiska skillnader. De lågväxande hagtornsträden gör att skalan tas ner, även om åsen och kullen ger upplevelsen av ett mer storskaligt rum. Själva minneslunden upplevs som både stor och liten i skalan. Nischerna med bänkar är av mer intim och småskalig karaktär medan det cirkelformade rummet förstorar skalan.

FÖRHÅLLANDE MELLAN LJUS OCH MÖRKER

Östra kyrkogårdens södra, striktare del upplevs mörkare än den norra då höga trädridåer, alléer och högre häckar skuggar. Tävlingsområdet upplevs generellt som öppet, luftigt och ljust och minneslundens bokhäck är det som först skuggar platsen på eftermiddagen.

1.

2.

3.

4.

1. Relationen mellan byggda strukturer och landskap 2. Entréer och passager 3. Skala och proportion 4. Förhållande mellan ljus och mörker

MATERIAL OCH DETALJER

Muren i minneslunden är vitputsad med en avtäckning av ärgad koppar, vilket är typiska nyklassicistiska materialkombinationer. Trapporna mot minneslunden består av kalksten och granit. Även stenpartierna som i minneslunden markerar de före detta gradängerna är av kalksten. Gångarna in mot smyckningsplatsen samt gångarna runt minneslundens utsida är belagda med grus i en rödaktig ton. Gångvägarna omkring minneslunden är belagda med stenmjöl.

Minneslundens svarta ljushållarna i gjutjärn upplevs inte tidsenliga med Lewerentz och stämmer inte överrens med minneslundens annars enkla och strikta karaktär.

Övriga material på begravningsplatsen är bland annat tvillingkapellen S:t Knuts och S:ta Gertruds fasad av marmor, S:ta Birgittakapellet med fasad av kalksten och ett tak av ärgad koppar och Blomsterkiosken helt i betong.

Bokhäcken runt minneslunden sluttar lätt inåt och ger utifrån en mer kompakt känsla medan det inifrån minneslunden ger ett mjukare intryck.

Generellt kan Lewerentz förenklade uttryck utläsas även i minneslunden, till exempel murens avsaknad av sockel som gör att den avslutas direkt i gräsmattan. Även synliga skarvar och en enkelhet i förhållande till detaljer ser man tydligast i Blomsterkiosken.

Minneslundens rum upplevs större i verkligheten än på bild. Den svaga sluttningen ner mot smyckningsplatsen ger större höjdskillnad än förväntat vilket påverkar upplevelsen av rummet. Det är svårt att sätta fingret på vad det är som gör minneslunden till en så speciell plats. Rummets starka form tar uppmärksamheten från det faktum att tusentals askor till avlidna människor finns gravsatta här.

INSPIRATION

Leken med höjdskillnader och de rum och vyer som på så sätt skapas eller framhävs är inspirerande. Något annat som inspirerat oss är hur ett avskalat och förenklat landskap gör att upplevelser framhävs. Hur landskapet på så sätt upplevs slående och monumentalt men också hur siktlinjer framhävs. Hur minneslundens runda form upplevs både enkel men samtidigt komplicerad, är något som väcker nyfikenhet. Andra aspekter av utformningen av Östra kyrkogården som inspirerade oss är kontrasten mellan åsens böljande geologiska formation och den strikta cirkeln i minneslunden. Även de vitputsade murarna i relation till de, vintertid, gyllenbruna bokhäckarna, samt bokhäckens subtila lutning mot smyckningsplatsen och avtäckningen med ärgad kopparplåt, inspirerar oss.

INTUITIV ANALYS

ÖVERGRIPANDE KÄNSLA AV PLATSEN

Östra kyrkogården inger en känsla av rofylldhet och lugn. Effekten uppnås genom att synintrycken utifrån döljs av de höga ridåerna av träd som ramar in hela begravningsplatsen. Den lugna känslan ges också av den avskalade, enkla och ordnade strukturen på platsen. Även avsaknaden av biltrafik i absolut närhet och det faktum att det just är en begravningsplats gör att en rofylld, mer dämpad stämning infinner sig på platsen.

Känslan är omväxlande monumental och intim, i minneslunden men också generellt på Östra kyrkogården. Den öppna rymden gör att det är mer vyer, utblickar och siktlinjer som känns spännande, snarare än rumsligheter. Topografins variation ger en oförutsägbarhet vilket i sig väcker nyfikenhet, exempelvis inför minneslundens något dolda rum. Kontrasterna i strukturer mellan organiskt och geometriskt ökar platsens orienterbarhet, samtidigt som en motställning skapas. Detta ger platsen karaktär.

SWOT-ANALYS

Genom SWOT-analysen identifierade vi styrkor, svagheter, möjligheter och utmaningar. Ett effektivt sätt att synliggöra flera aspekter kopplade till platsen såväl som till tävlingsuppgiften. Vi skapade på detta sätt en konkret samling av aspekter som vi sedan kunde ta ställning till vid gestaltningen och finna inspiration i. SWOT-analysen kompletterar på så sätt platsbesöket och den föregående analysen. De viktigaste aspekterna som vi fick ut av SWOT-analysen är:

En av platsens tydligaste styrkor ligger i den tydliga karaktär som platsen har. Det är också där mycket av det kulturhistoriska värdet ligger. Karaktären är på så sätt en styrka men kan lätt försvinna om det kulturhistoriska värdena skulle förvanskas. En slutsats kan därmed dras, för att bevara de kulturhistoriska värdena är det alltså viktigt att bevara platsens karaktär.

Tävlingsområdet, och hela Östra kyrkogården, är en del av ett större landskap, vilket är det som främst utgör karaktären. Konkret tar detta form genom att minneslunden är direkt inbäddad i åsen som sträcker sig genom landskapet. Vegetationen och topografin bildar en enhetlig struktur. Sättet som byggnader och byggda element är utformade i förhållande till landskapet samt de långa siktlinjerna är typiska för platsen.

SWOT-analysen var även ett bra verktyg som fick oss att se olika aspekter ur flera synvinklar. Till exempel är en av de svåraste utmaningarna med platsen att respektera de kulturhistoriska värdena och samtidigt utveckla platsen. Genom att istället se detta som en möjlighet, att se till dagens och framtidens behov, ta med platsen in i framtiden, kan platsen också få den uppmärksamhet som den förtjänar, genom att fler människor använder den. En framtida utmaning skulle samtidigt kunna vara att hantera ett ökat besöksstryck.

Bildtext: Uppe på åsen, som skapar en naturlig linje mellan begravningsplatsens olika delar. Till vänster i bild syns taket på Birgittakapellet, inkorporerad i åsen.

DEL 3 GENOMFÖRANDE

UTGÅNGSPUNKT FÖR SKISSARBETET

SAMMANFATTADE ASPEKTER - TRENDER OCH TENDENSER KOPPLAT TILL BEGRAVNING

DET PERSONLIGA OCH INDIVIDANPASSADE

Både askgravlund och askgravplats som gravskick har ökat i popularitet. Detta eftersom de möjliggör en mer personlig smyckning samt att namn på den avlidne finns utskrivna, till skillnad från den helt anonyma minneslunden. Likt minneslunden är de båda gravskicken även skötsel-fria. Det finns också önskemål om att kunna smycka med ljus, blommor samt mer personliga föremål som nallebjörnar och souvenirer från resor. Begravningsceremonier med mer personlig karaktär där fokus ligger på individen är också något som ökat i popularitet.

NATURLIKA PLATSER

En pågående trend är den om att vilja bli begravnen ute i det fria vid naturlika begravningsplatser eller att bli strödd till havs. Alternativen som finns idag är att strö sin aska i naturen eller att bli begravd, alternativt strödd, på en begravningsplats. Genom att det inte finns så många alternativ att välja mellan efterfrågas fler gravskick och en större frihet kring vart det är lagligt att spridas. En lösning är att begravningsplatserna utvecklas mot att erbjuda mer naturlika platser för gravsättning. På så sätt finns det en viss kontroll på var gravsättningen sker, men där själva inramningen är naturlig och mindre strikt.

NYA VIRTUELLA BEHOV

För de som sörjer en anhörig men inte kan tända ett fysiskt ljus på platsen där den anhöriga är gravsatt kan digitala lösningar vara ett alternativ. Att digitalt tända ett ljus eller skriva en hälsning som dyker upp på en hemsida, eller utforska nya alternativ där det virtuella och analoga kopplas ihop kan vara ett sätt.

CEREMONIER UTOMHUS

Redan innan den rådande pandemin var det fler och fler som önskade ceremonier utomhus. Det som är viktigt att tänka på är att vädret inte får bli ett orosmoment. Däremot vill många vara ute till vilket pris, i syfte att hedra den avlidna som kanske uppskattade att vara ute i naturen. Gränsen mellan inne och ute har suddats ut både när det gäller rummen vi vill vistas i och hur ceremonierna utformas.

RUM SOM STÖDjer I SORGEPROCESSEN

Fyra väsentliga aspekter att tänka på vid utformningen av ett kapell.

- **Medkänsla för människor i sorg, exempelvis sätta sig in i hur väntan inför att ceremonin börjar upplevs.**
- **Omsorgsfull utformning av själva rummet, exempelvis är det runda rummet mer jämlikt. Dock viktigt att tänka på att vid ett avsked vid katafalken är ett sådant rum mer utelämnande och exponerat.**
- **En känsla av unicitet, att skapa något unikt som förberetts inför just den stunden, vilket bidrar med en högtidlig känsla. Exempelvis en nykrattad grusgång som går att återskapa om och om igen.**
- **Rum, byggda strukturer och landskap, kan hjälpa till i sorgeprocessen. Ett före, ett under och ett efter kopplat till besöket på begravningsplatsen och när ceremonin äger rum.**

RITUALEN

Det ligger i tiden att minnesceremonin hålls samma dag som urnan gravsätts. Promenaden mellan dessa händelser är speciell, något särskilt händer just då och beskrivs som en andaktsfull stämning. Sällskapet upplever något speciellt tillsammans och vid gravsättningen markera ett slut, som de anhöriga sedan kan ta avstamp i och gå vidare i från.

ALLHELGONA

Att besöka begravningsplatser och smycka gravar kring denna högtid har ökat i popularitet. Tusentals ljus tänds och lyser upp rummen i, och runt, minneslunden på exempelvis Skogskyrkogården i Enskede och Östra kyrkogården i Malmö. Att tända ett ljus är en enkel sak att göra för att hedra den avlidne. I dagens samhälle finns en önskan om andlighet och vi känner ett behov av att utföra riter.

SAMMANFATTADE ASPEKTER - LEWERENTZ FÖRHÅLLNINGSSÄTT TILL ARKITEKTUR

PLATSEN SOM UTGÅNGSPUNKT

Att utgå från platsen, dess förutsättningar och potential utgjorde grunden i Lewerentz arbete. Mycket tid och ett systematiskt arbete lades på att ta reda på hur de naturliga förutsättningarna och platsens kontext bäst utnyttjades. På detta sätt lät Lewerentz det överordnade landskapet styra kompositionen av helheten. Han använde sig av exempelvis topografin för att skapa vyer, rumslighet, dynamik och karaktär. Även rymd är ett exempel på hur Lewerentz framhävde det befintliga på platsen. Ofta lät han rymden som uppstår i ett avskalat landskap tala för sig själv. På så sätt framhävs istället landskapets konturer och kontakten med himlen och horisonten. Noga utvalda siktlinjer och vyer är också starka komponenter i Lewerentz design av landskap. Lewerentz tog tillvara och använde sig av landskapets och platsens förutsättningar för att tillföra upplevelser, som till exempel en känsla av att vara en del av någonting större.

RÖRELSEN, VÄGEN OCH PROCESSEN

Lewerentz arbete med begravningsplatser visar att han noga studerat och satt sig in i processen som både begravningsakten och alla procedurer runt om innebär. De sörjandes process och hur de kan tänkas röra sig på platsen, i olika faser genom sorgearbetet, har fått stort utrymme. Det handlar om hur entréer och passager hjälper besökaren att förbereda sig på det som komma skall men också att få hjälp att lämna något bakom sig. Ett exempel är Uppståndelsekapellet på Skogskyrkogården där det slutna rummet stänger omvärlden ute. För att sedan slussa besökaren ut och vidare i livet genom en annan port som markerar en framåtrörelse och en möjlighet att blicka bortom det som varit. Det är lika viktigt hur man kommer till en plats som hur man lämnar den. Genom små justeringar adderade Lewerentz subtila upplevelser. Som i åsnetrappan upp mot Almhöjden på Skogskyrkogården, där trappan är utformad så att stegen upplevs lättare ju högre upp du kommer. Utformningen visar på och förkroppsligar processen, både den fysiska men också den mentala. Lewerentz tar ett helhetsgrepp över den fysiska miljöns utformning, med människans transformation i fokus.

FUNKTION OCH MATERIALITET

Lewerentz lät funktion fungera som en del av gestaltningen och istället för att dölja byggnadstekniska detaljer så synliggjordes de, som en del av helheten. Lewerentz intention verkar inte ha varit att skapa något estetiskt utan han löste först det praktiska och lät sedan det poetiska, konstnärliga komma av sig självt. Lewerentz bruk av material präglas också av en avskalad enkelhet. Förenklade övergångar mellan olika material som också synliggör materialets egenskaper. Utan att linda in, dölja eller sätta fogar, lister och socklar uppstår mötena mellan material som sömlösa och nakna. Markuskyrkans tegelfasader ser ut att ha stigit direkt ur jorden. Lewerentz sätt att placera fönsterglasen utan foder direkt mot teglet gör att kontrasten mellan ute och inne luckras upp och rena enkla former bildas, samtidigt som ljus flödar in.

SEKVENSER OCH SYMMETRI

Lewerentz använde sig av sekvenser och upprepning i till exempel hur olika material sattes samman. I upprepningar och sekvenser finns oregelbundenheter i det strikta, som på Markuskyrkans västra fasad, där teglets murförband, varje sekvens mellan de smala vertikala fönstren, är sammansatt i ett oregelbundet mönster. På ett liknande sätt använde Lewerentz symmetri med små förskjutningar som gör att rum och vinklar upplevs oförutsägbara. Detta sätter vårt seende på prov och gör att en spänning uppstår i rummet.

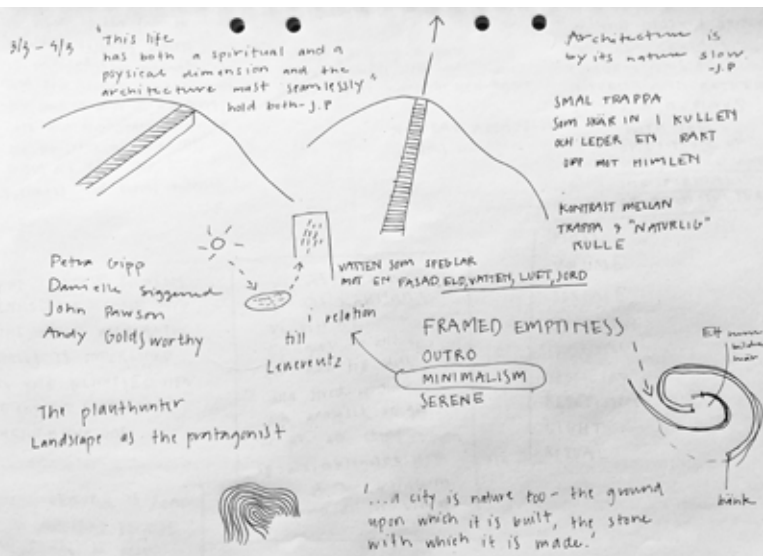
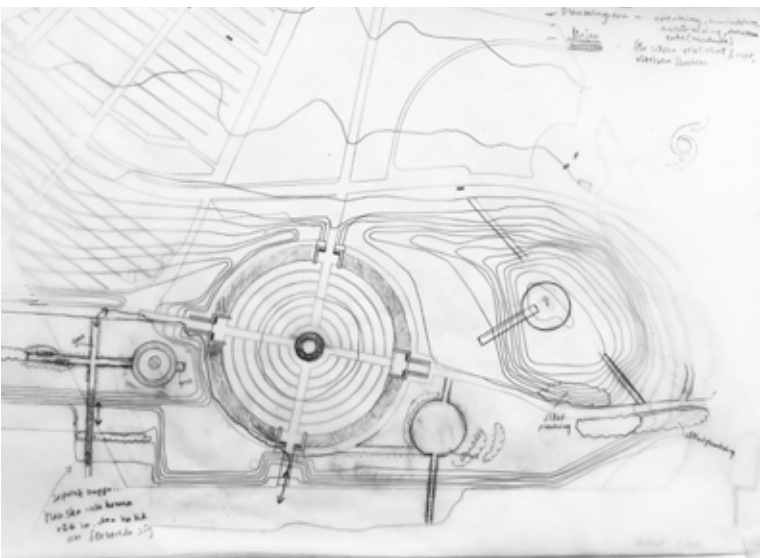
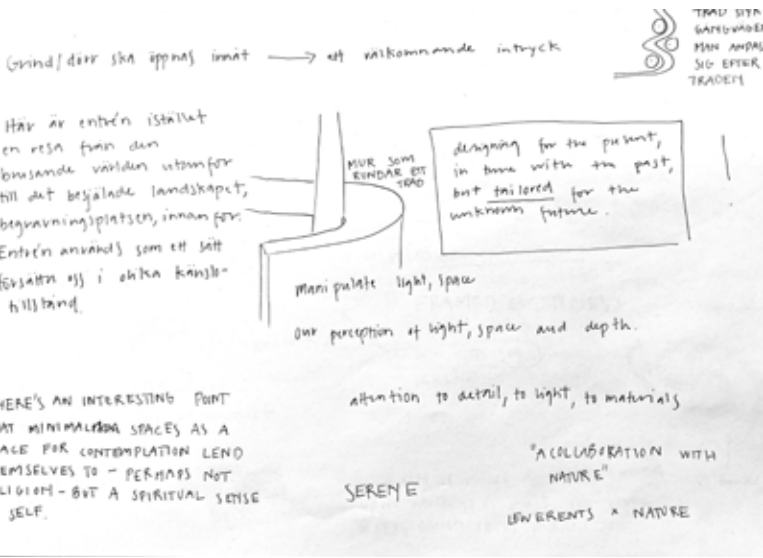
KONTRASTER

Ett återkommande drag i verk av Lewerentz är spelet mellan mörker och ljus. Färre fönster i ett rum ger stor kontrast och effekt. Även i landskapet syns Lewerentz sätt att aktivt använda sig av mörker, ljus och kontraster. Ett exempel är Skogskyrkogårdens Sju Brunnars Stig där tät och hög barrskog omger vägen för att sedan öppnas upp mot det vidsträckta landskapet i norr. Variationer i topografin används också som en kontrasterande effekt. Lewerentz lät byggnader och byggda element, tillsammans med det omkringliggande landskapet, tydligt tala till varandra. Ofta utnyttjade han topografin som med S:ta Birgittakapellet, på Östra kyrkogården i Malmö, som helt ligger inbäddad i åsen. Trots, eller tack vare, att byggnaden är inbyggd i topografin så blir byggnadskroppens kontrast mot landskapet slående.

SKISSPROCESSEN

SKISSANDETS STRUKTUR OCH VÅRT SAMARBETE

Strukturen för arbetet och vårt samarbete har sett ut så att vi växelvis har arbetat mer självständigt, för att sedan presentera de tankar och idéer som dykt upp för varandra. I början av skissarbetet tog vi del av varandras skisser som inspiration och kunde på så sätt fortsätta utveckla varandras idéer och tankar. Vissa dagar, mer mot slutet av skissprocessen, träffades vi över videosamtal och skissade tillsammans för att direkt kunna ta beslut om exempelvis mått, utformning eller material. Vi har strävat efter en enighet i alla beslut och diskuterat olika alternativ för att hitta en väg framåt där båda kände sig nöjda.

Bildtext: Illustration över vårt växelvisa sätt att arbeta i det initiala stadiet av skissarbetet. Genom att ta del av varandras skisser och idéer föddes nya tankar. De streckade pilarna visar detta sätt att arbeta, där vi använde varandras skisser som en språngbräda för att ta oss vidare.

WORKSHOP: KÄNSLAN UNDER LITTERATURVECKAN

Denna workshop arbetade vi med parallellt under studien om Lewerentz förhållningssätt till arkitektur. Idén var att tidigt definiera och samla ihop material kopplat till Lewerentz, dels för att undersöka vad vi fastnade för, men även för att använda det som en språngbräda för tidiga konceptidéer. Materialet samlade vi i moodboards och presenterade sedan för varandra. Detta var även ett bra sätt att hitta kopplingar till andra verk och personer som kunde stärka oss i arbetet framåt. Genom att samla citat, skisser och fotografier skapades en komposition av intryck som i sig gav inspiration och upphov till idéer. Något som vi tidigt i processen inspirerades av var hur Lewerentz utgår från upplevelsen av landskapet. Hur den yttre miljön upplevs i förhållande till den egna kroppen på ett påtagligt sätt och på så sätt kan ses som ett skulpturalt förhållningssätt till landskapet. Det handlar exempelvis om hur man rör sig till och från en fokuspunkt eller genom landskapet. Det handlar också om hur Lewerentz utnyttjar landskapets naturliga förutsättningar för att skapa upplevelser. Exempel på det är hur man med hjälp av topografin kan skapa utblickar, dynamik och rumslighet eller en känsla av rymd. Eller hur en lek med skala och proportioner kan få en att stanna till, likaså underfundigt utformade detaljer. Något annat som vi tidigt inspirerades av var hur Lewerentz integrerar byggnad och landskap. Det är byggnadens placering i landskapet men också hur landskapet upplevs inifrån byggnaden, som exempelvis hur fönstren i Markuskyrkan gör att kontakten med landskapet utanför blir mer direkt.

WORKSHOP: METHODS TO DESIGN - THREE WAYS

Även denna workshop gjordes relativt tidigt i processen, innan vårt platsbesök på Östra kyrkogården i Malmö. Vi använde metoden som ett sätt att kicka igång skissarbetet utan att känna oss låsta i en speciell riktning. De tre skissmetoderna, den analytiska metoden, den intuitiva metoden och "mimic"-metoden, skiljer sig en del åt vilket gör att många idéer lätt kan genereras. I och med att denna workshop genomfördes innan platsbesöket så handlade skisserna snarare om att hitta ett konceptuellt förhållningssätt till gestaltningen och därmed undersöka ett övergripande formspråk. Idén om att jobba med ett helhetskoncept och plocka in flera delar av tävlingsområdet, för att skapa nya funktioner, följde sedan med i det fortsatta arbetet. Genom workshopen uppkom både idéer som valdes bort men också idéer som på ett eller annat sätt följt med i arbetet och som i sin tur genererat nya idéer. Härnäst följer ett exempel från vardera metod.

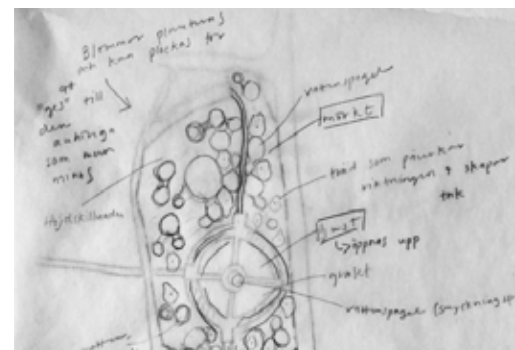
DEN ANALYTISKA METODEN

Skapa en typ av meditativ slinga på platsen där olika rum innehåller en fokuspunkt i form av ett träd, som kan fungera som ett stöd i sorgearbetet, ett sorgeträd. Besökaren kan gå från ett rum till ett annat och själva promenaden kan bli en del av sorgearbetet eller en stund för att minnas. Det skulle finnas möjlighet att välja sin egen favoritplats att komma tillbaka till och även möjlighet att välja i vilket av dessa rum besökaren vill smycka med blommor, ljus eller personliga ägodelar. Tanken var att detta skulle skapa ett " eget " rum som blir personligt kopplat till den som har gått bort.

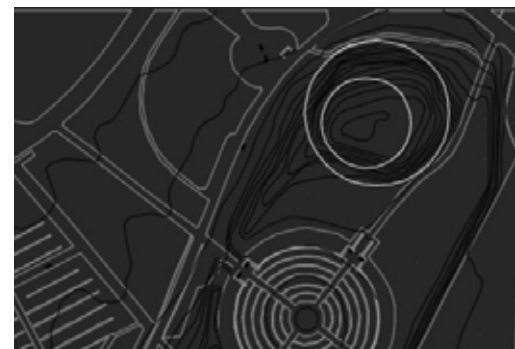
1.

2.

3.

1. Den analytiska metoden 2. "Mimic"-metoden
3. Den intuitiva metoden

"MIMIC" - METODEN

Ta utgångspunkt i minneslundens starka cirkelform och fylla ytorna runtomkring med cirkelformade lök- och perennbäddar i marknivå samt olika sorters träd. Mer intima rum skapas mellan dessa bäddar och träd. De olika bäddarna kan smyckas men här kan också blommor plockas som besökaren sedan kan lägga vid smykningsplatsen i minneslundan. En idé om att minska antalet blommor som köps och som ofta fraktas från andra länder till Sverige. Men också en idé om att skapa en spänning mellan ljus och mörker, där besökaren tas sig igenom ett mörkare rum för att sedan komma fram till minneslundan som öppnar upp sig mot himlen.

DEN INTUITIVA METODEN

En idé om att utgå från landskapet och topografin som redan utmärker sig på platsen. Förstärka och lyfta fram kvaliteterna genom att sätta kullen norr om minneslundan i fokus. Att leka med kontrasterna mellan det naturliga landskapet och strikta linjer genom att använda moderna material som cortenstål. Knyta an till minneslundens runda form och skapa en smykningsplats och utsiktsplats i form av en svävande rund platta (syns som vita linjer på bilden nedan). Upplevelsen blir att plattan skär rakt igenom kullen. Förslaget skulle ha namnet "Ovan molnen".

SKISSANDE AV HELHETEN

De första skisserna gjordes främst för hand i plan och i perspektiv och handlade om de stora dragen. Under platsbesöket på Östra kyrkogården i slutet av februari fortsatte skissandet, men då handlade skissandet främst om minneslundan. Tidigare i processen var det svårt att föreställa sig hur minneslundans rum skulle upplevas och att förstå skalan på platsen vilket gjorde det svårare att skissa på detaljer. Väl på plats utforskades bland annat lösningar på smykningsplats i minneslundan, bänkars form och placering.

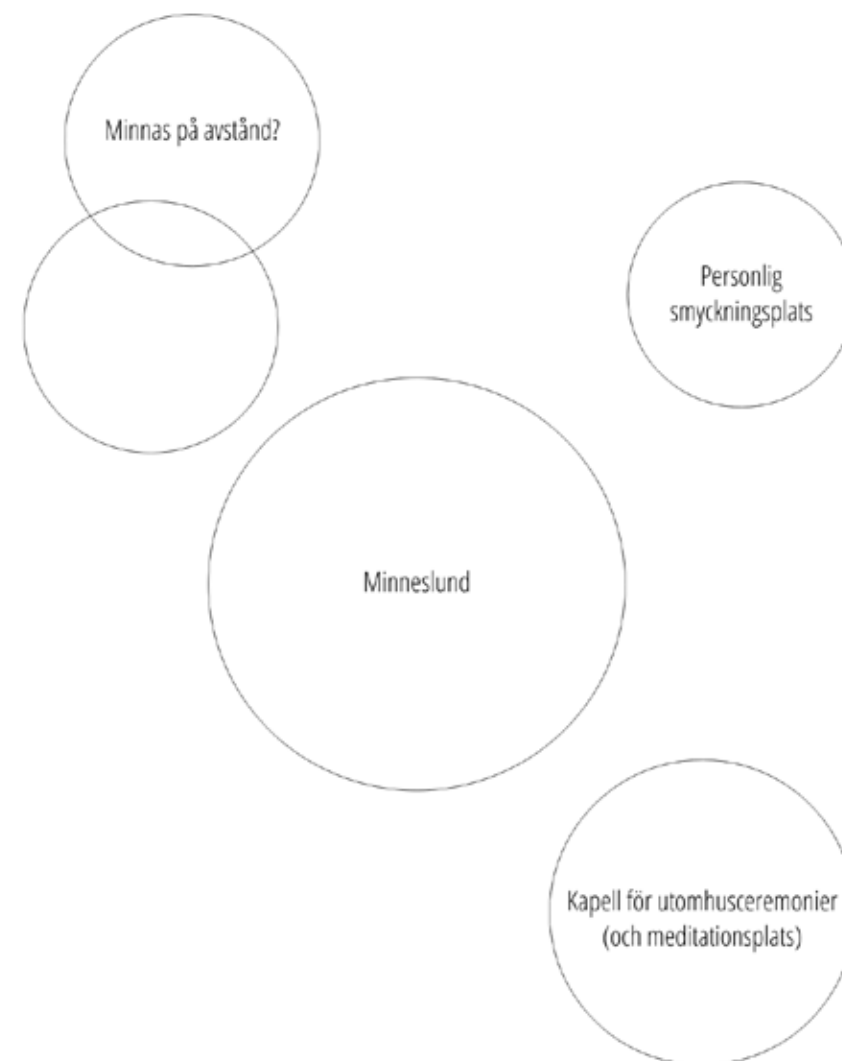
En mer intensiv period av skissande påbörjades efter resan till Malmö och skissande av helhetslösningar samt utveckling av koncept stod då i centrum. Olika metoder såsom skissande analogt och digitalt användes, liksom att titta på referensprojekt och bilder och texter av andra arkitekter och konstnärer. En blandning av text och bild från referensprojekten tillsammans med egna skisser och texter samlades i moodboards. Vi valde att samla allt vi producerade i en gemensam digital plattform för att kunna diskutera vad vi arbetat med och för att kunna hitta inspiration hos varandra och för att sedan vidareutveckla idéer som den andra haft. Vi strävade efter att arbeta växelvis mellan skissande i olika former och teoretiska förstudiens alla delar. Detta för att skiss, idé och litteraturstudie skulle få en tydlig koppling och gynna varandra. Vid detta stadiet i skissprocessen hade vi också påbörjat de samtal med sakkunniga som i sin tur också påverkade oss i våra tankar och idéer. Några exempel från skiss- och tankeprocessen är:

SÖRJA PÅ AVSTÅND

Idén utgår från en neutral sorge- eller minnesplats som inte är kopplad till platsen där de avlidna anhöriga finns begravda, utan till en plats dit alla ska vara välkomna oavsett var i världen den anhöriga finns begravd. Att skapa en utökad smykningsplats med rum för mer personlig smyckning. Rum och möjlighet för människor att sörja någon på avstånd och utföra en ritual. Kanske kan smyckningen i minneslundan också bygga på denna idé om att sörja på avstånd, till exempel en digital lösning för att tända ett ljus. Det digitala är inte huvudidén men kan fungera som ett komplement då vi inte alltid har tillgång till den anhörigas gravsättningsplats, men ändå vill utföra en gest och ha en stund för att minnas. Möjlighet till att placera personliga föremål kan finnas, vilket är ett ökat behov. Alla kommer vi någonstans ifrån där vi kanske lämnat någon anhörigs grav efter oss. Kanske finns en grav i en annan stad eller ett annat land, eller så har askan ströts i havet.

NYA CEREMONIELLA FORMER

Ett utomhuskapell/ceremoniplats öppen för alla religioner. Efter ceremonin kan askan gravsättas i en askgravlund eller askgravplats intill, en så kallad akt med urna. Akt med urna skulle ersätta den idag vanligt förekommande proceduren där en ceremoni hålls i ett kapell och askan sedan lämnas i kapellet efter ceremonien. Under en akt med urna skulle man istället få vara med hela vägen från ceremoni till gravsättning av urna. Detta kan vara ett sätt att vidareutveckla askgravlundan som gravskick, inte bara hur den avlidne gravsätts, utan också ceremonin hur urnan kommer i jorden och ritualen runtomkring.

Figurtext: Utdrag från ett tidigt stadiet i skissprocessen där vi använde den befintliga minneslundans centrala placering i tävlingsområdet som en naturlig utgångspunkt. Att schematiskt placera ut cirklar innehållande olika funktioner var ett snabbt sätt att testa en logisk placering för dessa i landskapet samt i relation till minneslundan.

NYA TYPER GRAVSKICK

En askgravlund eller askgravplats i en naturlig miljö kan vara utformad så att man för ner askan i marken, eller i ett slags schakt och att det finns möjlighet för den anhöriga att senare flytta, ta med sig askan, vid exempelvis en flytt till en annan stad. Detta är inte tillåtet idag men kanske våra allt mer mobila livsmönster kommer förändra rådande praxis till ett mer flexibelt system, där man kan ta sin döda anhörigas aska med sig vid flytt.

FLEXIBLA YTOR

Miljöer och rum som inspirerar människor till att utföra egna ritualer och ceremonier som de själva utformar. En stor yta för smyckning som passar vid allhelgona kan användas till något annat under resten av året. På så sätt undviks en känsla av att det känns glest och ödsligt och delar av ytan som smyckas under allhelgona kan fungera som något upplevelserikt och kanske bli en del av det populära rekreationsområdet.

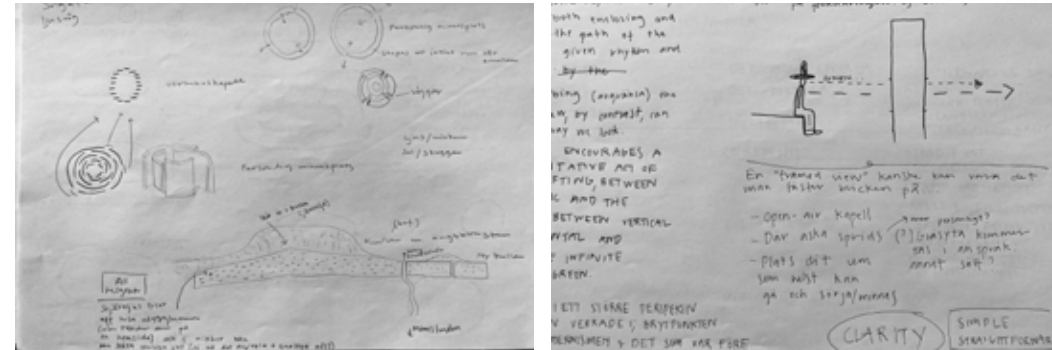
VIRTUELLT MINNESRUM

Virtuella minnesplatser som motsvarar minneslunden på Östra kyrkogården. I det virtuella rummet kan man tända ljus och/eller lämna en hälsning. Det fysiska rummet och det virtuella kan spegla varandra för att skapa en starkare känsla av att vara på plats, och för en känsla av gemenskap. I det virtuella rummet kan man till exempel se hur många som besöker det fysiska rummet vid en specifik tidpunkt och ljusen som då tänds. Oavsett virtuellt eller fysiskt rum så syns ljusen på båda platserna.

ALTERNATIV SMYCKNING

Kan man tänka sig att man som besökare inte placerar blommor eller ljus på en avsedd smyckningsplats utan att det istället finns någonting på plats att använda för att uttrycka sin sorg och saknad med och som redskap till att kunna utföra en ritual. Som exempelvis ett träd där man kan hänga en lapp med en text eller en teckning i, som Yoko Unos Wish tree, på Wanås i Skåne. Importerade snittblommor eller ljus i plasthållare är inte något eftersträvänsvärt ur ett hållbarhetsperspektiv.

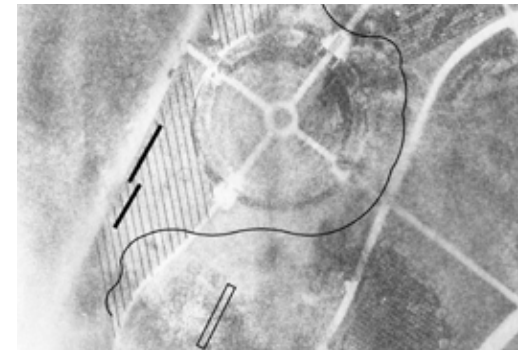
1.

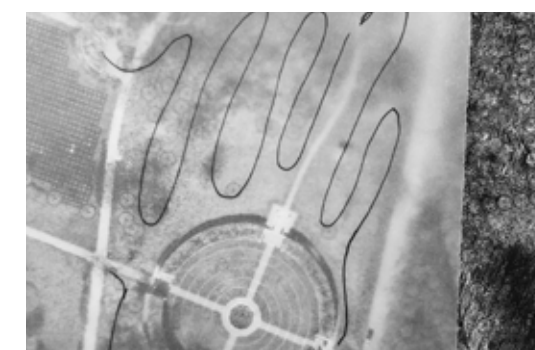
2.

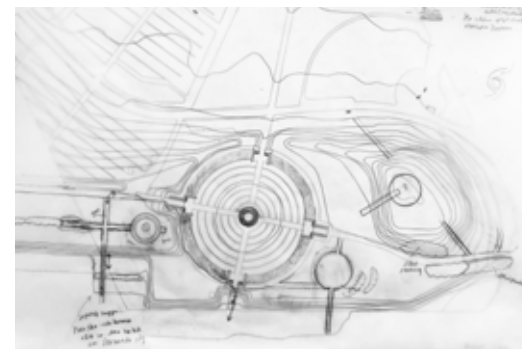
3.

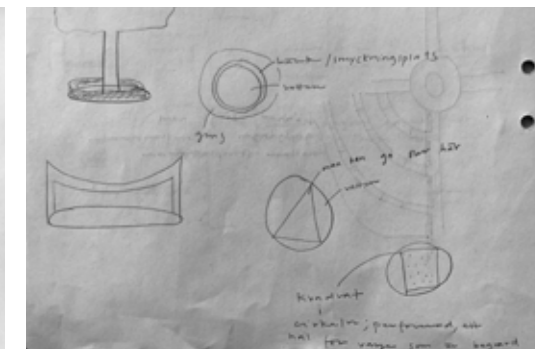
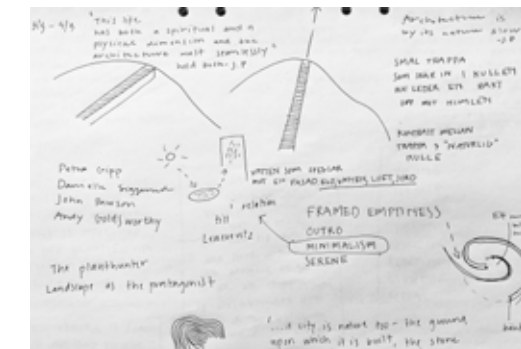
4.

5.

6.

1. Sörja på avstånd 2. Nya ceremoniella former 3. Nya typer av gravskick 4. Flexibla ytor 5. Virtuella minnesrum 6. Alternativ smyckning

SKISSANDE AV SPECIFIKA DELAR OCH DETALJER

Efter att idéer om koncept och helhet arbetats igenom ändrades skissandet från att ha handlat om en överordnad helhet till ett fokus på att undersöka specifika lösningar och delar i förslaget. Från tidigare fas var det främst idéerna; *sörja på avstånd, nya ceremoniella former samt virtuellt minnesrum* som vi upplevde som de mest intressanta och som vi utvecklade vidare.

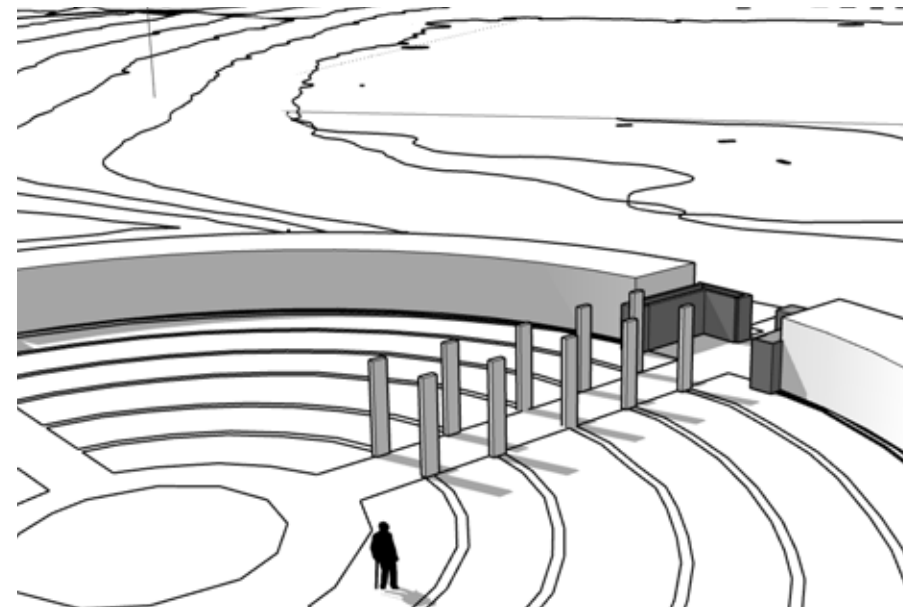
Idén; *sörja på avstånd* utvecklades till en idé om en fristående smykningsvägg, som inte kopplas till en gravsättningsyta och därför kan användas av alla, samt avlasta övriga smykningsplatser vid allhelgona, då det är stort tryck på smykningsytor. Här funderade vi också över eventuella nya gravsättningsytor och kom fram till att det ökade behovet av askgravlundar och askgravplatser kunde täckas på en del av tävlingsområdet. Idén; *nya ceremoniella former* utvecklas till ett utomhuskapell.

Skissandet handlade i detta skede mycket om problemlösning, att exempelvis testa skala, mått, material och placering. Här blev skissandet ett sätt att kommunicera konkreta idéer till varandra och ett hjälpmedel i att ta beslut. Hur ska bänkarna i minneslunden se ut? *Hur stor behöver öppningen i det nya utomhuskapellet vara i relation till höjden?* är exempel på frågornas karaktär under denna fas. Moodboards har tidigare nämnts som ett sätt att samla inspiration och testa en viss känsla på ett övergripande plan. Det var också en metod som återkom när skissandet började handla mer om detaljer. Ett effektivt sätt att få en bild av hur olika material och former fungerar tillsammans i en helhet.

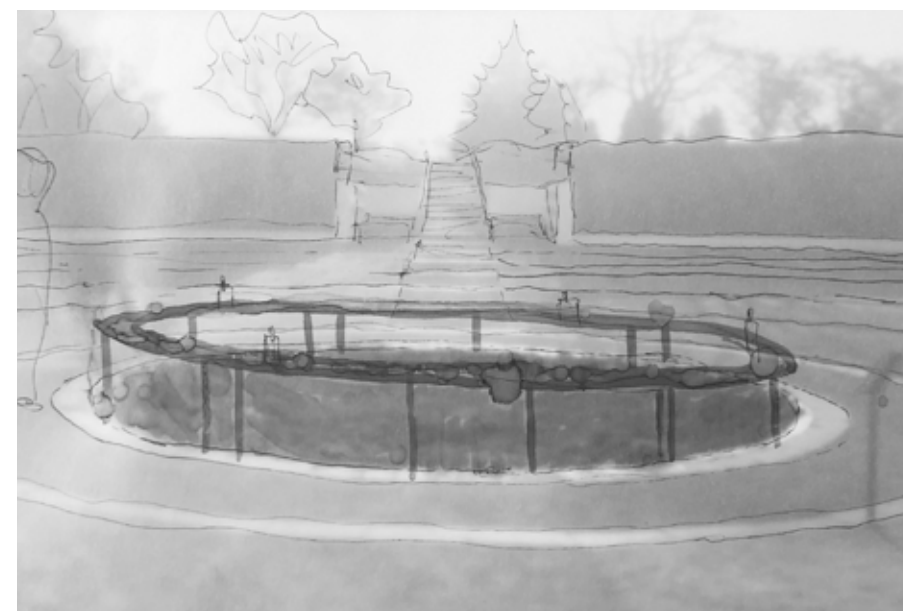
För att binda ihop platsens olika delar och på ett tydligt sätt kunna kommunicera idén arbetade vi parallellt fram ett koncept. När vi under processen bestämt de olika delarnas funktion och placering växte detta fram. En koncentration av alla tankar och idéer från uppsatsens förstudie, analys- och skissarbete samlades till en enhet. Med utgångspunkt i Lewerentz syn på upplevelsen i landskapet och sorgprocessen som människorna går igenom. Även i insikten om det behov som finns av ritualer och exempelvis hur speciell den gemensamma promenaden är från kapell till gravsättning. Vilka mentala processer som pågår parallellt med det fysiska. En undersökning i hur dessa två dimensioner kan samverka på en begravningsplats och på ett sätt fungera i symbios med varandra.

MINNESLUNDEN

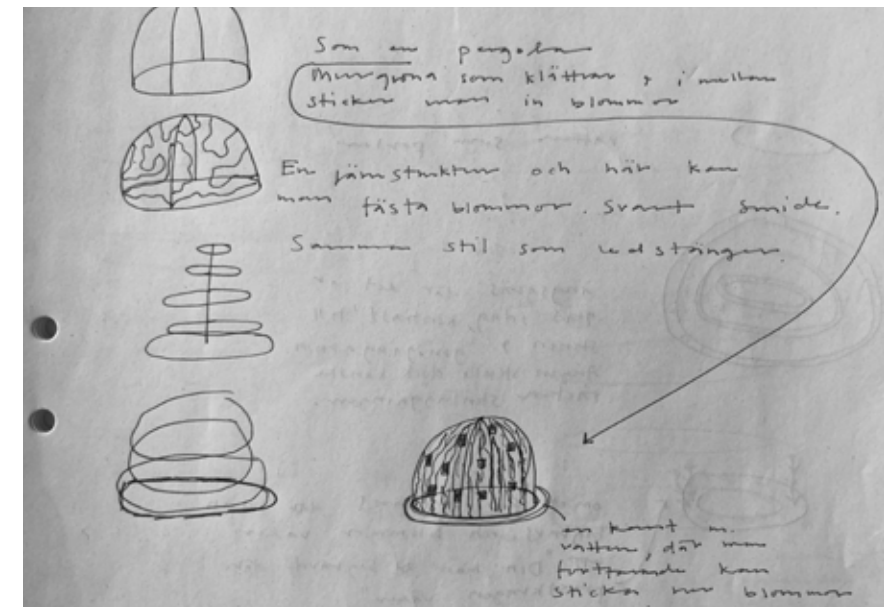
Under platsbesöket på Östra kyrkogården blev minneslundens starka form tydlig och känslan av att vilja bevara och utveckla snarare än att helt omgestalta stärktes. Vi var beslutna om att utforma ett förslag som löste problemet med den låga smykningsplatsen som inte är tillgänglig för den genomsnittliga äldre besökaren. Utöver detta, skulle bänkar, räcken och ljushållare utformas enhetligt och mer i samklang med den övriga minneslunden och Östra kyrkogården i stort. Ett tankesätt som refererar till Lewerentz, en förespråkare av helheten som använde sig av få material. Förutom att skissandet berörde möblering och smykningsplatsen utforskade vi även helt andra idéer, dessa skulle dock innebära ett större ingrepp på minneslunden.

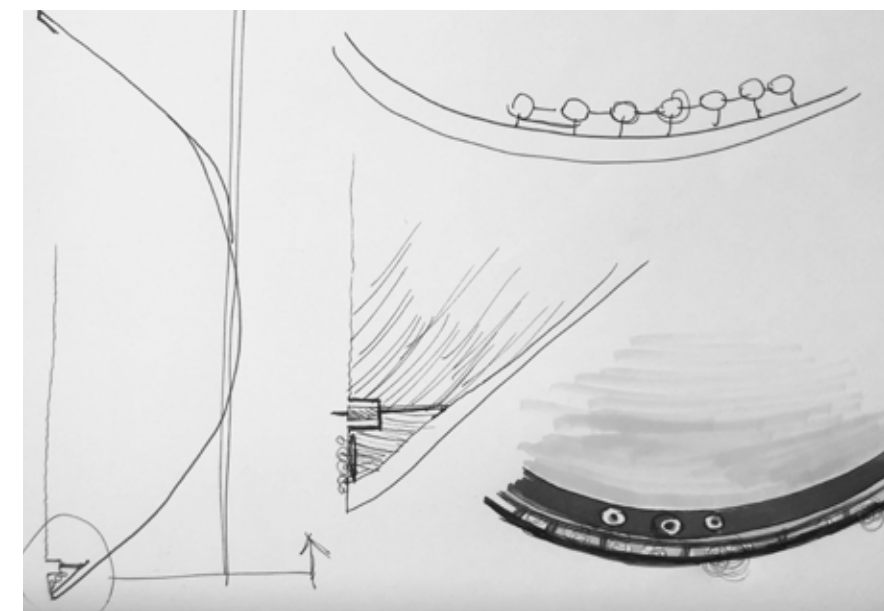
Bildtext: Till en början skissade vi på mer drastiska förändringar av minneslunden, som dessa resta sektioner där namnskyltar kan placeras. Idén valdes bort då den skulle gå emot idén om den anonyma minneslunden.

Bildtext: Skiss på en upphöjd version av smykningsplatsen, vilket skulle göra den tillgänglig och samtidigt behålla vattenelementet. En idé vi tog vidare i skissprocessen.

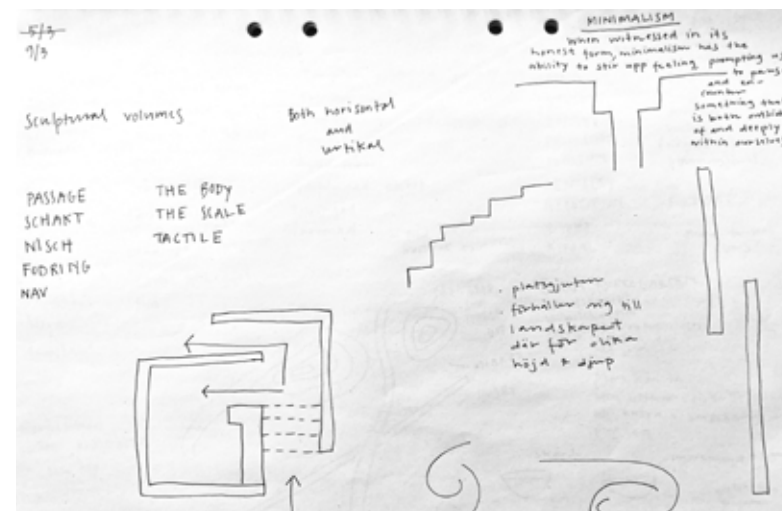
Bildtext: En tidig idé där en luftig järnstruktur skulle ersätta smykningsplatsens vattenspegel. Idén valdes bort då strukturen skulle skymma de viktiga siktlinjerna.

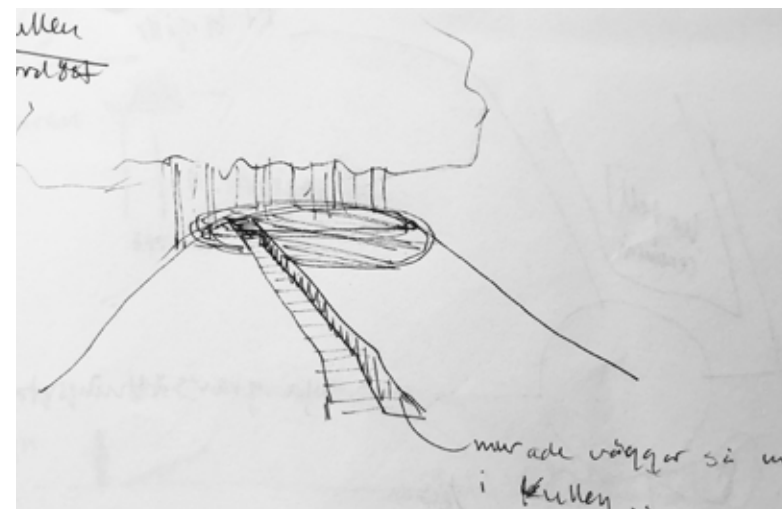
Bildtext: Skissande på en lösning hur smykning med både ljus och blommor kan se utformad i den slutgiltiga vattenskålen av brons.

ASKGRAVLUNDEN OCH SMYCKNINGSVÄGGEN

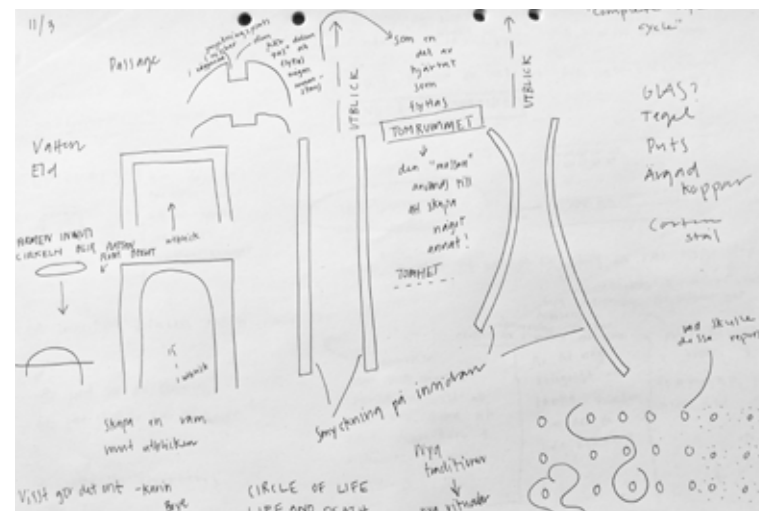
Skissprocessen av dessa delar var mer sökande och fri än den för minneslunden då det var helt nya funktioner som skulle tillföras. Placeringen hade vi avgränsat till den norra delen av tävlingsområdet. Tidigt i processen var vi inställda på att en byggstruktur, likt Lewerentz behandling av minneslunden, skulle fungera som en kontrast till det böljande landskapet i form av åsen. Vi skissade även på mer intima rum, där både byggda element och vegetation ingick. Även vegetationens avskärmande funktion var en praktisk aspekt vi behandlade i skissprocessen. Under arbetet tog vi också inspiration från andra arkitekter och konstnärer som arbetar med avskalade byggda element och hur det kan skapa en effektfull kontrast till landskap. Vi konkretiserade bland annat hur en spänning mellan mer minimalistiskt utformade element och ett mer organiskt landskap kan se ut. Där de byggda elementen är avskalade och neutrala för att låta känslorna ta plats och fylla utrymmet, i stället för dekorationer och ornament. I kontrasten mellan organiskt och hårt upplevs varje egenskap ännu tydligare, ett sätt att få det böljande och organiska landskapet att förstärkas ytterligare. Vi ville skapa upplevelser genom att rama in vyer, samtidigt som nya funktioner tillfördes.

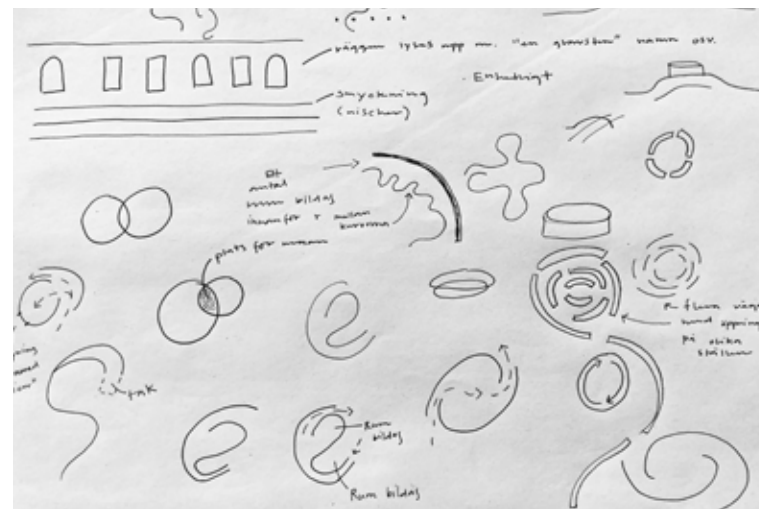
Bildtext: Med inspiration från Lewerentz bar vi med oss tankar kring enkla, avskalade strukturer som en kontrast till det böljande landskapet.

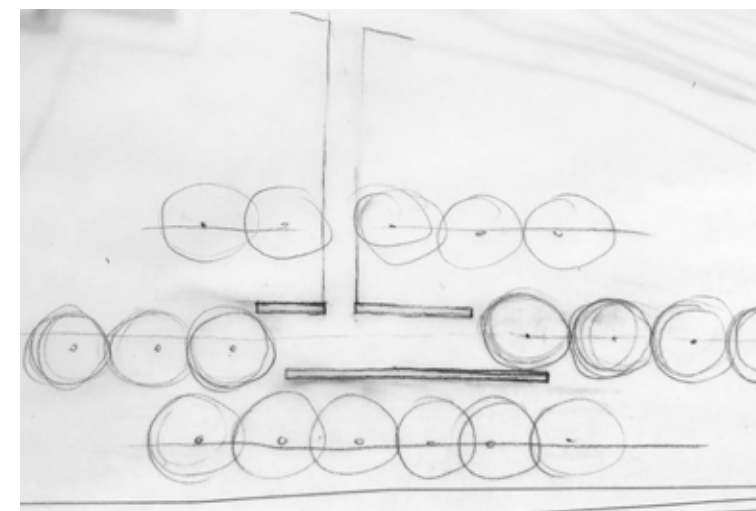
Bildtext: Skiss på kullen som ny gravsättningsyta och med plats för smyckning. Idén valdes bort då vägen upp inte är tillgänglig. Vi tog däremot med oss idén om att inkorporera den byggda strukturen i kullen.

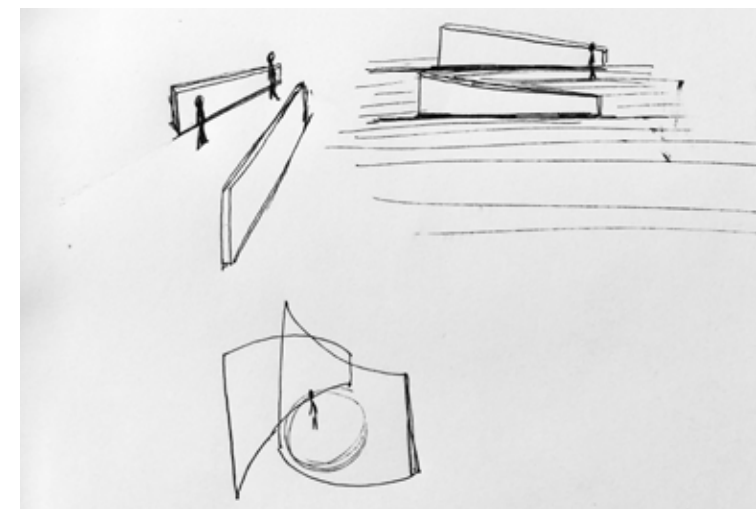
Bildtext: Vi skissade på hur skulpturala strukturer kan skapa så kallad negative space, rumsligheter och upplevelser.

Bildtext: Askgravlundens smyckningsväggar var till en början fristående från kullen och hade rundade, organiska former.

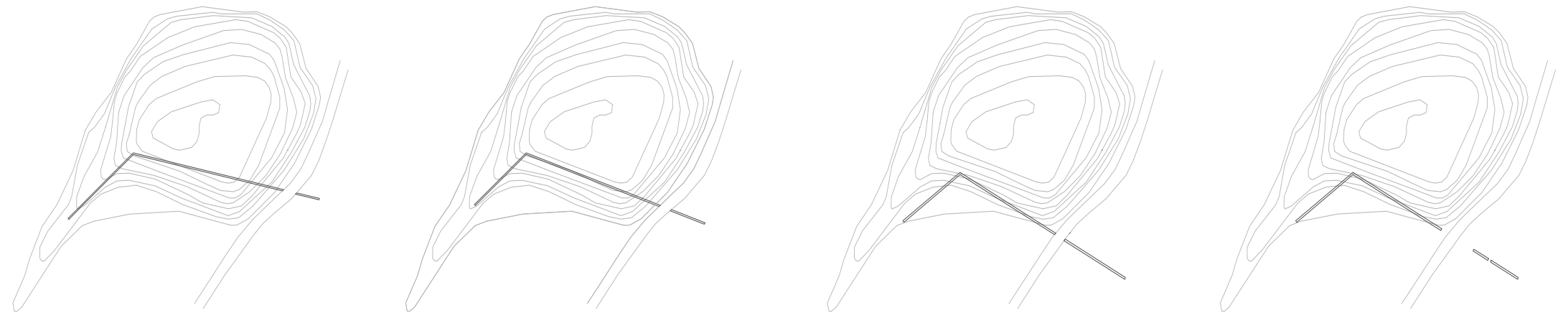
Bildtext: Ett exempel på en skiss som undersöker hur byggda strukturer kan samverka med vegetation för att skapa ett rum för smyckning till askgravlunden.

Bildtext: Skiss på hur askgravlundens smyckningsväggar och en rumslighet kan skapas med enkla, avskalade väggar.

STUDIE AV SMYCKNINGSVÄGGENS PLACERING OCH ÖPPNINGAR

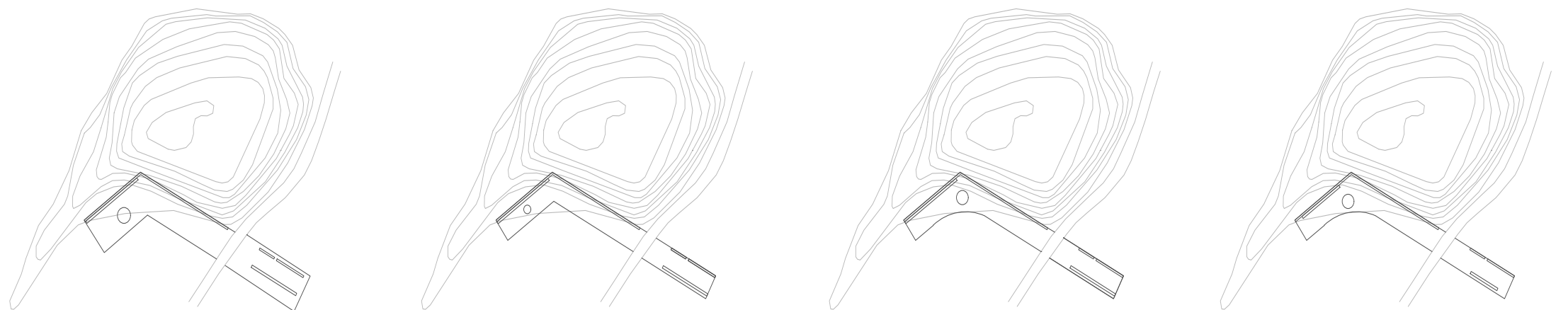
Smyckningsväggens placering i förhållande till kullen berodde till stor del på hur väggen skulle anpassas till höjdskillnaderna. Olika vinklar testades för att uppnå en sömlös övergång mellan vägg och kullens höjd. Slutligen breddades smyckningsväggens öppning över gångvägen, för att stärka känslan av trygghet på platsen.

Slutgiltig

STUDIE AV SMYCKNINGSVÄGGENS MÖBLERING OCH HÅRDEGJORDA YTA

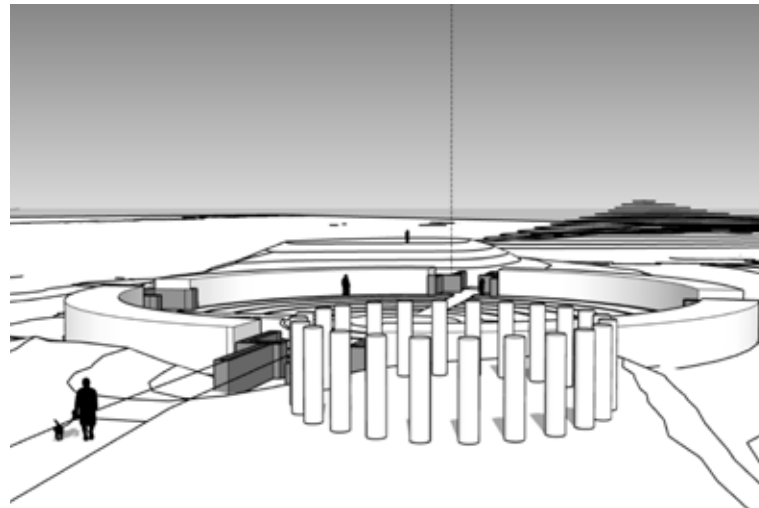
Efter att smyckningsväggens placering och öppningar var bestämda testades bänkarnas placering och dimensioner, den hårdgjorda ytans form och utbredning samt vattenspegelns placering och storlek. I det slutgiltiga förslaget förkortades bänkarna för att skapa en mer intim känsla. Den vänstra bänken gavs också mer avstånd från smyckningsväggen för att de sörjande ska kunna få smycka ifred. Vattenspegeln placeras så att den behåller kontakt med både den långa bänken men också smyckningsväggen.

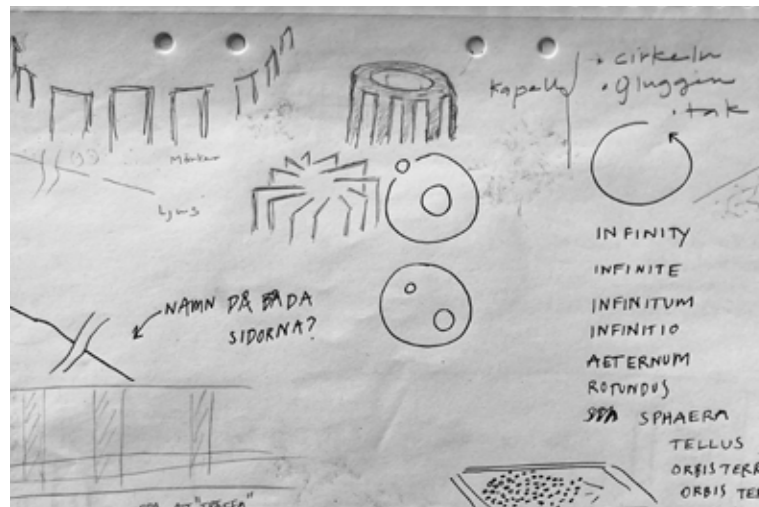
Slutgiltig

KAPELLET

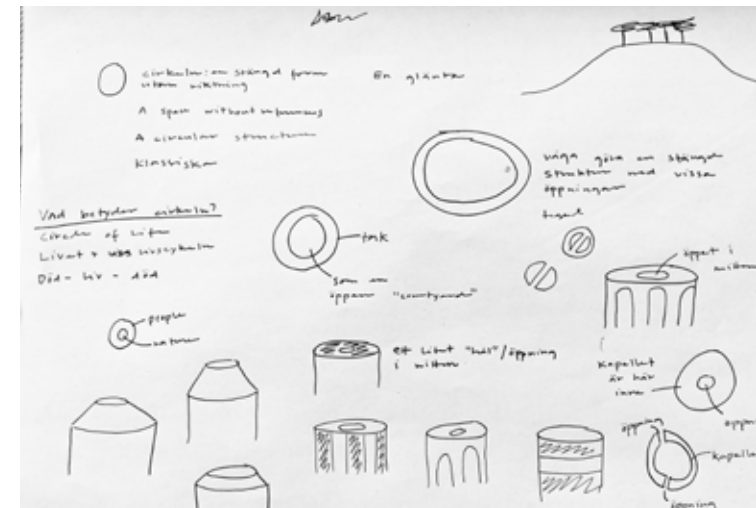
Till en början handlade skissandet om en upplöst och luftig struktur men kom efter input från sakkunniga att bli försedd med tak då vi ansåg att den praktiska aspekten och användarvänligheten var viktig. Därifrån handlade skissandet mycket om graden av slutenhet och öppenhet, den övergripande formen, väggarna och takets utformning. Lewerentz sätt att behandla mörker och ljus inspirerade oss i skissarbetet. Ganska tidigt i processen kom idén om att följa minneslundens runda form, både som ett formmässigt val men också med tanke på att vi ville komma bort från den traditionella hierarkin som följer om en katafalk eller ett altare placeras vid ena sidan av ett rektangulärt rum. Det låg en utmaning i att behärska den starka cirkulära formen i förhållande till minneslundens helhet. I den avvägningen fick kapellets placering och den omgivande vegetationen styra. Även utblickar och siktlinjer var en viktig aspekt vid utformningen av kapellet, inspiration till detta hämtade vi både från Lewerentz arbete generellt samt Östra kyrkogården.

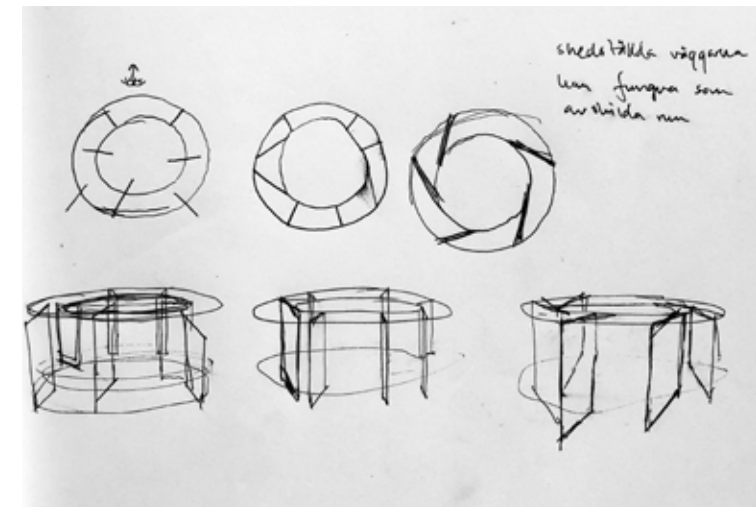
Bildtext: Kapellets placering testades och en plats uppe på åsen, med utblick över minneslundens och mot kullen i norr, valdes.

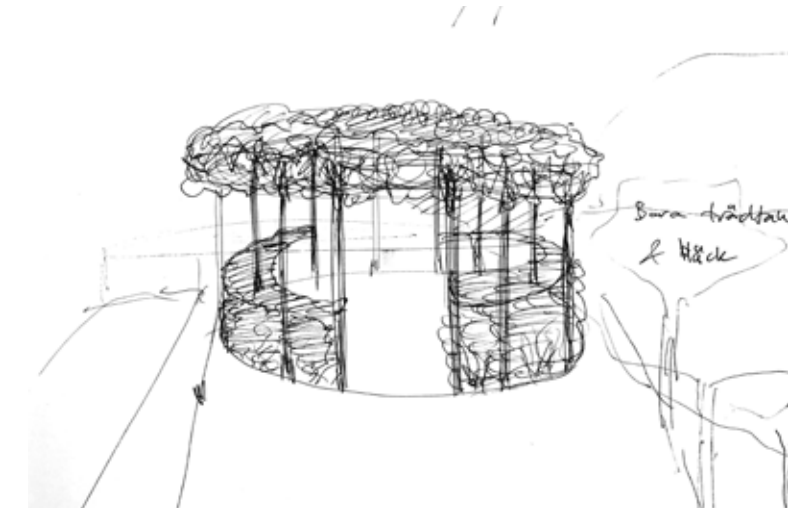
Bildtext: Skisser på en öppen struktur och cirkelns betydelse.

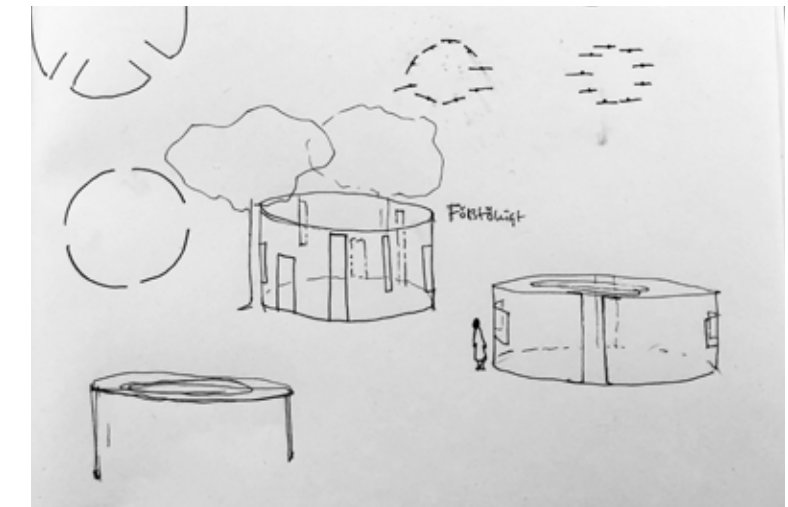
Bildtext: Bilden visar skisser på hur tak och väggar kan utformas. Öppningen i taket var en idé vi tog vidare i skissprocessen.

Bildtext: Vi utforskade hur snedställda väggar kunde skapa avskilda rum i en samtidigt öppen struktur.

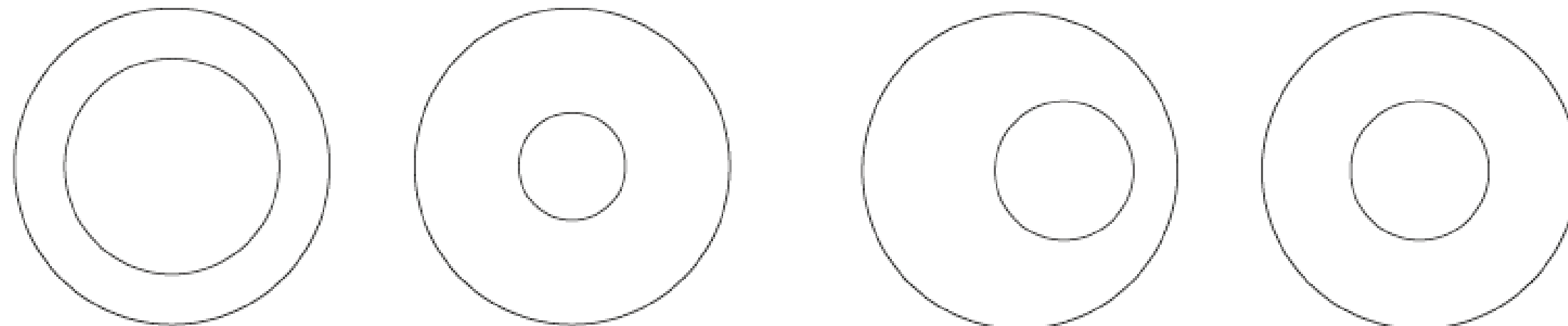
Bildtext: Skiss på hur kapellet kan utformas med enbart vegetation och hur siktlinjer kan förstärkas.

Bildtext: Skiss på väggar som följer kapellets runda form. Vi började närma oss en möjlig lösning och skissade vidare på den.

STUDIE AV UTOMHUSKAPELLETS TAK- DIMENSION OCH PLACERING

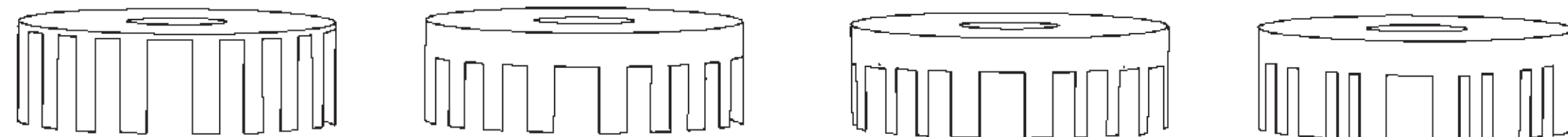
Taket skulle vara så pass brett att bänkar och katafalk rymdes under det samtidigt som öppningen skulle vara tillräckligt stor för att släppa in mycket ljus. En centralt placerad öppning fungerade bäst då runda rummet på det sättet bäst kom till sin rätt. Takets öppning blev sex meter i diameter och takets bredd, från öppning till kapellets omslutande vägg, fyra meter.

Slutgiltig

STUDIE AV UTOMHUSKAPELLETS VÄGGAR- DIMENSION OCH DYNAMIK

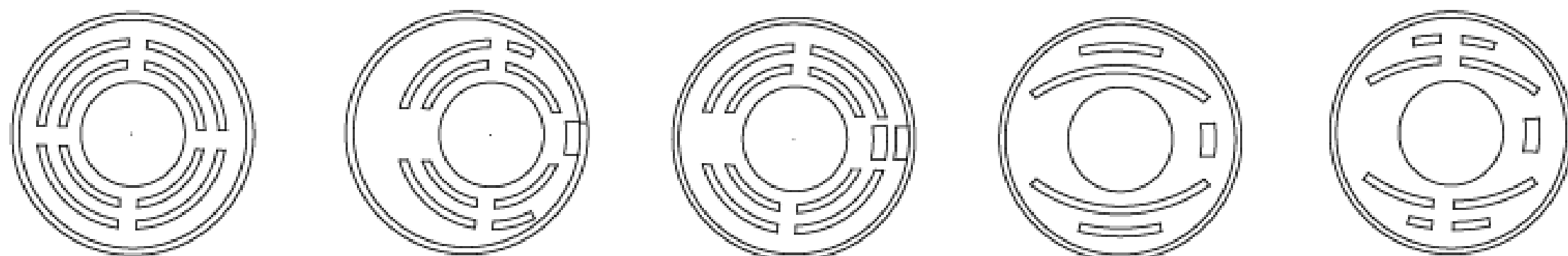
Avvägningar gjordes angående hur öppen eller sluten strukturen skulle vara. Både tryggheten på platsen och intimiteten under ceremonier var faktorer som spelade in. Även upplevelsen och den mänskliga skalan fick stort utrymme. Den oregelbundna dynamiken i väggar och öppningar är utformad efter inspirerad från Lewerentz.

Slutgiltig

STUDIE AV UTOMHUSKAPELLETS MÖBLERING- BÄNKAR OCH KATAFALK

Vid skissandet av möbleringen testades återigen takets placering för att få till samspillet mellan bänkar, katafalkens placering och en centralt placerad ängsyta. Två bänkrader rymdes och placerades luftigt både för att stärka siktlinjerna men också för att ge besökarna utrymme.

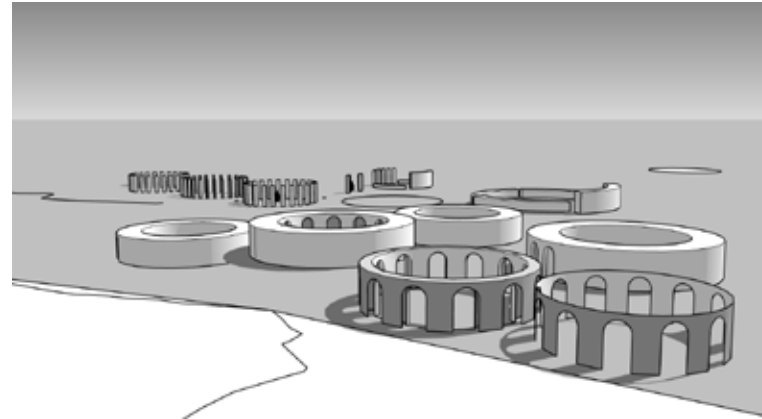

Slutgiltig

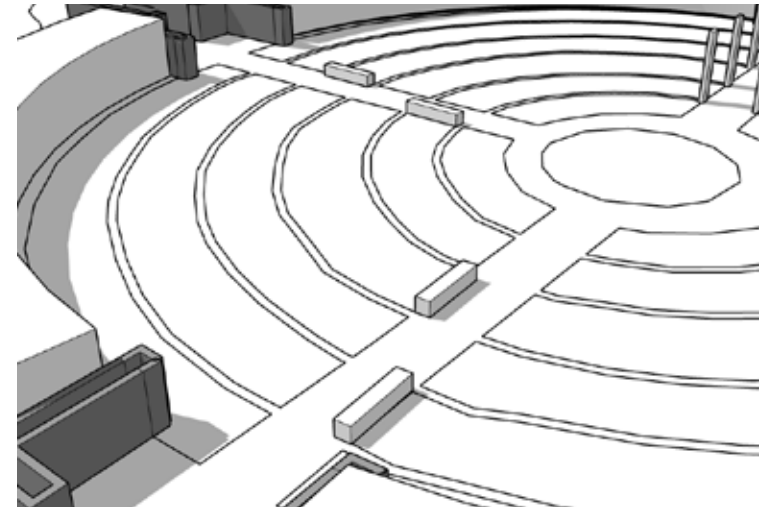
SKISSANDE I MODELL

Skissandet i modell gav oss möjlighet att undersöka bland annat skala, proportioner och rumslighet. Exempel på sånt som vi tagit med oss från studien av Lewerentz arbete var hur han arbetade med mörker, skugga och ljus samt med landskapets upplevelser i form av topografi och utblickar. Dessa aspekter blev centrala i vår arbete och därför något vi ville undersöka i förhållande till de byggda strukturerna vi skissade på. Skissandet i modell gav oss en chans att testa de byggda strukturernas topografiska läge och på så sätt undvika att utblickar skulle hindras. Modellerna gav oss också en chans att snabbt kunna se de skuggspel och mönster som skapas. För de byggda elementens storlek och olika öppningar i höjd och bredd var skissandet i modell väsentligt. Det var värdefullt att få en bild av hur de nya delarna påverkade platsen som helhet, eftersom vi ville ta hänsyn de kulturhistoriska värdena på platsen samtidigt som nya element läggs till.

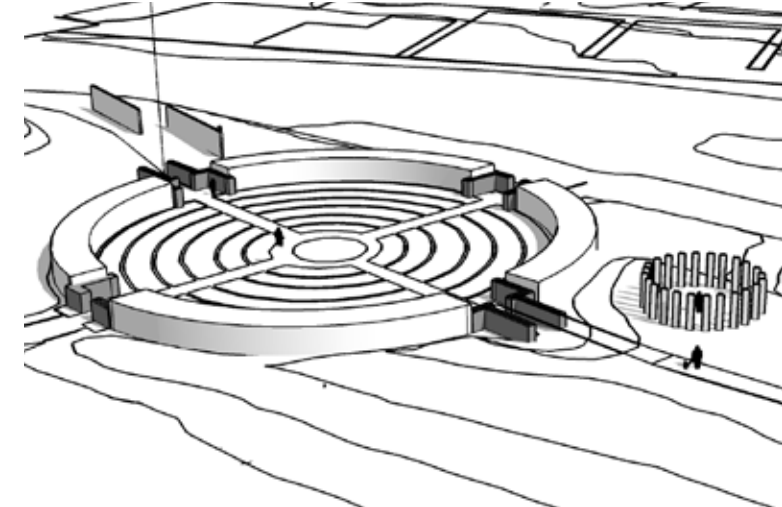
Ju längre in i skissprocessen vi kom, desto viktigare upplevdes samspelet mellan de olika skissmetoder vi använde. Om ett beslut som rör en detalj ska fattas så kan detta testas först för hand, för att sedan ritas upp i plan digitalt för att sedan byggas i fysisk, eller digital modell. Därigenom kunde vi synliggöra de justeringar som behövde göras och vi hade på så sätt många olika metoder att arbeta med och kommunicera genom.

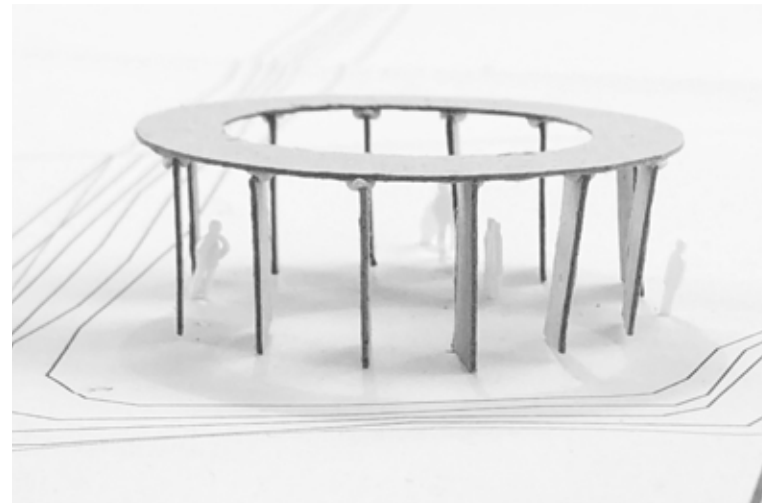
Bildtext: De digitala modellerna gav oss möjlighet att snabbt få upp olika strukturer och testa ljusförhållanden.

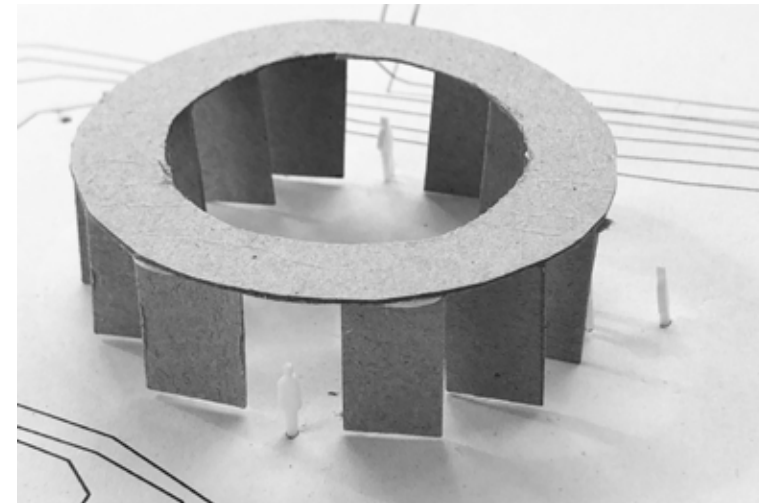
Bildtext: Genom den digitala modellen fick vi syn på att nya tillägg i minneslunden riskerade att förstöra den monumentala helheten.

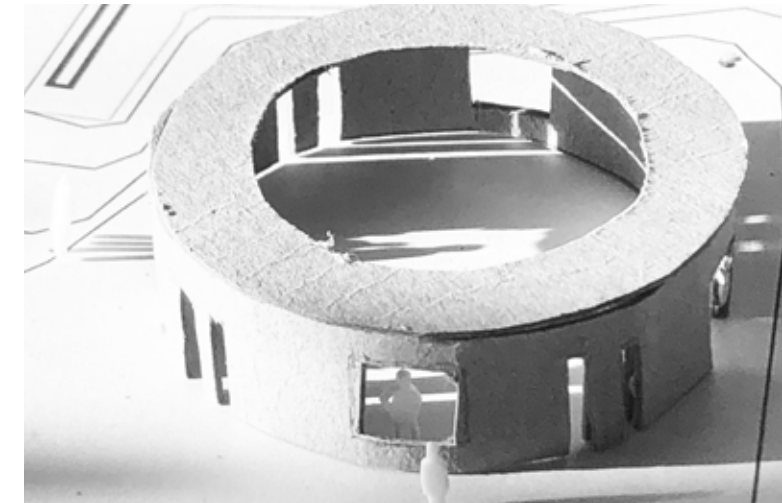
Bildtext: De digitala modellerna hjälpte till att få en överblick över platsen och hur nya element samverkade med den befintliga minneslunden.

Bildtext: Att skissa i fysisk modell hjälpte oss att snabbt översätta idé till form.

Bildtext: Genom att testa olika lösningar i fysisk modell så blev skalförhållanden tydliga.

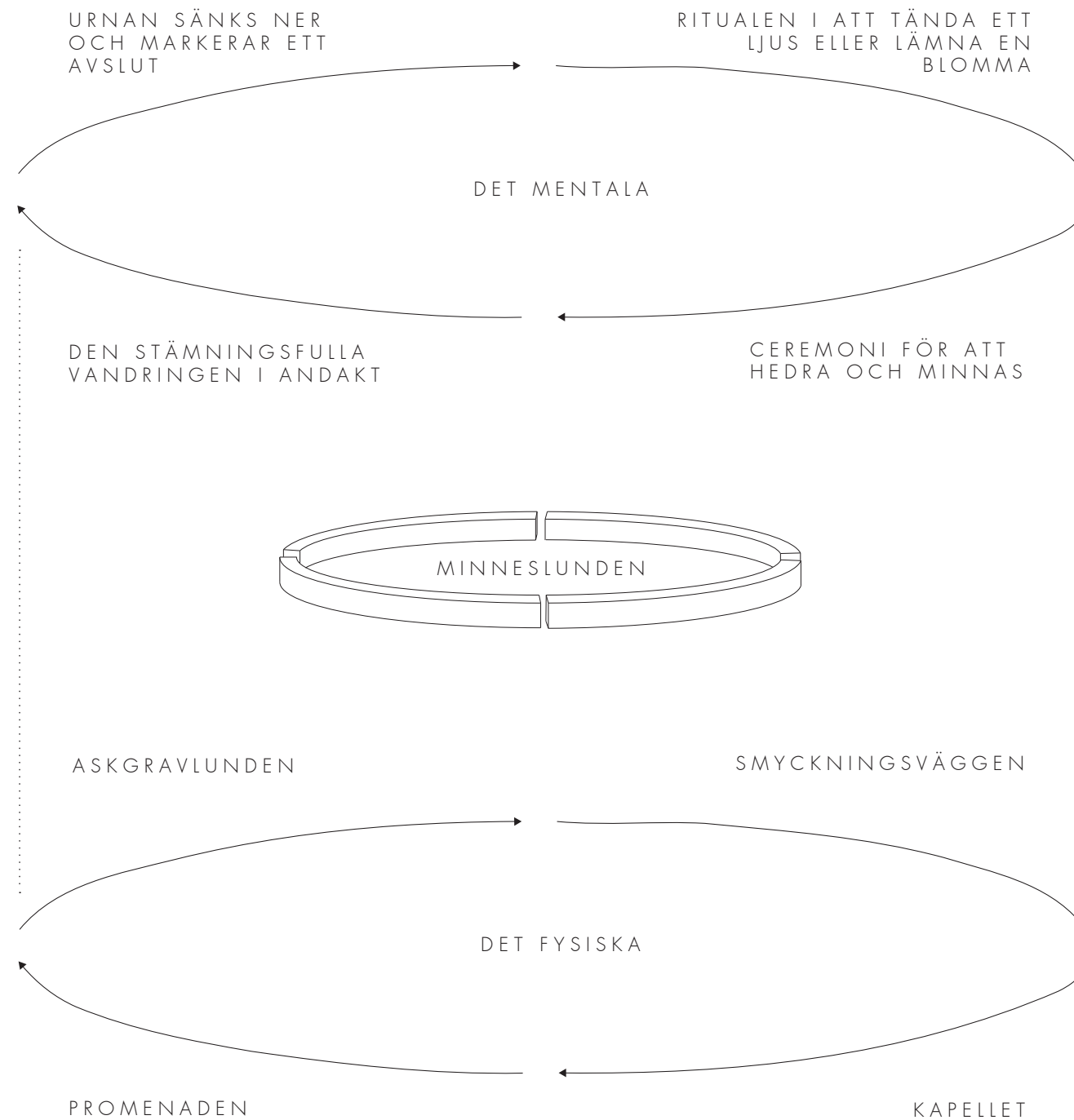

Bildtext: Modellerna gav oss chans att testa oss fram för att uppnå den känsla som var tänkt att upplevas på platserna.

DEL 4 GESTALTNINGSFÖRSLAG

LOOP

a structure or process, the end of which is connected to the beginning

KONCEPT

Upplevelsen genom det fysiska: kroppen och det mentala: perceptionen är utgångspunkten i förslaget LOOP och utgör kärnan i hur platsens nya element - dess funktion, placering, skala och proportion utformats. Rum i form av byggda strukturer och landskap hjälper till i sorgprocessen. Platsen ger utrymme för människor i sorg. Ett slut är kopplat till en början. En krets. En helhet.

Det mentala rummet

En krets i det mentala: Platsernas funktioner som utgör helheten och sorgbearbetningen, ett före, ett under och ett efter. Människan som deltar under minnesceremonin i kapellet för att hedra den avlidna vandrar i andakt mot kullen där gravsättningen äger rum, en slutpunkt markeras genom att urnan sänks ner, väggen smyckas och genom en rituell gest tänds ett ljus och en blomma eller nallebjörn lämnas.

Det fysiska rummet

En krets i det fysiska: Lewerentz minneslund, det jämlika runda rummet som utgör hela områdets naturliga mittpunkt. Kapellet uppe på åsen. Promenaden genom landskapet. Kullen där gravsättningen äger rum. Smyckningsväggen med plats för ljus, blommor och personliga ting.

HELHETEN

Platsen ska fungera som en helhet där alla steg i den mentala sorgeprocessen ska korrelera med de fysiska handlingarna som utgör begravningsprocessen, från ceremoni till smyckning. Från begravningssceremoni i kapellet med tillhörande gravsättningssceremoni, där de anhöriga får delta vid gravsättning av urna, med möjlighet till en mer personlig smyckning därefter. Det är en plats att komma tillbaka till och bara vara eller för att hedra och minnas en avliden anhörig. Platsen ger utrymme för både de som har anhöriga gravsatta här, men också för de som besöker platsen i syfte av rekreation. Områdets olika delar binds samman av gångar belagda med stenmjöl. De nya tilläggen är placerade vid de existerande gångvägarna, med förslag på ytterligare två nya gångvägar, en som leder fram till kapellet och en som leder fram till askgravlunden, som båda ska gå att nå ur ett tillgänglighetsperspektiv. Den nya gångvägen upp mot kullen i norr, vid gravsättningsytan, är dock endast tillgänglig en bit upp längs vägen. Den ursprungliga tanken, att de anhöriga ska kunna vara med vid grav-

sättningen om så önskas, går att anpassa genom att en plats längre ner på kullen väljs ut. Den naturlika vegetationen hålls enkel och alla gröna ytor täcks av ängsvegetation som på ett naturligt sätt vävs ihop med befintlig ängsvegetation på åsen. Ängsyterna slås en gång per år. Platsens nya träd har en karaktär som knyter an till de som redan finns på platsen. Dessa placeras ut organiskt vilket, precis som ängsvegetationen, tydliggör kontrasten till de mer strikta byggda elementen som smyckningsväggen och kapellet. Träden placeras också ut för att erbjuda lövskugga vid sittplatserna samt för att skärma av österut mot de stora bilvägarna, dels mot buller men också för att skapa en mer intim känsla på platsen. Vegetationen ska bidra till att stärka upplevelsen av en naturlig omgivning. I sin helhet ska platsen fungera som ett alternativ för de som inte kan identifiera sig med att anonymt spridas i havet men som ändå vill gravsättas i naturen. På så sätt kan även de anhöriga ha en specifik och mer personlig plats att gå till för smyckning.

TECKENFÖRKLARING

	BOKHÄCK
	TRAPPA
	BÄNK
	VATTENSPEGEL
	BEFINTLIGA TRÄD
	NYA TRÄD
	ÄNGSVEGETATION
	STENMJÖL
	GRÄS

MINNESLUNDEN

Minneslunden som ursprungligen ritades av Lewerentz behandlas varsamt i förslaget. Bänkar integreras i de vitkalkade murväggarna för att inte konkurrera med strukturens helhet och upplevelsen av den. Här skapas intima sittplatser där besökaren kan njuta av minneslunden och solen som ligger på. Det finns ett behagligt och respektfullt avstånd mellan den som sitter på bänkarna och den som är nere vid smykningsplatsen för att lämna en blomma eller tända ett ljus. På så sätt finns utrymme för fler att vistas i minneslunden samtidigt. Vid nischerna vid varje in- och utgång, intill bänkarna, placeras ljus, på hyllor av brons. Den befintliga, centrala, smykningsplatsen respekteras genom att den behåller sin nuvarande funktion, men lyfts upp i en skål av brons. Smyckingsplaten tillgängliggörs på så sätt genom att ljus och blommor kan placeras på en mer bekväm höjd. Minneslunden inbäddad i åsen utgör hela områdets mittpunkt, härifrån syns både smykningsväggen och kapellet.

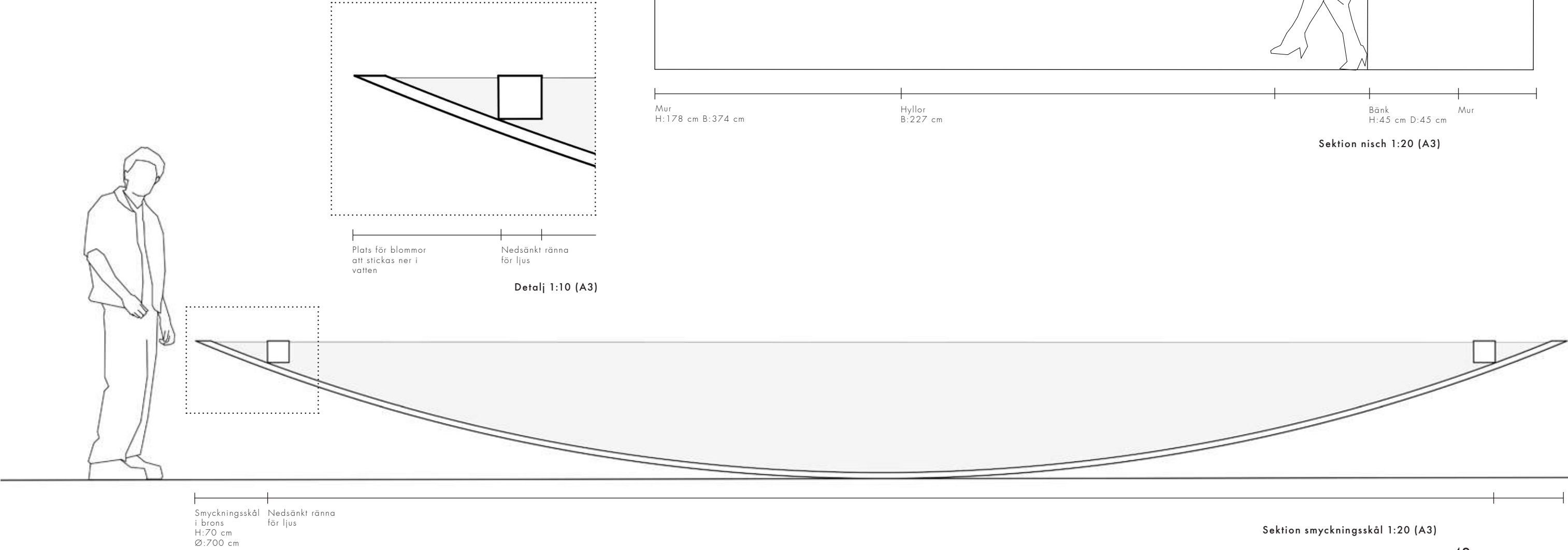
Bildtext: Minneslundens centrala punkt, den skålformade vattenspegeln i brons. Skålen har plats för smyckning med blommor som sticks ner längs kanten och rännan som löper en bit in från kanten har plats för gravljus. Vy mot söder och där skimtar kapellet uppe på åsen som fortsätter bort mot horisonten.

MINNESLUNDENS DELAR

Vid varje ingång till minneslunden, dess nischer, finns två bänkar på vardera sida. Här sker smyckning med ljus, på hyllor av brons. Bänkarna utgör en förlängning av den befintliga muren, vilket ger platsen en enhetlig design.

Smyckningsskålen har plats för smyckning med både blommor och ljus. Blommorna sticks in i kanten av skålen medan ljus placeras i en separat ränna. Rännan är nedsänkt så att dess översta kant tangerar med vattenytan. På så sätt sticker inte gravljusen upp ovan vattenspegeln utan det är endast ljusets sken som syns på håll.

ASKGRAVLUNDEN OCH SMYCKNINGSVÄGGEN

Kullen blir en ny gravsättningsyta där de anhöriga vid önskan kan vara med vid spridning av aska eller urnsättning. En gångväg sträcker sig upp mot toppen av kullen. Högst upp på kullen breddas vägen och blir till en plats att stanna upp vid. Den intima platsen är till för den som vill ha en meditativ stund i sin ensamhet och blicka ut över utomhuskapellet på åsen med horisonten i söder. Resten av kullen utgörs av gravsättningsyta och får inte beträdas. Kullen röjs från sly men ett antal större träd sparas. Kullens vegetation utgörs utöver träden av äng vilket skapar en naturlig inramning på platsen. Om det finns en önskan om att kombinera en gravsättning i naturen med att de anhöriga samtidigt ska kunna ha en specifik plats att gå till, för att smycka och minnas, ska askgravlunden på Östra kyrkogården vara ett alternativ.

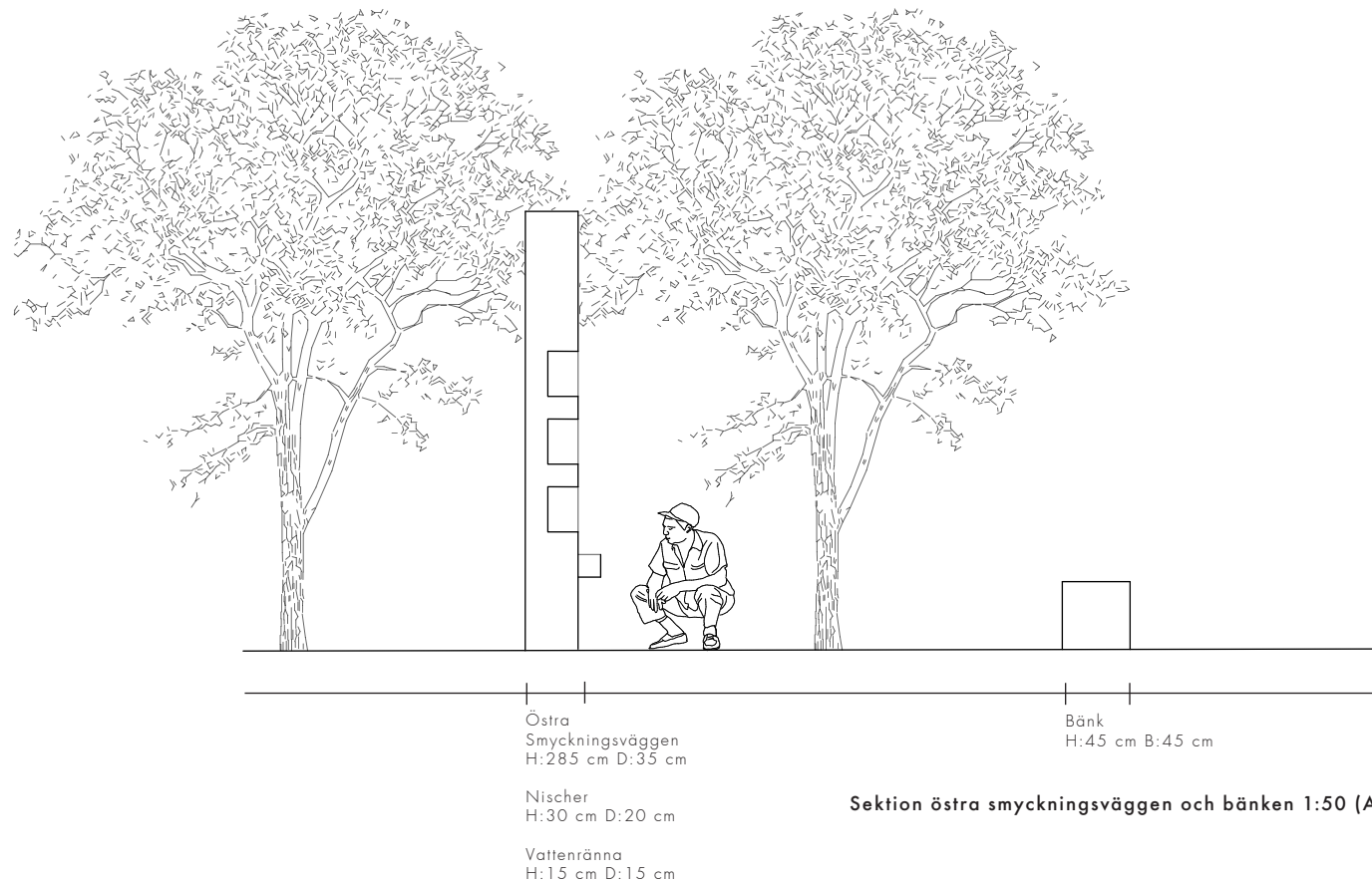
Östra kyrkogårdens ursprungliga huvudentré kommer att förstärkas genom att gående mot minneslunden, från norr möts av en öppning i smyckningsväggen, en port. Den ramar in vyn mot minneslunden och mot det nya utomhuskapellet på åsen. Mellanrummet som skapas leker med ljuset och mörkret, samtidigt som vyn stramas åt och ger en mer koncentrerad upplevelse. Detaljer som tidigare inte satts i fokus lyfts fram. De strama väggarna klädda i kalksten utgör en kontrast mot det böljande landskapet och till ängsvegetationen som täcker kullen och de omgivande ytorna. När det hårda möter det mjuka upplevs det mjuka ännu mjukare, vilket gör att när porten passeras så upplevs landskapet organiska formationer ännu tydligare.

Bildtext: Den västra smyckningsväggen ansluter mot askgravlunden. En uppvärmd långbänk fungerar som en plats för vila och kontemplation. Smyckningsväggens namnbrickor, vattenrännan för blommor och vattenspegelns skål (H: 40 cm Ø: 260 cm) knyts samman genom ett bronsmaterial. Den kalkstensklädda väggen har också en nisch där ljus eller personliga föremål kan placeras. Ängen kontrasterar mot den avskalade stenmjölsytan och ängsblommor plockas för smyckning. Vy mot nordost.

Den långa smyckningsväggen väster om gångvägen skär in i kullen vilket kommer från en poetisk tanke om att de anhöriga kommer närmare de vars aska har spritts eller grävts ner i askgravlunden på kullen. Även detta förstärker kontrasten mellan det hårda och det mjuka. På denna sida av smyckningsväggen finns det plats för namnbrickor samt nischer undertill med plats för personlig smyckning i form av exempelvis minnessaker samt ljus. För smyckning med blommor finns en vattenränna i brons. En lång uppvärmd bänk löper längst med ena väggen. Nya träd ramar in platsen och en vattenspegel är placerad för att fästa blicken på.

På den östra sidan av den centrala gångvägen fortsätter smyckningsväggen. Även här finns en ränna att placera blommor i samt fler nischer för ljus och personliga minnesföremål. Denna vägg finns främst till för alla de som inte bor i närheten eller inte har möjlighet att besöka den plats där den bortgångna är gravsatt. Den här delen av smyckningsväggen kan också fungera som ett komplement till minneslunden som under allhelgona inte räcker till för smyckning av ljus. Här finns också en uppvärmd bänk i soligt läge där man kan sätta sig i en lummig miljö omringad av träd. Längs den östra sidan är träden placerade för att skapa en starkare intimitet och för att skärma av buller och ljud från de stora bilvägarna i norr och öster om Östra kyrkogården.

Hela smyckningsväggen är utformad så att elektriska ljus kan tändas upp av anhöriga digitalt via en hemsida. När det är mörkt och under högtider som allhelgona lyser smyckningsväggen upp som en stjärnhimmel.

Sektion östra smyckningsväggen och bänken 1:50 (A3)

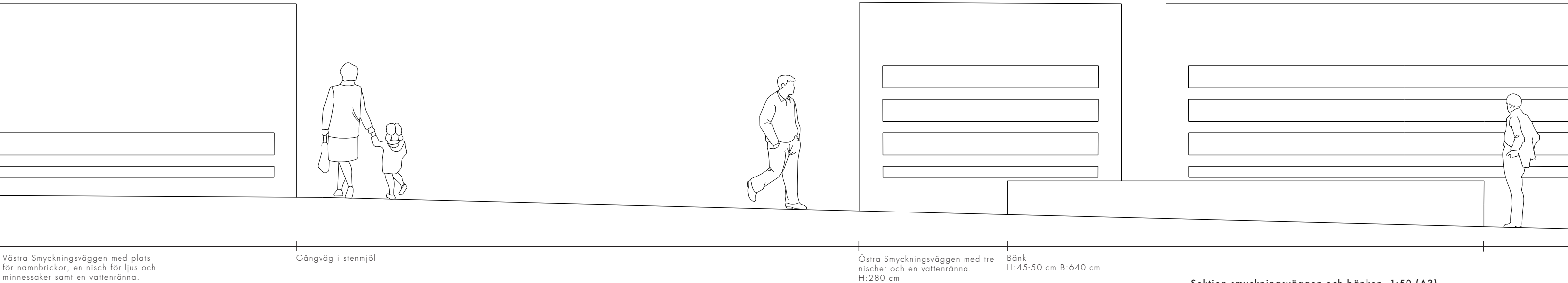
Bildtext för sektion till vänster: Den östra smyckningsväggen är utformad med tre nischer och här finns plats för att lämna ljus eller personliga minnessaker. En ränna sticker ut från väggen och här finns plats för blommor att stickas ner i vatten. Vy mot öster.

SMYCKNINGSVÄGGENS DELAR

Smyckningsväggen har en beklädnad av kalksten och nischer för smyckning av ljus och personliga föremål, samt en utskjutande vattenränna i brons, för blommor. Bänkarna är även de beklädda med kalksten och är uppvärmda vintertid. Höjdskillnaden på platsen gör att bänkens höjd varierar.

Den östra smyckningsväggen delas upp i två. Dels för att rama in vyn mot minneslunden när man närmar sig platsen från norr men också för att lätta upp känslan och för att öka den upplevda tryggheten på platsen. Den öppning och det mellanrum som skapas refererar till kapellets öppningar. Grönskan och landskapet som kan ses på andra sidan väggen, genom öppningen ställs i kontrast till den strama kalkstensväggen och intensifieras. Att väggen delas upp i två möjliggör också för besökaren som smyckar att välja ”sin” del av väggen att återkomma till, som ett alternativ till gravplats.

Bildtext för sektion nedan: Gångvägen separerar askgravlunden och den tillhörande västra smyckningsväggen (till vänster i bild) med den östra smyckningsväggen som är till för alla (till höger i bild), även för de som inte har anhöriga begravda på platsen. Vy mot norr.

Sektion smyckningsväggen och bänken 1:50 (A3)

KAPELLET

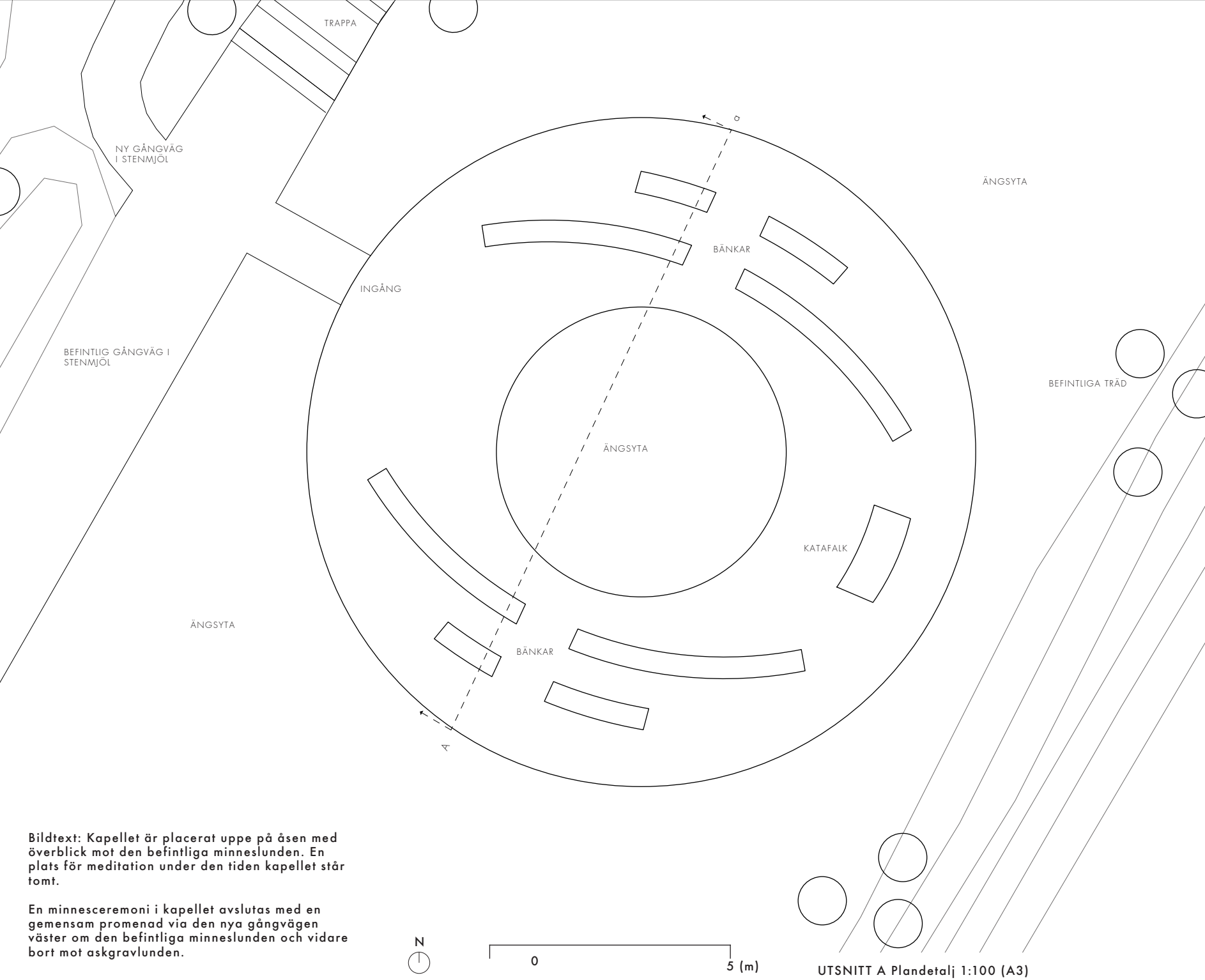
Söder om minneslunden, uppe på åsen, är ett kapell placerat. Kapellet är inbäddat mellan ett antal hagtornsträd, på kanten mellan Lewerentz minneslund, och horisonten i söder. Härifrån kan man blicka ut över åsen och över mot kullen/askgravlunden och smyckningsväggen i norr. Smyckningsväggen är klädd i samma kalkstensmaterial som kapellet och har därför en stark koppling till varandra. Kapellet utgör en öppen struktur som ändå ska kunna erbjuda avskildhet.

En tydlig gång belagd med stenmjöl leder in besökaren till kapellets rum, där en cirkel i mitten av taket öppnar upp sig mot himlen. Rakt fram längs en obruten siktlinje är katafalken för urnan och blommorna placerad och mellan det, i linje precis under öppningen i taket, växer en äng. Ängen sträcker sig upp mot himlen och skapar en mjuk kontrast i ett annars kalkstensklätt rum. Vid sidan av ängsytan står katafalken, vilket gör att de närmast anhöriga kan sitta nära urnan om så önskas. Precis som katafalken är bänkarna placerade under tak, vilket gör att kapellet kan användas oavsett väder. Även de uppvärmda bänkarna gör att kapellet kan användas under de kallare månaderna. Bänkarna har placerats luftigt och med ett mellanrum som sträcker sig i nord-sydlig riktning. På så sätt behålls och förstärks siktlinjen mot horisonten i söder och mot kullen och askgravlunden i norr. För att ytterligare förstärka siktlinjen i dessa riktningar har kapellets öppningar breddats, vilket också skapar fler informella ut- och ingångar till kapellet. Bänkarnas placering mot varandra skänker en känsla av gemenskap under ceremonin, att sorgen är någonting som vi tar oss igenom tillsammans.

Öppningarna i väggarna och i taket skapar förutsättningar för ett behagligt ljusinsläpp men också ett kraftfullt skuggspel. De är också en tydlig referens till Lewerentz sätt att jobba med ljus och mörker eller sol och skugga. Karaktären på Östra kyrkogården fångas också upp genom användandet av kontraster. Både hur ängen inne i kapellet kontrasterar till de i övrigt avskalade ytorna i stenmjöl och kalksten men också kapellets omgivande ängsyta. Ängsblommor som omfamnar kapellet och återkommer på flera ställen i området, exempelvis vid smyckningsväggen, kan plockas av besökaren för att användas för att smycka en grav eller för att läggas vid katafalken vid avsked.

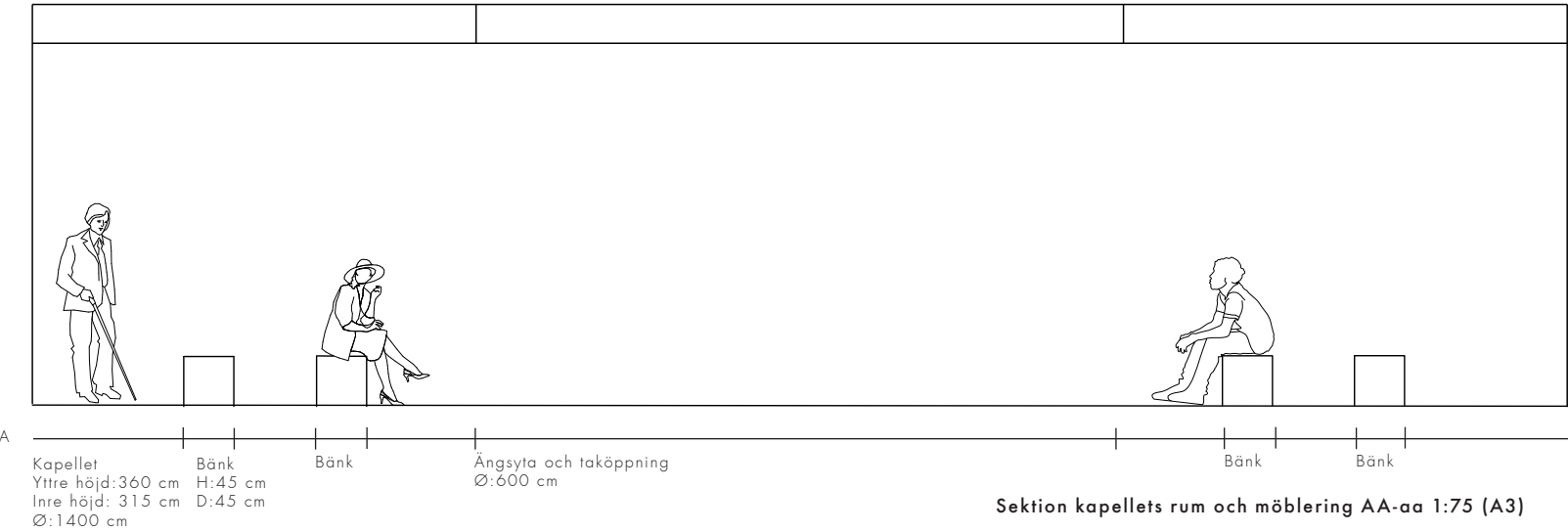
Kapellet är öppet för alla och fungerar som ett meditationsrum under den tid ceremonier inte pågår.

Bildtext: Bänkarna är centrerade runt ängen för att de anhöriga under en ceremoni ska kunna fästa blicken på marken framför sig på vegetationen.

Bildtext: Kapellet är placerat uppe på åsen med överblick mot den befintliga minneslunden. En plats för meditation under den tiden kapellet står tomt.

En minnesceremoni i kapellet avslutas med en gemensam promenad via den nya gångvägen väster om den befintliga minneslunden och vidare bort mot askgravlunden.

Bildtext: Vy mot sydost. Den centrerade ängsytan motsvarar öppningen mot himlen och omgärdas av dubbla bänkrader. Till vänster i bild finns katafalken där urnan placeras under ceremonin. Urna och deltagare i ceremonier hålls torra under taket samtidigt som ljus och regn kan strila ner genom dess öppning. Den vackra vyn mot åsen i söder ramas in av kapellets bredare öppning.

Bildtext: Utformningen av kapellets öppningar har en tydlig koppling till Lewerentz genom att de är oregelbundet placerade. Detta skapar en rytm och dynamik i mönstret.

Öppningar H:270 cm B:60 cm, 120 cm
Pelare B: 30 cm, 60 cm

A black and white photograph of a tunnel. The left wall is rough and textured, while the right wall is smoother with horizontal lines. A bright light at the far end of the tunnel creates a strong silhouette effect, illuminating the scene from the right.

DEL 5 AVSLUTNING

DISKUSSION OCH SLUTSATSER

RESULTATDISKUSSION

Syftet med arbetet var att ta fram ett gestaltungsförslag på hur en begravningsplats kan utvecklas som en plats för sorg och kontemplation, i takt med att samhället utvecklas och nya behov uppstår, samtidigt som hänsyn tas till befintliga arkitektoniska och kulturhistoriska värden. Gestaltungsförslaget LOOP uppfyller arbetets syfte genom att det visar ett exempel på hur minneslunden, och dess omgivande ytor, på Östra kyrkogården i Malmö, kan utvecklas både med tanke på dagens behov men också med hänsyn till, och med inspiration från, Sigurd Lewerentz arv. På så sätt svarar också resultatet på arbetets båda frågeställningar.

Inget utrymme har givits till frågor om vilken annan roll begravningsplatsen kan ha, än den som plats för sorg och kontemplation. Även om detta har varit vår utgångspunkt så är vi medvetna om den diskussion som pågår om begravningsplatsers roll och vilka andra funktioner de kan rymma, till exempel rekreation (Crosbie 2020; Studio Ett 2021). Hänsyn har däremot tagits till att Östra kyrkogården idag används som ett rekreationsstråk, något som bevaras i gestaltungsförslaget. Hade däremot ett vidgat perspektiv på begravningsplatsens funktion getts mer utrymme så hade resultatet troligen sett annorlunda ut.

Hur väl speglar då resultatet arbetets delsyfte med ta in samtida och framtida behov kopplade till sorg och kontemplation? Att pandemier historiskt haft en påverkan på vår fysiska miljö (Allam & Jones 2020; Megahed & Ghoneim 2020) tyder på att också den pågående pandemin kommer sätta prägeln på våra offentliga rum och även våra begravningsplatser, då dessa är en förlängning av varandra (Lange 2014).

Hur detta kommer att ta uttryck är svårt att svara på men det går att se exempel redan nu, bland annat trenden kring utomhuskapell och dess ökade efterfrågan.¹ Detta är en av de samtida tendenser som har fått stort utrymme i resultatet.

ATT TOLKA EN VÄLKÄND ARKITEKT

Vid översättningen från Lewerentz förhållningssätt till arkitektur i vår gestaltningen har vi främst använt Lewerentz sätt att utgå från funktion och användning av platsen (Örn²; Wingren 2013; Wickman 2017). Lewerentz principer har därför påverkat och influerat processen mer överordnat än på detaljnivå. Däremot har Lewerentz sätt att skapa upplevelser i landskapet varit viktigt för oss och vi har inspirerats av hur han använder sig av arkitektoniska “grepp” och principer. Precis som Wingren (2013) skriver om landskapsarkitektens roll, att vid utformningen av begravningsplatser tolka och översätta samhällets förändringar och behov, så har det varit vårt angreppssätt. Likväl som de frågor och den problematik som under Lewerentz år som arkitekt präglade hans syn på den tidens utmaningar står vi idag inför andra frågor och annan problematik. Därför måste en sådan tolkning och översättning av en välkänd arkitekts verk göras med samtidens ögon. Vissa aspekter som gäller begravningsplatsen kan dock ses som mer tidlösa. Det handlar mer om att utgå från funktion och sätta användaren i fokus än om konkreta, formmässiga parametrar. Även detta speglar Lewerentz synsätt, där besökaren och dennes process prioriteras (Ahlin 1985a; Örn²). Därför har Lewerentz ståndpunkt varit aktuell att applicera även på omgestaltning av Östra kyrkogården i detta arbete.

Syftet med att tolka och översätta Lewerentz förhållningssätt till arkitektur var att kunna ta hänsyn till Lewerentz kulturhistoriska arv på Östra kyrkogården. Hade detta kunnat göras på ett annat sätt? Och hur väl har vi lyckats i uppgiften? Hade exempelvis studier av fler verk av Lewerentz kunnat ge en bättre bild av arkitektens synsätt? Eller hade det varit relevant att istället för att undersöka Lewerentz förhållningssätt till arkitektur generellt varit bättre att endast utgå från det arv han lämnat efter sig på Östra kyrkogården?

BEVARANDET AV DET KULTURHISTORISKA ARVET

Som Åhrén (2014) skriver så handlar det inte entydigt om att nya tillägg i en kulturhistoriskt viktig miljö automatiskt ska underordna sig de befintliga värdena utan snarare om helheten som de tillsammans utgör. Detta har i vår gestaltning fått stort utrymme då den befintliga minneslunden med dess centrala placering har fått styra övriga delar, deras funktion och utformning.

Åhrén (2014) menar också att nya tillägg till kulturhistoriskt viktiga miljöer inte bör härma de befintliga, utan att det är viktigare att en viss nivå av kvalitet bör uppnås och att den ursprungliga karaktären bör bevaras. Då grad av kvalitet kan bedömas ur många olika perspektiv är just denna fråga svår för oss att besvara. För att bedöma huruvida platsens karaktär har bevarats eller inte i förslaget kan en tillbakablick göras till analysen av platsen. Här bedöms siktlinjer, kontraster, topografin och landskapets monumentala helhet vara centrala karaktärsdrag. Även åsen och minneslundens runda form bedöms vara viktiga karaktärsskapande komponenter. I gestaltningen tar sig detta uttryck genom att siktlinjer, och

kontrasten mellan byggda element och landskap, varit några av ledorden. Men också att nya tillägg i stor grad har styrts av topografiska förhållanden. Genom att förslaget bygger vidare på dessa befintliga kvaliteter så utgår det också från platsens karaktär. Däremot finns det utrymme att diskutera huruvida kapellets cirkulära form konkurrerar med minneslundens starka cirkelform eller hur de kan ställas mot varandra. Vår utgångspunkt har varit att kapellet och minneslundens rum upplevs separerade genom att de skiljer sig i skala och topografiskt läge, trots att de ligger nära varandra. Även det faktum att minneslunden är en så pass öppen struktur och kapellet mer stängt med sitt tak gör att en skillnad i upplevelsen av rummen uppstår. Häcken som omger minneslunden bidrar också till att rummet upplevs mer separat. Ett släktskap mellan de båda rummen har varit målet, snarare än en konkurrens sinsemellan.

Vi har, likt Lewerentz, utnyttjat det befintliga landskapet och topografin vid utformningen av den nya askgravlunden och smyckningsväggen. Smyckningsväggens öppningar ska även de, i Lewerentz anda, rama in utblickar och siktlinjer i landskapet. Smyckningsväggens strikta form och raka linjer både bryter mot minneslundens utformning men kan även ses som ett samspel med den. Minneslunden utgörs nämligen, förutom av cirkelformen, också av strikt dragna gångvägar mot mitten av cirkeln. Vår tanke har varit att smyckningsväggen ska bryta av mot den befintliga minneslunden för att tydligt markera ett nytt tidslager och på så sätt undvika att härma den befintliga utformningen, samtidigt som helheten ska samverka. Plattorna av kalksten i minneslunden har tagits upp i utformningen av smyckningsväggen, och kapellet

¹ Lisa Flygt. Gruppchef för utomhusskötsel, Berthåga kyrkogård i Uppsala. Telefonsamtal 16 mars 2021.

² Johan Örn. Intendent, ArkDes (Statens centrum för arkitektur och design/Arkitektur- och designcentrum) i Stockholm. Videosamtal 8 mars 2021.

för att knyta an till det befintliga kulturarvet men ändå markera ett annat tidslager. En viktig diskussion vi fört sinsemellan har varit just den om hur nutida och kulturhistoriska tidslager kan samexistera. Arbetets resultat är vårt svar på dessa utmaningar. Som Åhrén (2014) skriver, så utgår kulturhistorisk bedömning idag mer från brukandet av platsen. Likheter finns hos vårt sätt att ta oss an uppgiften; att befintliga värden och kulturarv betraktas utifrån vilka behov och funktioner som finns idag. Istället för att konservera de befintliga värdena så har vår ambition varit att integrera befintliga värden med de nya tilläggen kapellet; askgravlunden och smyckningsväggen, för att platsen ska fungera som en helhet.

BRUKAREN

Arbetets initiala ram sattes till stor del av den aktuella tävlingens riktlinjer, vilket speglas som tydligast i det aktuella gravskicket. Nämligen tävlingens begränsning att eventuella nya gravsättningsytor endast ska beröra de med aska och inte kistbegravning. Även om vi haft som utgångspunkt att platsen och alla dess ytor och funktioner ska vara till för alla så har detta automatiskt inneburit att många människor automatiskt utesluts. De med religiösa trosuppfattningar som gör att kremering inte är aktuellt är en sådan grupp.

Som Nestorzon¹ nämner så blir hybrider mellan olika religioner och traditioner allt vanligare. Det skulle kunna betyda att utomhuskapellet kan användas för exempelvis en judisk ceremoni men att gravsättning sedan sker på annan plats. Även om platsen idag och enligt förslaget välkomnar alla besökare, hade förslaget kunna utgå ännu mer från en inkludering av medborgare med olika typer av trosuppfattning. Detta för att ytterligare spegla Malmös mångkulturella befolkning.

METODDISKUSSION

RESEARCH BY DESIGN

Research by design har fungerat som en övergripande metod i arbetet och varit ett hjälpmedel i att förtydliga arbetets struktur och process, från formulering av arbetets ramar till dess slutförande, samt kopplingen mellan gestaltning och teori. Under landskapsarkitektutbildningen har gestaltning och teori generellt behandlats som åtskilda moment i kurserna. I detta arbete fick vi däremot en chans att bygga ett projekt på båda delarna, i en process där gestaltningen bygger på teori och vice versa. Det är också just det som varit en av de stora utmaningarna, att få ihop gestaltning med teori på ett naturligt och logiskt sätt. Det vill säga att avgränsa den teoretiska litteraturundersökningen till det som faktisk har direkt koppling till vad vi har behövt, för att kunna genomföra gestaltningen. Teorins direkta koppling till praktiken har på så sätt fungerat som ett rättesnöre. Arbetet med att kombinera teori med gestaltning tror vi har varit en god förberedelse för att i vår kommande profession som landskapsarkitekter kunna utföra uppgifter av den karaktären, då vårt yrke bygger på både teori och praktiskt genomförande.

SKISSARBETE, MOODBOARDS OCH WORKSHOPS

Skissandet för hand, som utgjort en stor del av arbetet, samt de fysiska modellerna handlade mest om att kommunicera idéer med varandra, medan vi genom att skissa digitalt kunde pröva och vidareutveckla samma idéer. Detta växelvis arbetande mellan både tvådimensionellt, och redimensionellt som utfördes för hand eller digitalt var givande på så sätt att idéerna fördes vidare och rörde sig mot mer konkreta lösningar.

Under hela arbetets gång använde vi också moodboards för att samla tankar och idéer och för att dela dessa med varandra. Vilket var ett bra sätt att få en överblick över processen och kanske fånga upp tankar och idéer som tidigare inte fått så stor plats. Det var också ett bra sätt att under en relativt lång arbetsprocess kunna gå tillbaka och se vad som faktiskt varit vårt primära fokus och intresse. Detta underlättade när det var dags att sammanställa och formulera vårt resultat. Något som i detta arbete går förlorat är möjligheten att visa dessa moodboards eftersom att upphovsrätten begränsar oss att visa den mängd referensbilder vi använt oss av.

De workshops vi genomförde fungerade mest som en kickstart i ett initialt skede av processen för att få oss att tänka i många olika riktningar. Även om senare arbete också kan liknas vid workshops, då vi ömsom bollade idéer och arbetade vidare på varandras skisser, så hade mer strukturerade workshops kunnat tillföra värdefulla perspektiv även senare i processen.

¹ Maria Nestorzon. Begravningsentreprenör, Funeral Begravningsbyrå i Stockholm. Telefonsamtal 11 mars 2021.

LITTERATURUNDERSÖKNING

I litteraturundersökningen om Lewerentz utgår, både vi och andra källor vi använt oss av, delvis från boken om Lewerentz av Ahlin (1985a). Det är en omfattande bok som rymmer en stor del av Lewerentz yrkesverksamma liv. Då mycket av undersökningen om Lewerentz utgår från denna bok finns en risk att en alltför ensidig bild av Lewerentz målas upp. Det faktum att Ahlins bok är från 1985 och relativt gammal kan spela mindre roll i sammanhanget då det är en historisk undersökning. Däremot bidrar andra och nyare källor som exempelvis Campo-Ruiz artiklar (2015a; 2015b; 2015c; 2015d) med forskning om Lewerentz som delvis kompletterar Ahlins bild. För att fullt ut kunna skapa oss en egen bild av Lewerentz utan att färgas av litteraturen så hade vi behövt gå tillbaka till källmaterial i arkiv och därifrån göra en omfattande analys. En sådan omfattande undersökning rymdes dock inte i detta arbete.

Då det saknades färsk vetenskapliga källor om trender och tendenser på begravningsplatser och om begravningskick så baseras den litteraturundersökningen till stor del på populärvetenskapliga artiklar. Utan att kunna jämföra relevans utifrån antal citeringar eller en kvalitetsstämpel som peer-reviewed skulle innebära finns en risk att artiklar väljs godtyckligt utifrån perspektiv vi anser relevanta och att en för snäv bild då målas upp. De semistrukturerade intervjuerna fungerar dock som ett bra komplement till de populärvetenskapliga artiklarna.

En avvägning gjordes huruvida litteraturundersökningen skulle breddas från Lewerentz och från trender och tendenser

inom begravning, till att innefatta en historisk genomgång av den utveckling som begravningsskick och begravningsplatsen har spelat i samhället. Vi bedömde att en direkt koppling till gestaltning och resultat skulle saknas och valde därför bort en sådan undersökning. Även en litteraturundersökning om religiösa riter och traditioner inom begravningar valdes bort då tävlingens ram redan satte restriktioner som innebar att eventuella nya gravskick bara skulle inkludera aska och på så sätt kremering, samt att platsen ska vara religiöst neutral.

SEMISTRUKTURERADE INTERVJUER

De personer som främst bidrog till undersökningen om trender och tendenser inom begravningsplatser var Maria Nestorzon¹, Pia Kristoffersson², och Helene Båtshake³. Frågorna vi ställde anpassades efter deras profession, vilket vi såg som nödvändigt för att relevant information skulle dyka upp. Om frågorna däremot hade varit samma till alla så hade det varit möjligt att jämföra och ställa svaren mot varandra. För att inte riskera att bilden som de intervjuade ger blir alltför entydig så hade också fler sakkunniga kunnat intervjuas. För att kunna ställa relevanta följdfrågor till de sakkunniga krävs en viss kunskap inom området och där tyckte vi att vår förkunskap räckte till. Däremot kunde intervjuerna fördjupats om vi hade haft en mer grundlig förståelse för respektive ämne.

REFERENSOBJEKT

I syfte att undersöka Lewerentz förhållningssätt till arkitektur gjordes en avvägning mellan vilka objekt som skulle besö-

kas. De två objekt som vi gjorde platsbesök på och analyserade hade båda koppling till den här uppsatsens andra ämne. Nämligen rum för sorg och kontemplation och det var av den här anledningen som dessa två referensobjekt valdes ut. Ett alternativt tillvägagångssätt hade kunnat vara att besöka verk som inte alls hade någon koppling till ämnet. Det hade kunnat ge en annan typ av inspiration och kanske uppmuntrat oss att tänka utanför boxen vad gäller rum för sorg och kontemplation. Hur som helst är det troligt att perspektivet hade fördjupats om fler objekt besökts och analyserats.

För att undersöka utformningen av begravningsplatser, minneslundar och askgravlundar mer generellt hade vi också kunnat använda fler referensobjekt med det som syfte. Det hade kunnat ge oss ytterligare idéer och uppslag. Även en ännu djupare inblick i hur människor faktiskt verkar använda dessa platser. Att vi valde bort detta medförde dock att vi kunde vara mer fria, utan att förhålla oss till vanligt förekommande drag eller element på begravningsplatser.

PLATSBESÖK OCH ANALYS

Vid platsbesöket på Östra kyrkogården var marken snöfri och det var några av vårens första dagar. Detta medförde att vi kunde stanna på platsen länge under dagen och få en chans att känna in platsen, dess karaktär, delområden och även skissa på potentiella gestaltningslösningar. Vårt förberedda analysunderlag var till stor hjälp. Vi kunde endast besöka platsen en gång vilket, trots de goda förutsättningarna, medförde risker. Hade vädret varit sämre hade det exempelvis försvårat analysen. Samtidigt gjorde det fina vädret att vi endast fått se hur platsen används under de omständigheterna. Om

möjligheten hade funnits att besöka platsen fler än en gång hade vi haft chans att testa våra idéer mer ingående även senare i processen.

De valda parametrarna för analysen utgick inte endast från en metod utan en blandning av olika. En anledning till det är att vi upplever att de analyser som vi utgått ifrån tidigare under utbildningen främst har varit anpassade efter andra sammanhang än det vi undersökte, d.v.s. en begravningsplats. Det kan antingen handla om att analyserna är utformade utifrån ett stadsrum eller att platsen är relativt orörd. Vilket skiljer sig från Östra kyrkogården som har ett tydligt innehåll, en rik kulturhistoria och är placerad i en urban kontext, samtidigt som själva platsen består av ett öppet landskap. Utförandet av analysen fungerade bra men däremot hade den gynnats av att innehålla färre parametrar, vilket också hade gjort resultatet mer överblickbart. Trots det fungerade analysens resultat bra för att kunna basera gestaltningen utifrån den .

SWOT-ANALYS

Genom SWOT- analysen fick vi syn på några viktiga aspekter och förhållningssätt till vår uppgift. Vår syn på utvecklingen av kulturarv förändrades delvis av att vi använde SWOT-analysen för att ställa olika aspekter mot varandra. Vi fick syn på att att platsen endast kan komma till sin fulla rätt om den anpassas efter moderna och framtida behov. En grundförutsättning för att så många som möjligt ska kunna ta del av våra kulturhistoriskt viktiga platser är att de fungerar ur besökarens synpunkt. Även om resultatet av SWOT-analysen inte användes i sin helhet så belyste den viktiga aspekter och kompletterade den genomförda platsanalysen på ett effektivt sätt.

¹ Maria Nestorzon. Begravningsentreprenör, Funeral Begravningsbyrå i Stockholm. Telefonsamtal 11 mars 2021.

² Pia Kristoffersson. Begravningsofficiant, LIV & DÖD Kulturbegravningar i Stockholm. Videosamtal 15 mars 2021.

³ Helene Båtshake. Projektledare vid Malmö Kyrkogårdsförvaltning. Personligt möte under platsbesök på Östra kyrkogården Malmö 23 februari 2021.

RESULTATET I ETT VIDARE SAMMANHANG

I ett vidare sammanhang kan resultatet användas som ett exempel på hur befintliga kulturarv kan fungera sida vid sida med nya tidslager och tillägg. Det vill säga hur en plats med höga kulturhistoriska värden och ett tydligt arkitektoniskt uttryck kan införlivas i en ny gestaltning och nya tillägg. Det kan också fungera som ett exempel på hur moderna och framtida platser för sorg och kontemplation kan utformas. Bland annat hur moderna tekniska lösningar som ett svar på nya behov kombineras med byggda strukturer i traditionella material. Resultatet kan också användas utifrån den konkretisering som gjorts av en nutids- och framtidsspaning om begravningsplatsen som ett rum för sorg och kontemplation.

UTVECKLINGSBEHOV

Under arbetets gång har både egna kunskapsluckor och luckor i litteraturen identifierats. Ett exempel är arkitekttävlingar som är något som landskapsarkitekten kan komma i kontakt med under sitt yrkesliv. Det är ett relativt vanligt arbetssätt och ändå känner vi en avsaknad i erfarenhet kring just detta. Speciellt när det kommer till att jobba med kommunikationen av ett tävlingsförslag. Hur ett tydligt koncept arbetas fram och vad det finns för tips att följa för att ta fram ett vinnande förslag. Vi anser att även om vi under utbildningen går ett antal studiokurser så fungerar arkitekttävlingar på ett annat sätt. Vill man som arkitektstudent träna sig i detta krävs det oftast arbete utanför utbildningen. De egna kunskapsluckorna har även blivit tydliga i arbetet med begravningsplatsen som sådan då det är ett nytt arbetsområde för oss som landskapsarkitektstudenter. Här har vi kunnat använda oss av den erfarenhet vi tidigare skaffat genom utbildningen om hur

rumsliga aspekter på olika sätt påverkar oss som människor. Däremot finns en stor utvecklingspotential för oss att fördjupa oss i det breda ämnesområdet som begravningsplatser är. De sätt som vi känner till, i hur vi människor påverkas av rumsliga aspekter, berör främst fysiska intryck. Vi anser dock att vi saknar kunskap kring hur det mentala påverkas av hur olika typer av rum utformas. Även hanteringen av kulturarv är ett omfattande område som vi inte fördjupat oss i nämnvärt under utbildningen. Frågor som hur befintliga arkitektoniskt värdefulla platser kontra nya tillägg kan kombineras har under arbetet väckt en nyfikenhet hos oss och en vilja att undersöka detta vidare. Under utbildningen har vi sällan fått experimentera med platser som har tydliga kulturhistoriska aspekter kopplade till just en specifik arkitekt eller där en tydlig struktur kräver bearbetning och förändring, som exempelvis minneslunden på Östra kyrkogården. Vi är medvetna om att det inom just detta ämne är svårt, om inte omöjligt, att få ut ett recept på hur man på bästa sätt kombinerar kulturhistoriskt viktiga miljöer med nya tillägg då varje plats skiljer sig mycket åt. Vi anser dock att det finns mycket kvar att utforska inom ämnet.

SLUTSATSER

Exemplen nedan är förslag på vidare forskning:

- Hur man vid utveckling av befintliga kulturarv kan få nya tidslager att fungera sida vid sida med historiska kulturlager genom att konkretisera olika angreppssätt och exempel.
- Utarbeta olika metoder för hur man vid utvecklingen av arkitektoniskt värdefulla platser kan använda den ursprungliga arkitekten och dennes förhållningssätt till arkitektur som utgångspunkt.
- En djupdykning i hur begravningsplatsens framtida roll som en plats för rekreation i en förtätad stad kan se ut.
- Hur olika religioner och traditioner kan integreras på begravningsplatser, som ett komplement till att ha separata delar för vardera religiös trostillhörighet och till att platsen är helt neutral utan religiösa symboler.
- Hur fysiska platser, byggda strukturer och landskap, påverkar oss mentalt och vidare hur dessa fysiska platser kan utformas för att stötta i en sorgprocess.

Att kombinera ett bevarande och en utveckling av en kulturhistoriskt viktig plats är inte bara möjligt utan kan också vara en förutsättning för att säkra platsens framtida värde. Det kan även vara ett sätt att ge platsen den uppmärksamhet som den förtjänar genom att stärka den befintliga karaktären och höja användarvänligheten.

Att tolka och översätta en välkänd arkitekt vid omgestaltningen av en arkitektoniskt värdefull plats är ett sätt att förhålla sig till både de befintliga värdena på platsen och finna inspiration till hur nya tillägg tas fram.

KÄLLFÖRTECKNING

Ahlin, J (1985a). *Sigurd Lewerentz, arkitekt*. Stockholm: Byggförlaget.

Ahlin, J. (1985b). Sigurd Lewerentz. I: Lindvall, J. (red.) *Sigurd Lewerentz 1885-1975*. Stockholm: Arkitektur förlag Ab. 19-29.

Ahrne, G. Svensson, P. (2015). *Handbok i kvalitativa metoder*. 2:5 uppl., Stockholm: Liber.

Allam, Z., Jones, D.S. (2020). Pandemic stricken cities on lockdown. Where are our planning and design professionals [now, then and into the future]? *Land Use Policy*. 97, 104805. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2020.104805>

Alvaker, K., Andréasson, A., Kirsten Bille, J. (2015). Östra kyrkogården i Malmö, Kulturhistorisk inventering och bedömning. Del av *Vård- och underhållsplan, Malmö Kyrkogårdsförvaltning*. [Internt material].

ArkDes (u.å.). *Sigurd Lewerentz Dödens och livets arkitekt*. <https://arkdes.se/utställning/sigurd-lewerentz-architect-of-death-and-life/> [2021-04-13]

Bedoire, F., (2017). Sigurd Lewerentz och Riksförsäkringsanstalten. I: Glennow, E., Wang, W., Wenander, V., Wickman, K. (red.). *Lewerentz : ett mästerverk*. Stockholm: Bokförlaget Langenskiöld. 13-109

Boverket (2021). *SWOT analys*. <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/teman/medborgardialog/metoder/swot-analys/> [2021-04-22]

Bodin, A., Hidemark J., Stintzing M., Nyström S. (2019) *Arkitektens handbok 2019*. Upplaga 11, Lund: Studentlitteratur

Caidenby, C., Caruso, A., Lind, S I., Hultin, O. (1997). *Sigurd Lewerentz Två kyrkor* Stockholm: Arkitektur Förlag AB

Campo-Ruiz, I. (2015a). Equality in death: Sigurd Lewerentz and the planning of Malmö Eastern Cemetery 1916–1973. *Planning Perspectives*. 30:4, 639-657. <https://doi.org/10.1080/02665433.2015.1048524>

Campo-Ruiz, I. (2015b) From tradition to innovation: Lewerentz’s designs of ritual spaces in Sweden, 1914–1966, *The Journal of Architecture*. 20:1, 73-91, DOI: 10.1080/13602365.2015.1009483

Campo-Ruiz, I. (2015c). Malmö Eastern Cemetery and Lewerentz’s critical approach to monumentality. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*. 35:4, 328-344. <https://doi.org/10.1080/14601176.2015.1079422>

Campo-Ruiz, I. (2015d). Construction as a prototype: the novel approach by Sigurd Lewerentz to using building materials, especially for walls and windows, 1920-72. *Construction History*. 30(2), 67-86. <https://www.jstor.org/stable/44215908>

Crosbie M. J. (2020). In Praise of Cemeteries. *Common Edge*, 4 juli. https://commonedge.org/in-praise-of-cemeteries/?utm_medium=website&utm_source=archdaily.com [2021-04-23]

Diedrich, B., L., Jansson, M., Vicenzotti, V. (2019). *Landscape design based on research*. (2019:10). Alnarp: Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning (f.o.m. 130101). <https://pub.epsilon.slu.se/16389/1/LTV-rapport%202019-10.pdf>

Flora, N., Giardiello, P., Postiglione, G. (2013). *Sigurd Lewerentz*. New York: Phaidon Press Limited

Hansen, G., Wedebrunn, O. (Red.) (2002). *Östra Kyrkogården who comes? who leaves? who stays?*. [Utställningskatalog - Östra kyrkogården i Malmö]. Köpenhamn: Fonden til udgivelse af Arkitekturtidskrift B.

Holme, I. M., Solvang, B. K. (1996/1997). *Forskningsmetodik- om kvalitativa och kvantitativa metoder*. 2:13 uppl., Lund: Studentlitteratur. [Ursprunglig titel: Metodevalg og metodebuk]

Koskinen, I., Zimmerman, J., Binder, T., Redstrom, J. & Wensveen, S. (2011). *Design research Through Practice from the Lab, Field and Showroom*. San Francisco: Elsevier Science & Technology

Lange, A. (2014). The past and future of cemeteries. *The New Yorker*, 23 oktober. https://www.newyorker.com/culture/culture-desk/past-future-cemeteries?utm_medium=website&utm_source=archdaily.com [28.04.23]

Lenninger, A. (2017). Levande liv mitt i stillheten. *Tidskriften Stad*, 29 maj.

Malmö stad (u.å.). *Rosengård*. <https://malmo.se/Stadsutveckling/Stadsutvecklingsomraden/Rosengard.html> [2021-05-29]

Malmö Stad (2019). *Östra Kyrkogården*. <https://malmo.se/Uppleva-och-gora/Arkitektur-och-kulturarv/Arkitekturguide-till-Malmo--/1900---talet/-Ostra-Kyrkogarden.html> [2021-04-20]

Megahed, N.A., Ghoneim, E.M. (2020). Antivirus-built environment: Lessons learned from Covid-19 pandemic. *Sustainable Cities and Society*. 61, 102350. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2020.102350>

Movium (2021). *Framtidens minnesplats – Östra kyrkogården i Malmö*. https://www.movium.slu.se/sites/default/files/course/14790/files/documentation/designtavling_2021_framtid_i_lewerentz_anda_v3.pdf [2021-04-28]

Reid, G. (2019). What Tree Will You Be When You Die?. *The Planthunter*, Issue 69, Culture, 26.11.2019. <https://theplanthunter.com.au/culture/what-tree-will-you-be-when-you-die/> [28.02.2021]

Riksantikvarieämbetet (u.å) *Malmö kn, HÅKANSTORP, Skåne*. <https://www.bebyggelseregistret.raa.se/bbr2/miljo/visaHelaBeskrivningen.raa?miljoId=21200000000228> [2021-06-03]

Roggema, R. (2016). Research by Design: Proposition for a Methodological Approach. *Urban Science*. 1(1):2. DOI: 10.3390/urbansci1010002

SFS 1988:950. *Kulturmiljölag*. Stockholm: Kulturdepartementet

SKKF - Sveriges kyrkogårds- och krematorieförbund (2021). *Kremationsstatistik 2020*. [Faktablad]. <https://skkf.se/wp-content/uploads/2021/03/SKKF-Krem-statistik-2020.pdf> [2021-06-03]

Stjernberg, M. S. (2019). Hon planerar morgondagens kyrkogårdar. *Arkitekten*, 22 augusti. <https://arkitekten.se/nyheter/hon-planerar-morgondagens-kyrkogard/> [2021-05-16]

Stockholm Stad (2021). *Världsarvet Skogskyrkogården*. <https://skogskyrkogarden.stockholm.se/> [2021-04-19]

Studio Ett (2021). Ska man åka pulka på kyrkogårdar? [Radioprogram]. Sveriges Radio, 19 januari. <https://sverigesradio.se/artikel/7650260> [2021-04-13]

Svenska kyrkan (2018a). *Östra kyrkogården*. https://malmokyrkogard.se/?page_id=349 [2021-02-15]

Svenska kyrkan (2018b). *Östra kyrkogården – Malmös mest kända kyrkogård*. https://malmokyrkogard.se/?page_id=3319 [2021-02-15]

Världsarvet Skogskyrkogården – officiell ljudguide på svenska (2015). 6: Uppståndelsekapellet. [Ljudguide]. European cemeteries route/ produktion: Fredrik Emmerfors/Ljudambassaden, Arkitekturstudier Eva Larsson. https://skogskyrkogarden.stockholm.se/besok-oss/karta_och_ljudguide/ [2021-02-09]

Wickman, K. (2017). Ett funkispalats i en ny tid. I: Bedoire, F., Glennow, E., Wang, W., Wenander, V. (red.). *Lewerentz : ett mästerverk*. Stockholm: Bokförlaget Langenskiöld. 111-133

Wingren, C. (2013). Place-making strategies in multicultural Swedish cemeteries: the cases of ‘Östra kyrkogården’ in Malmö and Järva common. *Taylor & Francis*. Vol. 18 (2), 151-172. DOI: 10.1080/13576275.2013.791265

Åhrén, M. (2014). Framtidens kyrkliga kulturarv- vad tillför vi historien idag?. I: Karlsmo, E., Lindblad, J., Widmark, H. (red.) *De kyrkliga kulturarven - Aktuell forskning och pedagogisk utveckling*. Uppsala : Forum för forskning kring de kyrkliga kulturarven (FFKK). 135-144.

BILDFÖRTECKNING SVARTVITA FOTOGRAFIER

Samtliga av dessa fotografier är författarnas egna.

Foto DEL 1 INTRODUKTION:
Uppståndelsekapellet, Skogskyrkogården, Enskede

Foto DEL 2 FÖRSTUDIE, s. 7:
Åsen, Östra kyrkogården, Malmö

Foto, s. 16: Promenadstråk uppe på åsen, Östra kyrkogården, Malmö

Foto, s. 24: Åsens rygg, Östra kyrkogården, Malmö

Foto DEL 3 GENOMFÖRANDE, s. 25:
Birgittakapellet, Östra kyrkogården, Malmö

Foto DEL 4 GESTALTNINGSFÖRSLAG, s. 38: Himmel över minneslunden, Östra kyrkogården, Malmö

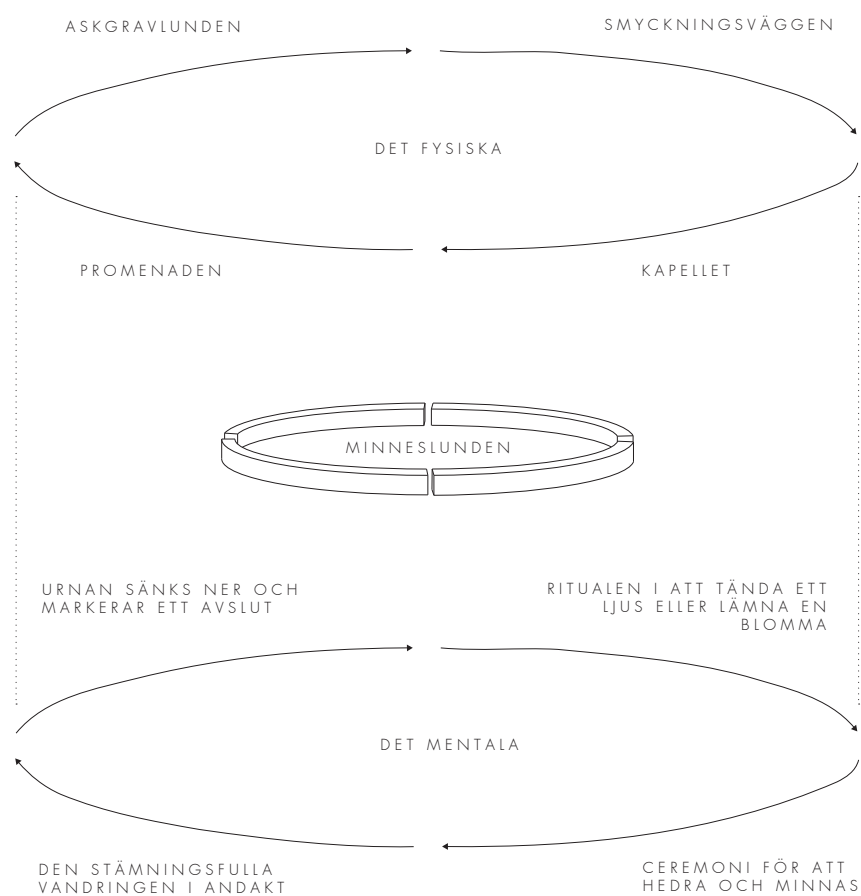
Foto DEL 5 AVSLUTNING, s. 48:
Interiör, Markuskyrkan, Björkhagen

PERSPEKTIV KAPELLET. Utomhuskapellet är utformat i solid kalksten. Kapellets karaktäristiska öppningar skapar ett effektivt skuggspel under dagen. Den centralt placerade ängsytan sträcker sig upp mot himlen och speglar kapellets taköppning där ljuset strilar in. Två av kapellets större öppningar bevarar den värdefulla siktlinjen i nord- sydlig riktning. De stunder kapellet inte används för ceremonier välkomnas alla besökare för att sitta en stund under tak. Det cirkulära rummet är inspirerat av den befintliga minneslundan och Lewerentz tanke om ett jämlikt rum där känslan av gemenskap stärks. Katafalken ses smyckad till vänster i bild. Vy mot sydost.

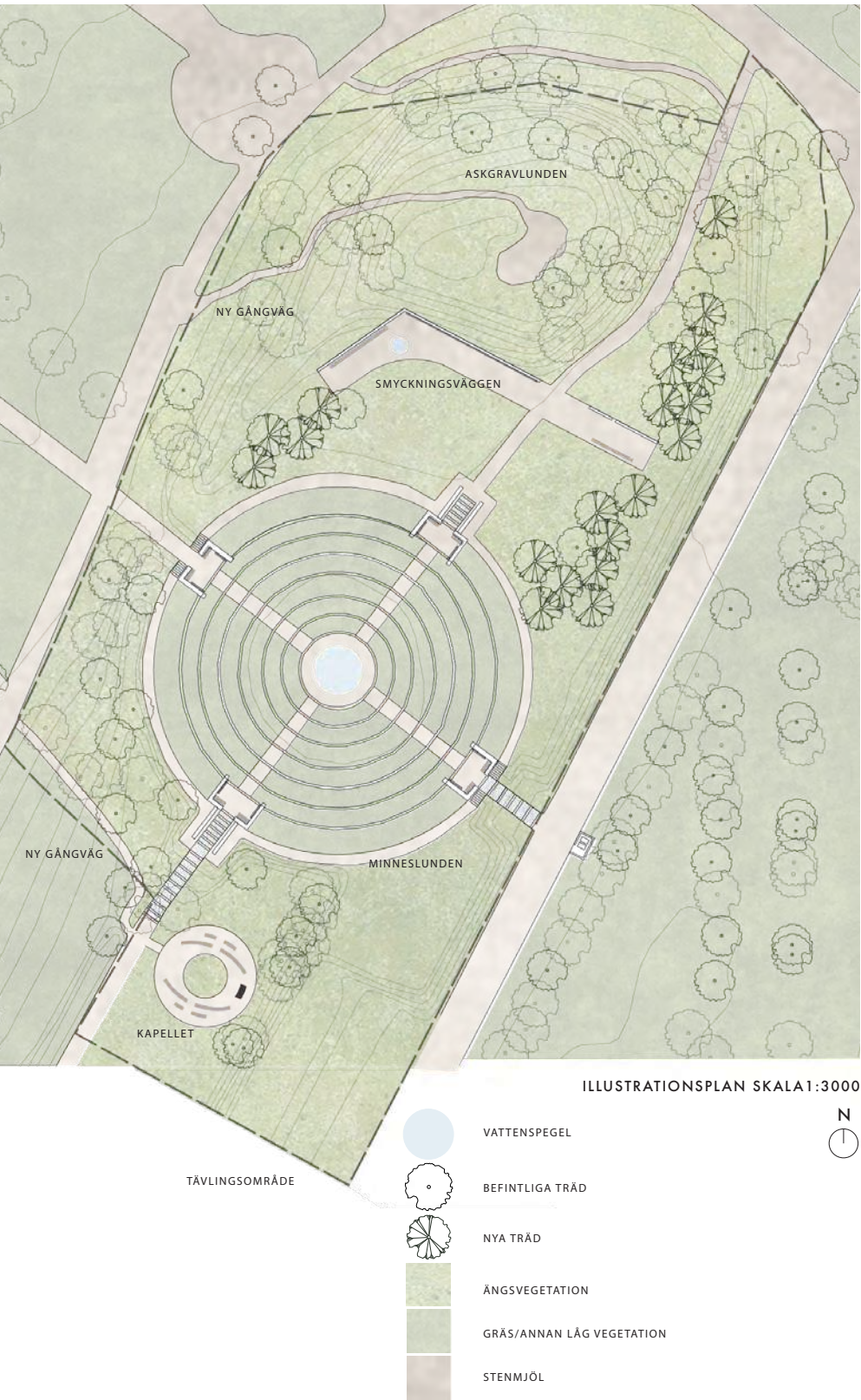
LOOP

a structure or process, the end which is connected to the beginning

PRINCIPSEKTION KAPELLET. Dynamiken och asymmetrin i Kapellens väggar och öppningar är inspirerade av Lewerentz sätt att jobba med fönstersättning i bland annat Markuskyrkans i Stockholm. Detta skapar, förutom en luftig och överblickbar struktur, utvald inramade utblickar och förstärkta siktlinjer. Skuggspelen som bildas av väggarna och öppningar är också en tydlig referens till Lewerentz sätt att jobba med ljus och mörker.

[illegible]

MINNESLUNDEN

Den befintliga minneslundens hanteras varsamt i förslaget. Möblering med bänkar och ljushållare utformas enhetligt och i samklang med Lewerentz ursprungliga design. Minneslundens smyckningsplats har i förslaget gjorts tillgänglig på ett subtilt sätt, både för att respektera arvet från Lewerentz men också de med behov av en mer tillgänglig smyckningsplats. Lewerentz minneslund inbäddad i åsen, utgör hela områdets mittpunkt. Härifrån syns både kapellet och smyckningsväggen.

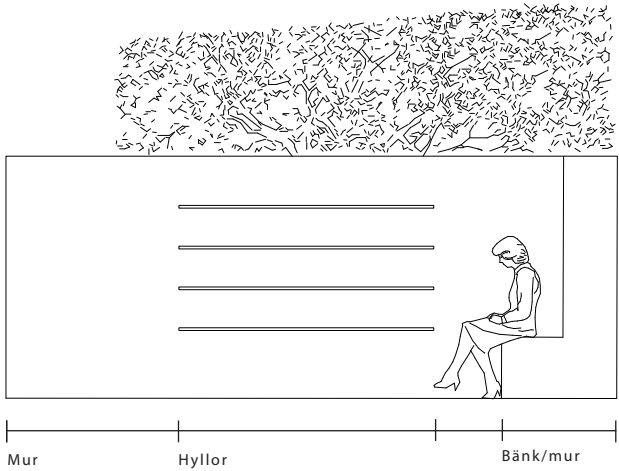
KAPELLET OCH PROMENADEN

Kapellet utvecklar platsen med tanke på ett samtida behov av att hålla begravnings- och minnesceremonier utomhus. Genom placering och materialval pratar kapellet med askgravlunden och smyckningsväggen. Kapellet är placerat uppe på åsen inbäddat mellan ett antal befintliga hagtornsträd på kanten mellan Lewerentz minneslund och horisonten. Det är en öppen struktur som ändå ska kunna erbjuda avskildhet.

Bänkarnas placering mot varandra skänker en känsla av gemenskap under ceremonin, att sorgen är någonting som vi tar oss igenom tillsammans. Vid sidan av ängsytan står katafalken vilket gör att de närmast anhöriga kan sitta nära urnan om så önskas. Precis som katafalken är de uppvärmda bänkarna placerade under tak vilket gör att kapellet kan användas året om oavsett väder. Önskas avskildhet finns plats att stå bakom bänkarna under ceremonin.

Elementet kallat Promenaden utgörs av två nya gångvägar som komplement till de redan befintliga i stenmjöl, vilka öppnar upp för möjligheten att tillsammans vandra genom landskapet mot askgravlunden där gravsättningen äger rum. En spegling av den ökade efterfrågan av att begravnings- och minnesceremonier direkt efterföljs av en gravsättning. Promenaden mellan dessa händelser är speciell, något särskilt händer just då och beskrivs som en stämningsfull känsla av andakt. Sällskapet upplever något speciellt tillsammans och vid gravsättningen markeras ett slut, som de anhöriga sedan kan ta avstamp i och gå vidare i från.

SEKTION NISCH. Intima sittplatser skapas med hjälp av bänkarna i Minneslundens nischer. Dessa integreras i den befintliga muren för att inte konkurrera med strukturens helhet och upplevelsen av den. Hyllorna för ljus är gjorda i brons och korrelerar med den i övrigt enkla designen. Bronsmaterialet kommer igen på andra ställen, i Minneslundens samt i Smyckningsväggen.

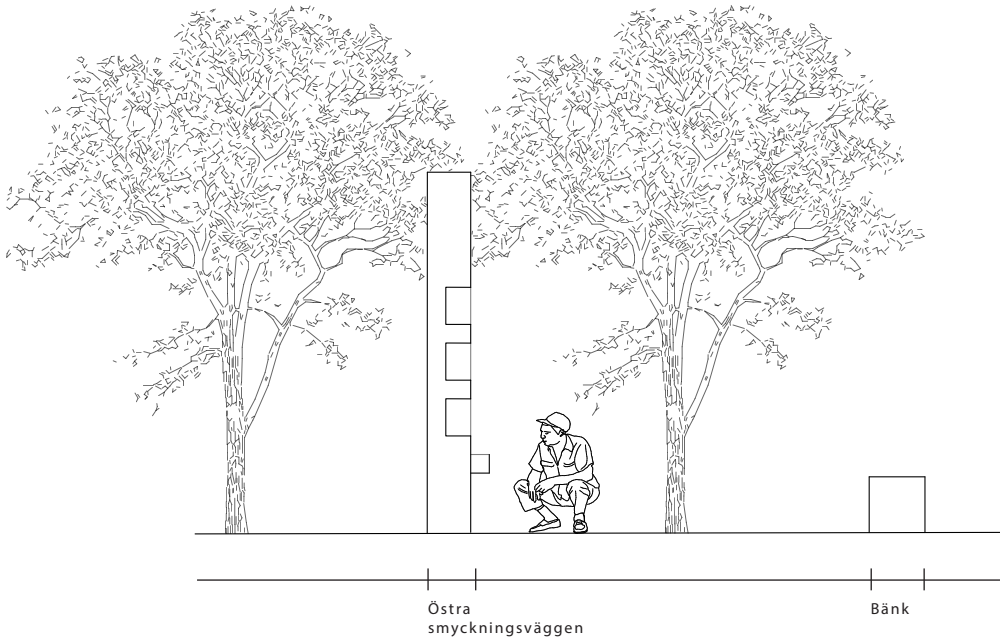

PERSPEKTIV MINNESLUNDEN. Minneslundens smyckningsplats lyfts upp likt en skålformad vattenspegel i brons (6 m i diameter). På så sätt kan ljus och blommor placeras på en mer bekväm höjd. En ränna, nedsänkt en bit i vattnet, är till för gravljus. Endast lågan och övre delen av ljuset sticker upp över vattenytan och skänker ett behagligt sken som blänker i vattnet. Blommor sticks ned i vattnet mellan skålens kant och rännan för ljus. Bänkarna integrerade i muren samt bronshyllorna för ljus syns bak i bild. Uppe på åsen står kapellet. Vy mot söder.

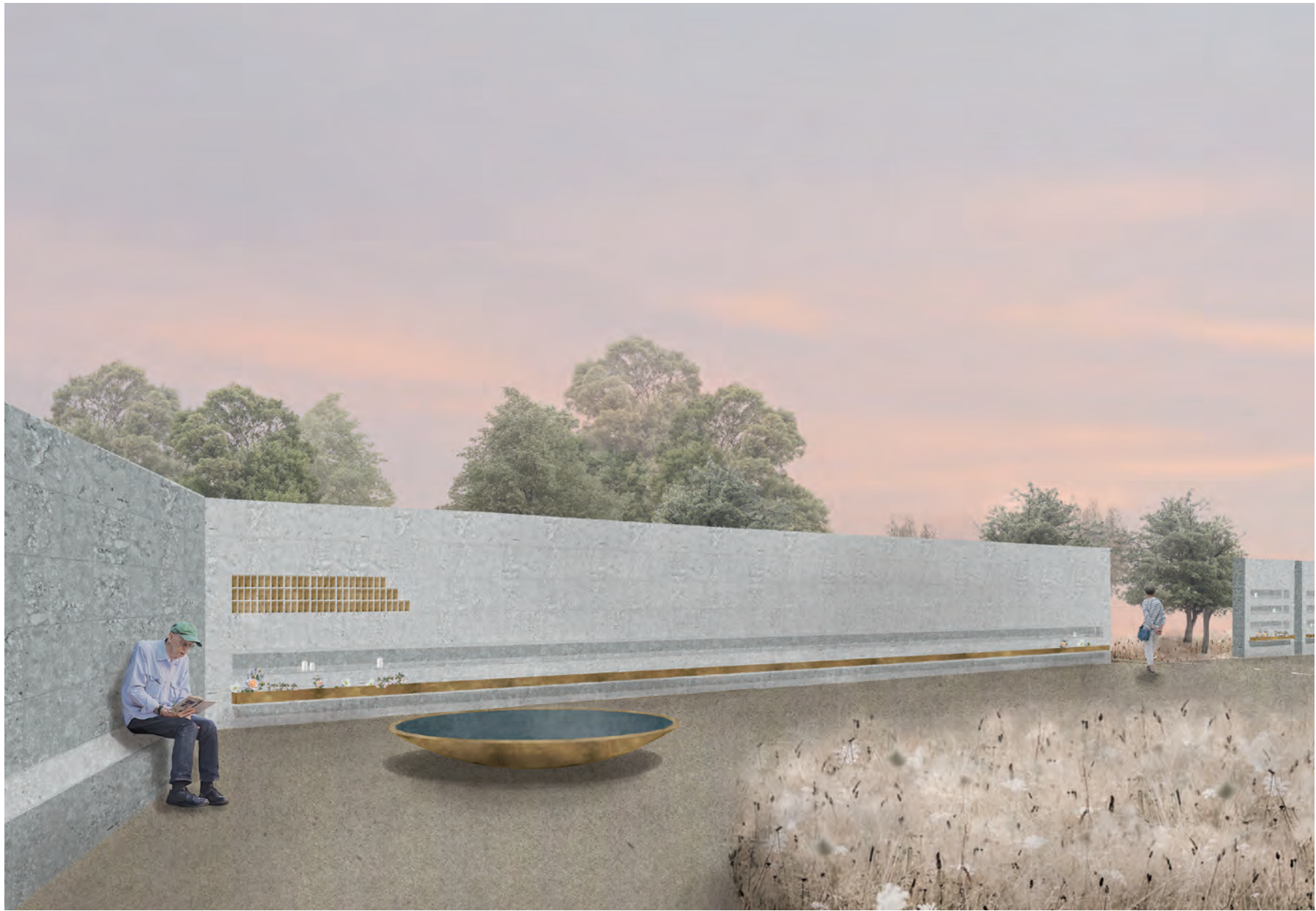
ASKGRAVLUNDEN OCH SMYCKNINGSVÄGGEN

Den befintliga kullen i områdets norra del blir gravsättningsyta för aska. Askgravlundens vegetation utgörs, utöver de bevarade träden, av äng vilket skapar en naturlig inramning på platsen. Detta speglas även i resterande del av området, där den enkla och naturlika karaktären behålls. Vilket speglar en efterfrågan och ett behov som finns idag. I sin helhet skapas en behaglig kontrast till de mer strikta byggda elementen i kalksten. Om det finns en önskan om att gravsättas i en naturlig miljö samtidigt som de anhöriga ska kunna ha en specifik plats att gå till, för att smycka och minnas, ska Askgravlundens på Östra kyrkogården vara ett alternativ.

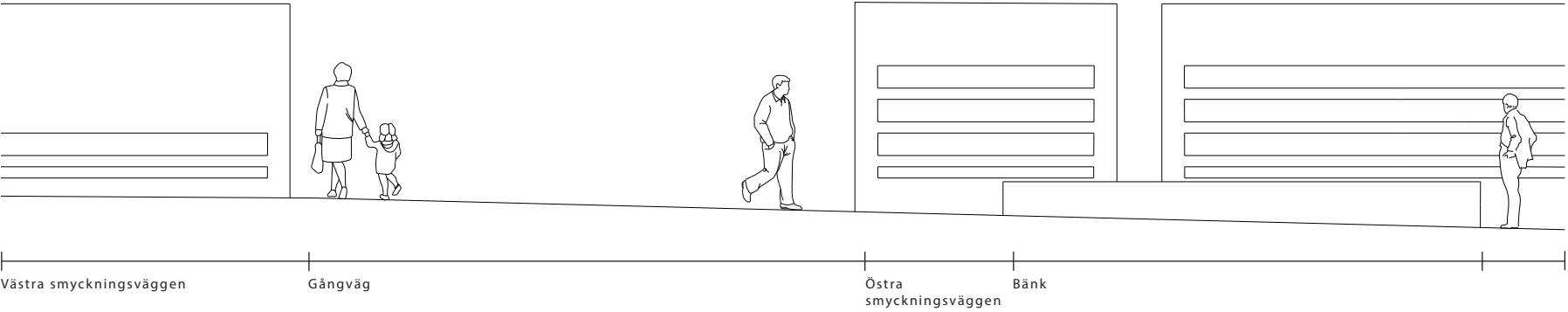
Vid Smyckningsväggen sluter de anhöriga cirkeln genom en personlig ritual då blommor lämnas, ett ljus tänds, ett fotografi, en dikt eller en betydelsefull ägodel läggs på plats. Samtidig tar den fortgående sorgprocessen vid och platsen utgör ett fysiskt och mentalt rum att återkomma till, likt en loop, om och om igen.

SEKTION ÖSTRA SMYCKNINGSVÄGGEN. Här finns tre nischer för ljus och personliga föremål samt den utstickande vattenrännan i brons. Här kan blommor placeras som plockas från den omkringliggande ängen.

PERSPEKTIV SMYCKNINGSVÄGGEN. Smyckningsväggen skär in i kullen som blivit askgravlund och där gravsättningen sker. Detta kommer från en poetisk tanke om att de anhöriga kommer närmare de vars aska har grävts ner. Smyckningsväggen har plats för namnbrickor i brons samt nischer undertill med plats för personlig smyckning i form av exempelvis minnessaker och ljus. En vattenränna i brons har plats för blommor. Smyckningsväggens södervända läge och långa bänk som också är uppvärmd erbjuder alla besökare en mer intim plats för att kontempera i vårsolen. Ängen kontrasterar mot den avskalade stenmjölsytan och ängsblommor kan plockas för smyckning. Nya träd ramar in platsen och en vattenspegel är placerad för att fästa blicken på. Vy mot nordost.

SEKTION SMYCKNINGSVÄGGEN. Gångvägen delar smyckningsväggen i två. Mellanrummet som skapas leker med ljus och mörker samtidigt som vyn stramas åt och upplevs som mer koncentrerad. Den västra smyckningsväggen som är ansluten till askgravlundens är avsedd för smyckning till de gravsatta i askgravlundens. För de som sörjer en anhörig som inte är begravd på platsen finns det på den östra sidan av gångvägen en smyckningsvägg fristående från askgravlundens. Även här finns plats för smyckning av ljus, blommor och personliga föremål. Smyckningsväggen fungerar också som ett komplement för smyckning med ljus under allhelgona. En uppvärmd bänk gör det möjligt att minnas eller njuta av platsen både vintertid och i en lummig mer intim miljö omringad av träd. Dessa träd är även placerade för att skärma av buller och ljud från de stora bilvägarna norr och öster om begravningsplatsen.